CRNOGORSKI ENGLISH РУССКИЙ KNJIGA UTISAKA IMPRESUM KONTAKT

PORTAL MONTENEGRINA
KULTURNA KAPIJA CRNE GORE ISSN 1800 - 8046

17. godina sa vama

UMJETNOST NAUKA CRNOM GOROM DIJASPORA MAGAZIN O MONTENEGRINI DONATORI I PRIJATELJI BLOG

VIJESTI [December 14, 2021] "The Effect" na Velikoj sceni CNP-a FOKUS

SEARCH ...

HOME > NAUKA > ISTORIJA > DOKUMENTA > RAZNA DOKUMENTA > Herceg Novi i Cetinje (dokumenti i komentari) – Akademik Radoslav Rotković

Herceg Novi i Cetinje (dokumenti i komentari) – Akademik Radoslav Rotković

February 24, 2011 Razna dokumenta 0

Autor u ovom feljtonu piše o istorijskim zbivanjima u Boki Kotorskoj i njenim odnosima sa Crnom Gorom kroz minule vjekove. Pišući na veoma popularan, ali dokumentovan i upečatljiv način, akademik Rotković je za ovaj više nego zanimljiv istorijski ogled koristio i brojne do sada neobjavljivane dokumente i podatke

Duh s Cetinja zapajaše svaki zbor…

Simo Matavulj je živio u Dalmaciji, Herceg-Novom, na Cetinju i u Beogradu. Upoznavši, dakle, sve te sredine on je, i to u Beogradu, krajem XIX vijeka, pisao o Herceg-Novom i Cetinju ovo:
"U gornjoj Dalmaciji bješe ona (Crna Gora – p. n.) obožavana i u duši prizivana, ali uz osjećanje da je daleko i ona i ono što bi mogla uraditi; ovdje pak u Boci, kao što mijene neba nad Lovćenom pravce utiču na vrijeme u njegovu primorju, kao što se dah njegov bez prekida diše, tako i duh s Cetinja zapajaše svaki zbor. Bokelji, većim mahom, bjehu samo po formi ćesarovci; u ono vrijeme još su seljaci hodili na Cetinje da traže pravdu u svojim parbama, da se savjetuju za seoske poslove, da tuže ili pravdaju svoje glavare, da primaju savjete radi izbora, itd. Svaka znatnija knjaževa riječ, odmah sjutradan, išla je od usta do usta. Konte (Đorđe Vojnović – p.n.), Ješo (Jefto Gojković), Tomanović (dr Lazo) i drugi bjehu prisni na dvoru cetinjskom."**2**
Ovo obožavanje Crne Gore bilo je logično stoga što niđe blizu nije bilo drugoga oslobodilačkoga centra i žarišta.

NEMA DRUGE UZDANICE

Pismo Petru I iz Novoga 29. avgusta 1813. ima i ovu rečenicu:
"Mi nemamo nikakve uzdanice, sem ako mu Boga i Vaše Pravosvještenstvo…"**3**
Pisma hercegovačkijeh glavara i sveštenika knjazu Danilu, ako uzmemo samo jedan broj Vuksanovijeh «Zapisa», kazuju:
«Sad naš milostivi i bogoizbrani gospodaru, kako ćemo jadni življet od ovogaj zuluma? Mi nemamo komu drugome prikazat to tokmo vašoj svjetlosti.» (Pismo iz Manastira Dobrićeva, 10. jula 1855)

FOKUS

NB "Radosav Ljumović" Podgorica – Predavanje „Crnogorska književnost kroz vjekove"

December 15, 2021 0

U četvrtak, 16. decembra u 19 h, održaće se predavanje pod nazivom „Crnogorska književnost kroz vjekove". Ovo predavanje je prvo u nizu istoimenog serijala koji će se u 2022. godini jednom mjesečno održavati u Biblioteci.
[…]

Kraljevsko pozorište „Zetski dom" – Učestvuje na V festivalu „Dani Jurislava Korenića" u Sarajevu
December 14, 2021 0

Adnan Čirgić, neumorni borac za crnogorki jezik i identitet
December 14, 2021 1

"The Effect" na Velikoj sceni CNP-a
December 14, 2021 0

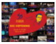

KIC hepening „Semper Iuvenis" u čast 55 godina
December 14, 2021 0

ANTROPOLOGIJA

Narodni muzej Crne Gore
National Museum of Montenegro

ARHEOLOGIJA

Srednjevjekovni gradovi Crne Gore

ARHITEKTURA SAJTOVI

MEDITERRANEAN ARCHITECTURE
ORIGINAL HANDMADE CRAFTWORK
ZV Design

dia Dejan Babovic

CRNOGORSKI JEZIK

FCJK FAKULTET ZA CRNOGORSKI JEZIK I KNJIŽEVNOST

MATICA crnogorska

CRNOM GOROM

ETNO SELO NEVIDIO

DIJASPORA

Montenegrin Ethnic Association of Australia

Asociaci�n Argentino - Montenegrina Zeta

VIJEĆE CRNOGORSKE NACIONALNE MANJINE GRADA ZAGREBA

Gusinje-Plav.com

HUMOR-SATIRA-KARIKATURA

«Pri tome javljamo Vašoj svjetlosti, kako smo primili vaše perjanike Krsta Radova i vaše pismo. Mi smo po vašoj naredbi (!) okupili Banjane i vaše pismo proučili i vašu naredbu prikazali svakome.» (Iguman Teodosije iz Kosijereva, 10. oktobra 1856)

«I tako vas pokorno vas hristijanluk pozdravlja i molimo Boga za vaše zdravlje, i bog vas poživio mnogoljetno u rahat-luku, amin.» (Banjani – Knjazu, 8. maja 1857)[4]

Ako prelistamo dokumentaciju o ujedinjenju Crne Gore i Boke 1813/14. sabranu u dvije knjige, naći ćemo tamo oko 90 dokumenata iz Herceg-Novoga i Rosa, iako je to krajnja tačka dopiranja Crne Gore još od vremena Balšića i Crnojevića i otimanja Herceg-Novoga Turcima, 1687. godine, kada su Crnogorci potukli tursku vojsku koja je iz Hercegovine hitala da pomogne opkoljenijem Turcima u Novome.

"U borbi za grad najviše su se istakli Crnogorci i dalmatinski uskoci", piše G. Stanojević. "Otada počinje novo poglavlje u istoriji Boke Kotorske."[5]

A kad su Bokelji, u vrijeme knjaza Nikole, išli u Beč, u Carevinsko vijeće, da traže da se poštuju njihove stare privilegije, kako je i obećano, oni su se tamo pojavili u crnogorskoj narodnoj nošnji (njih 35, sa poslanikom Mihailom Bjeladinovićem na čelu). I to je moglo da se shvati i kao antićesarovska demonstracija! A mi mislimo da je to i bila!

Naravno, višestoljetne okupacije svuda su ostavile svoje tragove, na govor, nošnju, muziku, navike, religiju, nacionalno osjećanje, koje se miješalo sa vjerskim, tamo đe nije bilo svoje države, ali ispod tih tuđih naslaga i uticaja uvijek je ostajala domaća osnova. I kad je 1918. godine, po inerciji, Boka pripala Dalmaciji, jer joj je bila pridružena i za vrijeme mletačke i austrijske okupacije, pa je u Splitu zasijedala Pokrajinska vlada, opštine Boke su 1919. slale delegaciju u Beograd "da se Boka vrati Crnoj Gori", i u toj delegaciji bio je i predstavnik Novoga, Mojdežanin Krsto Porobić. Ne znajući za ovu inicijativu isti su zahtjev podnijeli i socijalisti Boke na Vukovarskom kongresu 1920. godine, što je Kongres prihvatio. I konačno je odlukom Ministarskog saveta od juna 1923. Boka pridodata Zetskoj oblasti.[6]

Građa koju ćemo ovđe iznijeti, potvrdiće ovo što je napisao jedan «izvanjac», Matavulj, dakle, ugledni svjedok sa strane i doprinijeti detaljnijoj informaciji o vjekovnim prirodnim vezama Novoga i Cetinja.

JADRANSKA OBALA U KRALJEVINI VOJISLAVLJEVIĆA

U staro vrijeme čitava obala, od Cetine do Bojane, a nekad i do Drača, pripadalo je slovenskoj državi od IX do sredine XII koja je od 1077. poznata kao Kraljevina Vojislavljevića.

Da je ta država postojala i ranije, vidi se iz veoma važne činjenice, koju otkriva jedan grčki suvremeni izvor: da je vizantijski car Vasilije II, pritisnut sa raznih strana, tražio 992. godine vojnu pomoć od kijevskoga kneza Vladimira i zetskoga kneza Vladimira! Da nijesu imali državu, ne bi imali ni vojsku![7]

Dakle, Crna Gora je 992. bila država, a 1992. nije bila država!

Za moćnoga papu Grgura VII Mihailo Vojislavljević je 9. I 1078. «rex Sclavorum», kralj Slovena a njegov sin, Konstantin-Bodin, kojega su zacarile zetska i makedonska vojska u Prizrenu 1072, za papu Klimenta VII je 8. I 1089. «gloriosissimus», veleslavan. [8]

Da je ova teritorija uzimana u obzir i između dva rata, svjedoči činjenica da je Zetska banovina proširena na isti prostor, s tim što je na istoku dodata Metohija, na osnovu razgraničenja Crne Gore i Srbije 1913, godine.

Od 1120. počeo je iz te države da se izdvaja Dubrovnik kao zasebna Republika, koja je, uz pomoć Vizantije, razvila pomorstvo i trgovinu pa time i nakupila sredstva za kupovinu okolnih teritorija. Tu je trgovinu započeo, zapravo, Dušan Silni, kada je, 1333. prodao Dubrovniku Ston sa Pelješcom, jer mu je bio potreban nnovac za ekspanziju na Istoku, i planirano osvajanje Vizantije. Pošto u zaleđu, poslije Nemanjića, nije bilo organizovane države, bosansko-hercegovački banovi, vojvode i kraljevi, nesposobni da se finansiraju ubiranjem dažbina, popunjavali su svoje

DEUS 2021. – Promocija publikacije „Razdragana slikarska družina" Seide Belegović

December 14, 2021 0

DEUS 2021. – Promocija novog izdanja Udruženja strip autora Crne Gore i izložba stripa

December 14, 2021 0

Dramski studio Prazan prostor – Predstavljeni rezultati projekta "Razumi.me"

December 14, 2021 0

Narodna biblioteka i čitaonica "Njegoš" Cetinje – Autorsko veče Kristine Radojičić

December 14, 2021 0

Biblioteka Radosav Ljumović Podgorica – Tribina "Korelacije i paralele u djelu Miroslava Krleže i Mirka Kovača"

December 13, 2021 0

DARKO DRLJEVIĆ
KARIKATURE, SLIKARSTVO, SKULPTURE

ISTORIJA

UCG Univerzitet Crne Gore
Istorijski institut
DRŽAVNI ARHIV CRNE GORE
MUSEUM MARITIMUM
Welcome
MARITIME MUSEUM OF MONTENEGRO
POMORSKI MUZEJ CRNE GORE
KOTOR - MONTENEGRO

KNJIŽEVNOST

6. INTERNACIONALNI SAJAM KNJIGA
Otvoreni Kulturni Forum Cetinje
Open Cultural Forum of Cetinje
međunarodni podgorički sajam knjiga
NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

MUZIČKI SAJTOVI

Goran Krivokapić
Guitar DUO - Darko Nikcevic & Srdjan Bulatovic
MILOŠ
MCCG
MUZIČKI CENTAR CRNE GORE
MONTENEGRIN MUSIC CENTER

RELIGIJA LINKOVI:

Mitropolija crnogorsko-primorska
CRNOGORSKA PRAVOSLAVNA CRKVA
Islam Montenegro
www.monteislam.com
Kotorska biskupija

SCENSKA UMJETNOST

NIKŠIĆKO POZORIŠTE

kase prodajom teritorija u zaleđu Dubrovnika i duž obale. Bosanski kralj Ostoja prodao je 1399. onaj prostor između Stona i Dubrovačke rijeke, a Sandalj Hranić i njegovi nasljednici ono što su oteli Balšićima, pa je od njih Dubrovnik kupio Vitaljinu sa Prevlakom 1419, Župu 1427. a Konavle 1451.

PRITISCI NA DUBROVNIK

Zaleđe Dubrovnika uzeo je poslije Nemanjića humski gospodar Vojislav Vojinov(ić). Ali na isti prostor pretendovali su i Balšići, zato što su nastojali da obnove svoju prednemanjićku državu, Kraljevinu Vojislavljevića, koja je imala i Ston i Pelješac, i dolinu Neretve, a ne samo prostor bliži Dubrovniku. A na Dubrovnik je pritiskala i Ugarska, otimajući, privremeno cijelu Dalmaciju od Venecije. No, poslije 1359. Dubrovnik je samo formalno još bio ugarski vazal, kao što će poslije biti turski, i kao što će svakome susjedu, pa i Balšićima, plaćati svetodimitarski dohodak.
U dubrovačkim izvorima Vojinović je poznat kao «homo perfidus», podmukao, kome se ne može vjerovati. On je tražio i ono što je Dubrovnik kupio od Dušana! No, sa Vojinovićem i njegovim bratom Nikolom Altomanovićem ugasila se ta porodica.
Ugarsko-hrvatski kralj vladao je i Kotorom 13 godina (1371-84). A u tom međuvremenu Đorđe I Balšić je (1372-77) držao Trebinje, Konavle i Dračevicu, koja će se kasnije prozvati «Državom novskom». Konstantin Jireček piše da je «župan Nikola Altomanović, da bi se mogao odbraniti od svojih mnogobrojnih neprijatelja, predao (Đurđu I Balšiću) oblast Dračevicu (oko Herceg-Novog), Konavle i Trebinje», no uz ovo treba napomenuti da je to bilo prije osnivanja Novoga i da je Novi nastao na tome prostoru župe Dračevice a ne pored nje.[9]
Balšići su neko vrijeme, u sporazumu sa Mađarima, držali i Hvar i Korčulu.
Tvrtko se krunisao fiktivnom krunom 1377. pa je nakon toga organizovao preuzimanje dubrovačkoga zaleđa od Balšića. I odlučio da na obali podigne «trg soli».

NAJMLAĐI GRAD NA ISTOČNOJ OBALI

Herceg-Novi je najmlađi grad na istočnoj obali Jadrana. Nastao je 1382. godine na obali župe Dračevica, na zapadnom dijelu Boke, u Topljanskom zalivu. A zaliv se zove tako zato što je Topla kao naselje starija od Novoga, a obuhvatala je i Igalo, koje je još Matavulj pisao sa malim početnim slovom, jer to na grčkome jeziku označava – plažu!

FUSNOTE

1_D. Vuksan, »Zapisi», 1937, XVII, 126. 16872 Bilješke jednog pisca, priredio Marko Car, SKZ 1939,66.
2_Bilješke su izlazile u nastavcima između 1898. i 1903. u «Letopisu Matice srpske» a objavljene su prvi put u knjizi 1923. u redakciji Marka Cara, koji ih je ponovo objavio u SKZ 1939.
3_Ujedinjenje Crne Gore i Boke 1813- 1814, zbirka dokumenata, Podgorica, 1998,
4_«Zapisi», godina VI, knjiga X, mart 1932, 169 – 172.
5_Ujedinjenje Crne Gore i Boke 1813 – 1814, zbornik dokumenata, 1,2, Podgorica, 1998; Istorija Crne Gore, knj. 3/1, 1975, 180/181.
6_Vidi našu knjigu: Velika zavjera protiv Crne Gore, Podgorica, 2001, 271/272
7_R. Rotković, Kratka ilustrovana istorija crnogorskoga naroda, Podgorica, 2005, 34/35.
8_R. Rotković, Kraljevina Vojislavljevića XI-XII vijeka, Izvori i legende, Podgorica, 1999, 294/295.
9_Istorija Srba, 1, 318. Sa nazivom Dračevica treba povezati Deve-silje, naziv grebena iznad Kumbora i Đenovića, jer i jedan i drugi naziv je staroslovenski, i označava ljekovito bilje !

freezeфzone
JU KULTURNO-INFORMATIVNI CENTAR "BUDO TOMOVIĆ" PODGORICA
Varja
UMJETNOST SAJTOVI:
Milena Jovićević
Zoran Đekić
Srednja likovna škola "Petar Lubarda" - Cetinje
GALERIJA ARTSTOYANOVIĆ

Novi greškom dobio ime

U septembru iste godine «grad» je bio «završen» i zvao se Sveti Stefan, po svecu čije je ime nosio. I herceg Šćepan Vukčić Kosača, koji je nastavio Tvrtkov rad, nosio je isto ime. Samo što je u crnogorskom jeziku ovoga kraja Stjepan dalo Šćepan, kao i u slučaju susjednoga sela Sušćepana.

Što je podrazumijevalo to «građenje» i to «dovršenje» ne zna se, jer su glavni izvori o ovome dubrovački, a oni su se odmah dosjetili da će tu da bude bosanski izlaz na more i «trg od soli», kao što je već bio napravljen u Bršteniku, na ušću Neretve (1373). Dakle, odmah se prešlo na diplomatiju, da tu «ne budet trg soli prodavanija», a ne na opis novoga naselja.

Dubrovačko izaslanstvo kod Tvrtka, koje je predvodio Dragoje Gučetić, skrenulo mu je pažnju na omču koju je sam sebi stavio oko vrata, titulišući se kao kralj Srbljem i Bosni i Pomorju, pa je tako morao da opravda titulu poštujući ono što su Dubrovčanima garantovali raški gospodari.

TVRTKO PODIŽE GRAD

Titula «Tvrtka, kralja Srbljem, Bosni i Primorju» svjedoči o posebnosti tih teritorija. Tvrtko je samo ženidbenom vezom došao u kontakt sa Nemanjićima, a takve pretenzije mogli su da imaju svi koji su se orodili sa Nemanjićima, pa i Turci, Mađari, Hrvati, kao što je i Tvrtko mogao da pretenduje na hrvatski prijesto, jer mu je majka bila Jelena Šubić!

Rekli su: "Dubrovnik ima zakone stare s vsjemi raškimi gospodami, da u Primorju ne bude nigdjerje postavljen novi trg, razvje na mjesto gdje jest bil postavljen u prvih obični trg i mjesta".**1**

I on je 2. decembra, vidjeći stare isprave koje su mu donijeli, pristao da "ne budet u onom gradu ljubo pod gradom trg soli prodavanija do vijeka", čime je, u stvari, izgledalo da je odustao i od grada, koji je zbog toga i začet.

Godinu poslije intervenisala je i ugarska kraljica Marija, zabranjujući trgovinu vinom i solju sa Novim gradom koji je podigao Tvrtko («vetat... vinum vel sal in castrum Novi, prope Drazevitam, a rege Tvrtko aedificatum, importare audeat»).

Naziv Herceg-Novi nastao je greškom, jer je sam Tvrtko odustao od naziva Sveti Stefan i nazivao ga prosto: Novi, a o tome je iznio građu već Đuro Daničić u Rječniku iz književnih starina, II, 171/172. («Dovjesti sol pod Novi u Sutorinu»; «U našem gradu Novom», piše sam herceg Šćepan. A u stranim dokumentima: «Fra Alessio fu inviato a Novi»; «Li Ungari non si trovarono a Novi»; «Tornò herzegh a Novi...». Činjenica da se pominje kao «Castrum novum Subtorinae» zbori o tome da je «trg soli», dakle: trgovina solju na dnu Sutorinskoga polja (sub – torinae = ispod torova na Osoju), poznata u narodnoj poeziji i danas kao: Slatina, bila važnija od nekoliko kućica koje su činile «grad», jer je zbog te trgovine soli i osnovan grad. I. Pušić je, naime, dokazao da «grad» tada nije imao pristanište, pa ga nema ni na crtežima iz kasnijega vremena.2

Pristaništa nema u Koronelijevom atlasu iz 1687. ni na bakrorezu Mortiera (Amsterdam), XVII vijek. A to znači da je i pristanište i kasnije brodogradilište bilo na ušću sutorinske rijeke.

RAT ZBOG SOLI

Tvrtko je umro marta 1391. Naslijedio ga je na ovome prostoru Sandalj Hranić, koji je (krajem 1411) oženio udovicu Đurđa Stracimirovića Balšića i majku potonjega Balše III, Jelenu. Dakle, to je bilo prvo orođavanje crnogorske i bosanske dinastije, koje je nastavljeno 1469. ženidbom Ivana Crnojevića Marom Hercegović. Sandalja Hranića je 1435. naslijedio herceg Šćepan, sin mlađega mu brata Vukca. T. K. Popović se čudi kako se u Novome iz toga vremena nije sačuvalo ništa, sem titule herceg, koja je dodata imenu Novi.

"Jelena Sandaljeva (Balšić) je živjela jedan veliki dio godine u Novome, gdje je imala svoj dvor."**3**

Herceg Šćepan se nije obazirao na molbe i kritike Dubrovnika i žalbe stranim vladarima što se u Novome obnvavlja «trg soli». Zbog toga je buknuo i rat između Šćepana i Dubrovnika, koji je trajao od 1451. do 1454. Dubrovnik je nudio nagodbu srpskome despotu Đurđu Brankoviću i bosanskome kralju Tomašu savez protiv Šćepana, uz povoljne ekonomske uslove. Đurađ bi dobio teritoriju sa Mileševom, Tomaš ostalo, a Dubrovnik – Dračevicu sa Novim. No ugovor Dubrovnika i Šćepana od 10. aprila 1454. ostavio je sve po starome. Tada su u Novome uz oca bili Vladislav i Vlatko. A kad se Vlatko ženio kćerkom izgnanoga napuljskoga kralja Alfonsa, svatove su iz Barlete u Novi prevezli Dubrovčani o svom trošku koji je iznosio 10 hiljada dukata. Svečanost su uljepšavale i dubrovačke otmjene gospođe, sa muzikom i darovima (od oko četiri hiljade perpera).

Pošto su Turci uzeli Bosnu (1863), ugarski kralj Matija Korvin nudio je Šćepanu u zamjenu neke zemlje u Hrvatskoj, a sam je želio zauzeti Novi. Pošto su turska nadiranja osujetila ovu namjeru, Matija je ponudio Šćepanu pet hiljada vojnika, s tim da ih on izdržava, a on je morao da odbije tu ponudu, zato što nije imao sredstava, pa je potražio zaštitu na drugoj strani, istakavši na Novome mletačku zastavu! No i to je trajalo kratko, jer se Šćepan nagodio sa Turcima i navodno ostao u Novome, iako je Muhamed II u svojim naredbama pominjao i «novskoga kadiju».

Maja 1466. Šćepan se razbolio na povratku iz Dubrovnika, a ljekar otuda nije mogao da mu dođe zbog kuge u okolini. Umro je 22 maja, nakon što je sve svoje dragocjenosti i pokretnine poslao u Dubrovnik, gdje je takođe imao kuću.

Tako je u Novome ostao kao vladar njegov sin Vlatko. Iako je i on, kao i otac mu, plaćao Turcima jaki danak, ipak su Turci upadali u njegovu zemlju, dok je neki hercegovački paša 1475. udarao i na sami Novi. Tada su se tu zatekli neki napuljski brodovi sa kojih je 200 boraca došlo u pomoć gradu.

Eto, u kakvim uslovima su Vlatko i Ivan Crnojević (koji je kod njih bio talac od 1441. do ‘52) zidali crkvu Sv. Stefana u Novome, o čemu pišemo u narednome poglavlju.

IVAN I VLATKO ZIDAJU CRKVU U NOVOME 1472-75.

Nekoliko decenija poslije Tvrtka u Bosni se našao kao talac sin Stefanica Crnojevića – Ivan. I Stefanica je 1451. tražio intervenciju Kotora i Venecije da se njegov sin oslobodi.**4**

Kotorani su poduprli ovu molbu, pišući 27. VII 1452. da je Ivan kod Stefana Vukčića Kosače već nekoliko godina!**5**

Dalja vijest o ovome je dubrovački poklon u vrijeme ženidbe Ivana Crnojevića sa Marom, sestrom braće Hercegovića,a to je tek jul 1469. godine! (Do tada je Ivan bio oženjen Gojsavom, ćerkom Đorđa Arijanita Komnina.) I to je ličilo na sudbinu kneza Vladimira, koji je prvo bio u zatvoru kod Samuila, a onda mu je makedonski car dao svoju šćer Kosaru za ženu.

Ovi dobri odnosi sa braćom Hercegovićima, krunisani svadbom, doveli su do jedne veoma teško objašnjive saradnje, zajedničke gradnje crkve Sv. Stefana u Novome, na mjestu gdje će poslije biti glavna turska džamija, a poslije (1688) crkva Sv. Jeronima. (Zapravo, ta je džamija odmah po zauzeću Novoga od strane Mlečana korišćena kao crkva.) Da li su oni taj prostor tretirali kao zajedničku teritoriju? U XIX vijeku bilo je živo predanje koje je više puta zabilježila istoriografija, da je Ivan Crnojević započeo rat protiv svoga tasta Stefana Kosače i osvojio Risan, Dračevicu, Konavle, Trebinje i Popovo polje, zajedno sa okolinom.**6**

Dakle, ono isto što je prije imao Đurđe I Balšić.

Vladika Vasilije piše da je Ivan oženio šćer bana Stefana bosanskoga, koji je vodio rat protivu svojega zeta i tamo stoji, dakle, već u istoriji 1754. ono što je ovđe navedeno, uz dodatak da su se nakon toga pomirili.**7**

Petar I navodi da Ivan Crnojević, «ratujući s Turcima, bi prinuđen Konavle (od Debelog brijega do Fratarske dubrave) u zalog za nekolike tisuće perperah Dubrovačkoj Republiki dati». **8**

Simo Milutinović (1835) veli da je pisao istoriju po kazivanju Petra I.

Medaković je (1850) dao ovakvu karakteristiku Ivana Crnojevića: «Ivan Crnojević bio je muž otvažan, ozbiljan i upravljao je državom s punom primjerenosti jednom vladaocu. On je i protiv svoga tasta vojevao, budući ga je tast na to prinudio, te osvojio oružanom rukom svome tastu Risan, Dračevicu, Konavle, Trebinje i Popovo, a poslije ove pobjede pomiri se.» A zatijem: »Za vremena trajanja rata s Turcima, bude prinuđen Konavle od Debeloga brijega do Vratarske (Fratarske?) doline dubrovačkoj republiki za nekoliko iljada perpera u valutu dati…»[9]

FUSNOTE:
1_D. Vuksan, »Zapisi», 1937. XVII,126.1687.
2 _T. K. Popović, Herceg-Novi, 1924. 11.
3 _Vidi zbornik 12 vjekova bokeljske mornarice, Beograd, 1972. sa starim mapama.
4 _"Boka", 20/1, Herceg-Novi 1998 – 36.
5 _Vidi naš zbornik izvora i legendi: Sazdanje Cetinja, 1984. 21- 23. I dalje: 33
6_I. Božić u Istoriji Crne Gore, 2/2, 287. piše da je Ivana «uprkos srodstvu stalno pritiskalo teško sjećanje na desetogodišnje zatočenje, u kome ga je držao stari herceg». Do ovoga zatočeništva došlo je 1441. kada je herceg Šćepan držao skoro cijelu Zetu, da bi je napustio naredne godine, jer nije mogao da drži i nju i ostale svoje teritoprije.
7_Jan Vaclik, Suverenitet Crne Gore i savremeno međunarodno pravo u Evropi, na francuskom u Lajpcigu 1858, prijevod, Podgorica, 1996. 32/33. Milaković se služio istorijama vl. Vasilija (1754), Petra I i S. Milutinovića (1835), M. Medakovića (1850), D. Milakovića (1856) i A. Andrića, na njemačkom (1853).
8_Istorija o Crnoj Gori, 1754. original i prijevod R. Marojevića, sa našim komentarom, Cetinje, 1985.(28)67.
9_Povjestnica Crne Gore, Zemun, 1850. 32, 39.

Osvajanja Herceg-Novog

Dakle, to je ono isto što je pisao i vladika Vasilije. A sve se to temelji na dubrovačkijem izvorima. Ali arhivski izvori govore i to da je 1419. kupljena Vitaljina sa Oštrom pontom, a 1451. Konavle. Dakle, sve je to bilo prije gradnje crkve. Herceg Šćepan umro je 22. maja 1466. Do smrti je mrzio Ivana i žalio što ga nije ostavio da istrune u njegovoj tamnici. Ali sa njegovim nasljednikom Vlatkom Ivan je imao dugu saradnju. Pa, kad su 1471. morali da se formalno priklanjaju sultanu, radili su to istovremeno, a kad su, 1472. iskoristili zauzetost turske vojske u Maloj Aziji, opet su postupali jednako.
Osim toga, tada su olabavili i odnosi sa Dubrovnikom, pa su se i Ivan i Vlatko obraćali njima za građu za pomenutu crkvu i za majstore koji će pripremati klesani kamen. I tu je Dubrovnik radio mnoge poslove i slao materijal o svome trošku. I Božić se pita: Da li je to bila katolička ili pravoslavna crkva, ali naginje pretpostavci da je bila pravoslavna, jer je Ivan i pred Mlečanima nastupao kao zaštitnik pravoslavlja. (Trebalo je dodati da je na tome insistirao i njegov otac Stefan, u ugovoru sa Mlecima na Vranjini 1455.) No, onda ostaje nejasno zašto je Dubrovnik tako svesrdno pomagao podizanje te crkve!
Ivan i Vlatko su zajedno pregovarali sa izaslanikom ugarskoga kralja koji je poslat u Dubrovnik krajem 1471. Oni su, svakako, obećali da će se u mogućim sukobima naći na strani turskih protivnika.

HERCEGOVIĆ PRELAZI U ISLAM

Do preokreta je došlo na dvoru Hercegovića, jer je mlađi Vlatkov brat Stefan otišao na Portu i primio islam, pa se kao Ahmet Hercegović javio kao oponent svome bratu, koji je u isto vrijeme planirao da se ženi sa rođakom napuljskog kralja. Na tu stranu se okrenuo i Ivan. Napuljski kralj je 1474. odobrio Ivanovim izaslanicima Mihailu Štiljanoviću i Stefanu Vukašinoviću nabavku većih količina žita, a Mlečani su se založili kod pape da i on pošalje pomoć Crnojeviću!
Ta je godina bila nepovoljna i zbog operacija turske vojske u Zeti,

podizanja tvrđave Depedeken u staroj Podgorici i planiranog naseljavanja 5000 turskih domaćinstava. Ivan je o tome obavještavao Veneciju i tražio topove (bombarde), zbog kojijeh su Turci i pravili metar i po debele zidove. (Poslije Prvog svjetskog rata izmišljeno je da je to Nemanjin grad! A u popisu iz 1485. godine Depedeken je naveden kao «tvrđava varoši Podgorice».)

Kako se, baš u to vrijeme, krajem, 1473. moglo desiti da Vlatko i Ivan donesu odluku da u Novome zidaju crkvu? Tu zagonetku nije još niko razriješio.

Uglavnom, oni su prihvatili tri dubrovačka vlastelina, na čelu sa Nikolom Ranjinom, da budu oficijali crkve u izgradnji. Zatijem su sklopili čitav niz ugovora za pripremanje i izradu građevinskog materijala, klesanje kamena i najskupocjenijeg ukrasa. Mihalj Gojković je u Konavlima ispekao klak i sam ga dopremio u Novi. Šestorica kamenara iz dubrovačke župe: Miljoje Radosalić, Marin Pribetić, Dabiživ Vukosalić, Radovan Matković, Marko Radosalić i Mileta Ratković – isjekli su kamen, a posebno su se obavezali da će lijepo obraditi i uglačati ugaone tesanike. I oni su sami kamen prevezli u Novi. Najzad, četvorica vrlo poznatih klesara: Radič Ostojić, Radivoj Bogosalić, Nikola Marković i Đurđe Vukojević – isklesali su arhitektonski ukras: arkadice, prozore, pilastre, rozete, takođe se obavezujući da će to sami prebaciti u Novi!

NOVI PREDAT MAĐARIMA

Nacrt je oponašao crkvu Sv. Sebastijana u Dubrovniku, na kojoj su nekoliko godina ranije radili neki od ovijeh majstora. Radivoj Bogosalić klesao je na Kneževom dvoru, dominikanskom klaustru i na palatama vlastele. Nikola Marković radio je i u Mantovi[2]…

I sve je to bilo u potpunom redu, dokle krajem 1475. nije počelo da se zbori o rušenju nezavršene crkve. Sam herceg Vlatko je molio da se pomogne oko rušenja. Zašto je do toga došlo, nije poznato, veli I. Božić, i pomišlja na zemljotres.

No, tada (1475) se zbio turski napad na Novi, a grad su odbranili napuljski brodovi koji se tu slučajno zadesiše, i sa kojijeh pohita u pomoć gradu 200 vojnika, piše T. K. Popović. Videći opasnost Vlatko se 1480. godine obratio za podršku ugarskome kralju Matiji. Godinu poslije kralj Matija je poslao Vlatku ninskog biskupa Nikolu, sa ponudom da grad ustupi Ugarskoj. Vlatko je na to pristao. Kraljeva vojska koju je predvodio Ladislav Markus bijaše 1482. u Dubrovniku na prolasku za Novi, na koji već bjehu udarili Turci. Tako je Vlatko predao Novi Mađarima i izišao iz njega, a Mađari su nakon 10 dana odbrane predali Novi Turcima, dok su dubrovački brodovi prihvatili Markusove čete.[3]

– Dubrovački podaci o građenju crkve Sv. Stefana u Novom, otkrivaju put kojim je 10 godina kasnije vojvoda Ivan Crnojević mogao doći do majstora za izgradnju svoje zadužbine – Cetinjskog manastira (1484) – piše Božić.

Mi, čak, mislimo da je dio ovijeh ukrasa, pripremljenijeh za Novi, prebačen na Cetinje.

A kako se vidi iz Oktoiha petoglasnika koji je ilustrovan, crtež Manastira u knjizi u potpunosti odgovara crtežu Dubrovačke katedrale, stradale u potresu 1667. godine. Takođe, dokazano je da se mjere cetinjske građevine dijele bez ostatka jedino ako se uzme u obzir dužina dubrovačkoga lakta. Ako se dužine u metrima dijele dužinom kotorskog ili mletačkog lakta, javljaju se decimali!

Očigledno je da se Ivan Crnojević nije mogao toliko baviti crkvom u Novome, u vrijeme kad su Turci zidali tvrđavu Depedeken u staroj Podgorici. 1474. je Ivan Crnojević učestvovao u odbrani Skadra od Turaka, i konjicom i ratnom flotom (i legni armadi). I ta je akcija bila uspješna i hvaljena od strane Venecije. No, te iste godine Turci su zauzeli Žabljak na Jezeru. A o novim planovima Ivana Crnojevića zbori dokumenat iz Dubrovnika, da je njihovo Vijeće umoljenijeh (20. septembra 1475) odobrilo Ivanu nabavku 8.000 tigala.[4] Pa se nagađa da je to služilo za preseljenje njegovoga dvora sa Žabljaka na Obod, a možda i za pokušaj osnivanja štamparije.

PAD NOVOGA POD TURKE 1482.

Osvojenje Novoga prvi je ratni poduhvat Bajazita II, koji je 1481. naslijedio Muhameda II. A Vlatkov brat Stjepan (Ahmet-paša) bio je četiri puta veliki vezir, pa i zet sultanov.

Vlatko Hercegović je godine 1480. vidio da mu prijeti opasnost od Turaka, pa je tražio pomoć od ugarskoga kralja Matije. A Matija mu, umjesto pomoći, pošalje ninskoga biskupa Nikolu, sa prijedlogom da se Novi preda njegovoj vojsci. I ta je vojska sjutri dan po novoj godini 1482. bila u Dubrovniku, na prolazu za Novi, na koji već bjehu udarili Turci. Ova je mornarica iskrcala vojsku na obalu i uzela Novi, koji je Vlatko napustio. Ali, i ta se ugarska vojska tu držala svega 20 dana, pa se, videći da nema izgleda u neki povoljan ishod, preda Turcima, uz uslov da se vojsci obezbijedi slobodan odlazak za Dubrovnik. Pošto su Turci o ovome obavijestili Dubrovčane, oni su poslali tri broda za prihvat ugarskijeh četa, a ujedno poslali i poklisare da pozdrave novoga susjeda.

U Novome su kratko vrijeme bili Španci, od 28. X 1538. do 25. VIII 1559. Bilo je to poslije poraza hrišćanske flote (papine, mletačke i španjolske) kod Preveze, u borbi sa turskim admiralom Hajredinom Barbarosom. Hrišćanska se flota, pod zapovjedništvom vojvode Andreje Dorije zaputila ka Novome i opsjednula ga 4. juna 1538. godine. Pucalo se na nj topovima sa svijeh strana, naročito sa brodova. Time su probijeni gradski bedemi, ali se prodor u grad nije izveo kroz te otvore, budući da je to turska posada očekivala, nego je iskorišćena njihova koncentracija na otvore da se na drugome mjestu, uz pomoć konopa i nâkvih mostića, prebaci unutra odred vojske, koji je istakao zastavu sa krstom.

Kada su ujutro Turci viđeli da je neprijatelj već u gradu, odlučili su da se predaju. Pogotovo što su ustanovili da je njihov zapovjednik u toku noći umakao sa 200 konjanika. Vojvoda Dorija je svima poštedio život i dozvolio im da se isele u Hercegovinu.[5] A oni su, naravno, nakon godinu dana ponovo došli na isto mjesto, jer je ova hrišćanska uprava trajala svega do kraja avgusta 1559.

Turske vojske je bilo 1700. A plijen je iznosio preko 70 hiljada talijera. O ovome piše Hamer u Istoriji otomanske imperije. I tada su u osvajanju Novoga učestvovali Peraštani, pa su istočna vrata grada tada prozvana peraška vrata.

FUSNOTE

2_V. J. Đurić, Crkva Sv. Stefana u Novom, »Zbornik Filozofskog fakulteta»,XI/1, Spomenica Jorja Tadića, Beograd, 1970, 399 – 410.

3_T. K. Popović, Herceg-Novi, 1924, 29/30.

4_Naš zbornik: Sazdanje Cetinja, 1984, 37/38, 44/45, 64/65.

5_O ovim događajima ostavio je opširan zapis sam Andreja Dorija. T. K. Popović, 35.

Izgon Turaka iz Novoga 1687.

Španci su tada napravili i jednu tvrđavu koja se po njima zove Španjola, iako ova sačuvana tvrđava nije španska, jer su Turci srušili to malo utvrđenje i napravili postojeće, mnogo veće. O tome svjedoči i natpis na tvrđavi: da ju je podigao, po Sultanovoj naredbi, Sulejman, sin velikog emira Sulejmana Hana.

DIDAKOV EPITAF

Novi je imao i jevrejsko groblje, ucrtano na mapi na prostoru parka hotela «Boka». Pošto je Inkvizicija, formirana u Španiji 1480. progonila Jevreje iz Španije i Portugala, Sefardi i Aškenazi su tražili utočišta u drugim zemljama. Portugalski pjesnik Isaija Koen (1517 – ?) prvo se sklonio u Carigrad, jer Turcima Jevreji nijesu smetali. Tamo je, uostalom, od osnivanja i pravoslavna Vaseljenska patrijaršija! U Carigradu ima 365 pravoslavnih (grčkih) crkava! Odatle je Isaija Koen, poznat kao latinski pjesnik Flavius Eborensis, došao u Novi, u vrijeme Španaca (!), da bi odatle opet bježao zajedno sa njima u Italiju, pa u Dubrovnik (1558), da bi pred smrt ponovo došao u Novi, da bude sahranjem na groblju, koje je na mapi označeno kao Sepolture de Ebrei. Začudo, istoričar Novoga T. K. Popović nije znao đe se nalazilo ovo groblje, ali je naveo Didakov epitaf:

Hic mea nec ferro, nigra neque tacta favilla.
Ossa velkim placide condat amica manus.

Dakle, da njegove kosti tu položi prijateljska ruka.

On je, inače, pisao i o novskoj vodi Mila koja je, navodno zbog smrti dvojice mladića, zaljubljenijeh u istu đevojku prozvana Nemila. On je tu, izgleda, napisao čitavu knjigu stihova o svome porogonstvu (De exilio suo).

Na jednome brežuljku, na ulazu u Savinu, Španjolci su sagradili malu katoličku crkvu sv. Ane. Crkvu je podigao don Ferante Gonzaga, zapovjednik španske posade i u njoj su sahranjeni i on i članovi njegove porodice, između 1542. i 1550. Dakle, za vrijeme druge turske okupacije. Španska posada brojila je svega 50 vojnika i ona se nije mogla oduprijeti Barbarosi, kad je on 1539. bez uspjeha opsijedao Kotor, ali je uspio da osvoji Novi.

Ovo osvajanje, ipak nije izveo sam Barbarosa, jer je Selim II, uviđajući značaj Novoga, naredio okolnim pašama da hitaju sa vojskom ka Novome i da sačekaju Barbarosu. Barbarosa je stigao pod grad 1. avgusta sa 10 velikijeh i 30 manjih brodova, sa 80 topova! Među njima bila su tri topa koja su izbacivala đulad tešku čitavu centu.

Dakle, prva turska vladavina u Novome trajala je 55 godina. Od 1539. do 1687. i grad je ponovo bio u turskim rukama 148 godina. Zatim je grad bio mletački od 1687. do propasti Republike 1797 – 110 godina, a austrijski od 1814. do 1918. – 104 godine.

VJERNI HRISTOVI VOJNICI

Prije nego je preduzet složeni napad više savezničkih vojska na Turke u Novome 1687. bilo je i drugih pokušaja. Možda najveći 1572. kada je grof Martinengo, u ime Mletačke Republike pokušao sa šest hiljada vojnika da uđe u grad, ali je odustao kad je čuo da iz Hercegovine hita u pomoć gradu Hasan-paša. Tada je paša sagradio neko utvrđenje u Kumboru, na lokaciji koju narod zove Među vrbe, a vodi se u knjigama kao Vrbanj. Time je bila još više otežana plovidba zalivom, jer to je moreuz đe se lako kontroliše svaki prolaz.

Godine 1649. učinjen je novi pokušaj kada je u ime Mlečana general Đildas napao na grad, ali nije uspio da ga osvoji i samo je pljačkao i palio okolna sela i predgrađe.[1]

Za vrijeme Morejskog rata stvorena je saradnja Crne Gore i Venecije, na kojoj su insistirali i vladika Ruvim III Boljević i njegov nasljednik vladika Visarion Borilović Bajica. Vladika Ruvim III Boljević iz Crmnice dolazio je u Kotor 1684. godine i kazao da se Crna Gora ne može dići protiv Turaka, ako se ne oslobodi Novi, kao ulaz u Boku, a sa njime i Risan, kako bi cijeli zaliv bio u jednim rukama. Tu istu ideju iznio je i jedan kaluđer iz Nikšića. A na poziv skadarskoga paše Sulejmana Bušatlije da on i glavari dođu u Skadar radi dogovora «ako hoće da su podanici carevi i njegovi», a da će ga «dobro zapamtiti» ako ne dođu, vladika je odgovorio:

“Mi nijesmo ni carevi ni tvoji podanici, nego vjerni Hristovi vojnici, pa nećemo žaliti krvi da ostanemo slobodni, kao što smo i dosad bili, u ime boga i naših slavnih predaka.”

Pošto je Ruvim tada umro (januara 1685), a mislilo se s razlogom da ga je otrovao neko od turskih plaćenika, Sulejman-paša je iskoristio priliku da izvrši napad u pravcu Cetinja. I tako je došlo do bitke na Vrtijeljci (1685) u kojoj je malobrojna crnogorska vojska poražena, jer su se Mlečići, njih oko 400, ranije povukli. Tu je poginuo proslavljeni harambaša Bajo Pivljanin, koji je četovao i u Dalmaciji. Turci su odsjekli njegovu glavu i poslali u Stambol. U Carigradu su se slučajno baš tada zatekli dubrovački poklisari kada je donesena Bajova glava i zabilježili da je to izazvalo veliko slavlje na Porti, pošto im je živi Bajo zadavao dosta briga.[2]

Vladičanska stolica bila je upražnjena. Poraz, do kojega je došlo zbog nejedinstva, još je više razjedinio plemena. Viđelo se što znači vođa, duhovni i svjetovni poglavar.

NOVI VLADIKA CRNOGORSKI

Novi vladika i mitropolit Visarion Borilović Bajica bio je mlad čovjek, po majci Paštrović. Obećao je kotorskom providuru Zenu nastavak oslanjanja na Veneciju, jer su se za to izjasnila i plemena: Nikšići, Banjani, Pivljani, Kuči (iako su dali Turcima taoce), Riđani, iako su primljeni u crnogorski Zbor tek 1748.**3.**
U ovome važnome dokumentu primanja Riđana u Crnogorski zbor stoji: “Da se zna… kako ja vladika Sava… i proči knezovi i sve Obštestvo senata černogorskogo primamo Daka Sladojevića sa svemi Vilusami i sa svem plemenom Riđanima da su u Zbor černogorski, i posad da su Černogorci uviek, da budu za Černogorce podnijet zlo ili dobro, kako i drugi Černogorci.”
Od ovijeh Sladojevića su Sladovići u Novome. A Riđani su zauzimali plemensku teritoriju između Risna i Vilusa.
Bile su to teške godine u kojijema se svakoga mjeseca stanje mijenjalo. Dovoljno je bilo da vladika Visarion ode iz Crne Gore pa da to Turci iskoriste i prodru na Cetinje.
Dok su Mlečani imali tada velikijeh uspjeha u Dalmaciji, Turci su u Novome bili bez flote. Plan za napad razradio je generalni providur Korner. Operativna baza bila mu je na Hvaru. Mlečani su za ovu operaciju angažovali 150 ratnih i trgovačkih brodova, preko 20 topova i šest hiljada vojnika, među kojijema je bilo hiljadu odabranijeh dalmatinskijeh uskoka. Od Bokelja naročito su aktivno u napadu učestvovali Peraštani, koji su još 1512. zapalili predgrađe Novoga. Oni su imali jaku flotu kojoj su novski gusari smetali i nanosili velike gubitke.
Vladika Visarion je obećao kotorskom providuru da će sva plemena koja su pod njegovom vjerskom jurisdikcijom, u granicama njegove države i izvan nje, s oružjem biti uz Republiku, kada ona napadne na Novi “i da će im on glavom – mitropolit – biti na čelu”.**4** Obično se piše da je on poslao odred od oko 300 Crnogoraca, iako J. Jovanović navodi da je samo poginulijeh Crnogoraca bilo 1500, dok su mletački gubici bili svega 170 boraca.**5** Pošto je samijeh Peraštana bilo 360 – biće da je ovđe naveden samo broj Crnogoraca na jednome položaju, sa zapadne strane (Topla), jer su oni najvažniji doprinos dali na Kamenome, đe su potukli Topal-pašu. Među Crnogorcima je, kako se viđelo kasnije, bilo i Moračana i Bjelopavlića, Ozrinića, Nikšićana…
S druge strane, Dubrovčanima je više odgovaralo da u Novome budu Turci, ili ćesarova vojska, samo da nije Venecija. Zato su oni olakšavali Turcima snabdijevanje Novoga iz Slanog, a ratovali protiv hajduka. U Novome je često bila glad, jer se oka žita (1,25 kg) prodavala po osam dubrovačkijeh grošića.

UMIRILI TURKE

Sulejman-paša je sa hercegovačkim pašom u to vrijeme vodio akciju protiv Nikšićana, kako bi otuda očistio zaleđe Novoga i olakšao njegovo snabdijevanje. Viđećemo da je i za vrijeme oružanijeh operacija bilo veoma važno da se turskoj posadi u Novome onemogući pomoć iz Trebinja i Nikšića. Tada je kotorski providur Kalbo sazvao na dogovor peraške starješine i Zana Grbičića (Bolicu), koji je prije toga bio na Cetinju, dogovorio se s njima da se Nikšiću pošalje u pomoć brata Baja Pivljanina, Mitra, sa 280 hajduka, ali to nije bilo dovoljno, ali je umirilo Turke da ne odu na Risan!
(Nastavlja se)

FUSNOTE

1_T. K. Popović, 78/79. po Brusoniju (Historia dell’ ultima guerra tra Veneziani e Turchi, libro. IX, str. 230)
2_Radovan Samardžić, Veliki vek Dubrovnika, Beograd, 1962. Bajo je sahranjen ispred Vlaške crkve na Cetinju, ali bez glave.
3_Beograd, Narodna biblioteka, inv. br. 1148. Uništeno 1941.

4_Tomić, Crna Gora za morejskog rata, 44/45.
5_Jagoš Jovanović, Istorija Crne Gore, treće ispravljeno i dopunjeno izdanje, Podgorica, 1998. 83.

Boka u mletačkim rukama

Novi je već bio utvrđen i podijeljen na Gornji grad i Donji grad. Iznad njih je bila tvrđava zvana Španjola, koja je na bakrorezima označena kao Fortezza superiore, ili F. di Gornigrad u Koronelija (1687) odnosno kao Castello u Mortiera (XVII vijek).

Između Donjeg i Gornjeg grada bio je prokopan tunel.

Providur Korner poveo je put Novoga od 10. do 12 hiljada ljudi. Uz njega je bila flotila malteških brodova sa 300 ratnika, pa vojska pape Inoćentija XI pod komandantom Herbštajnom, koja mu se priključila kod Korčule. Time su se papina i malteška vojska ujedinile u istome cilju, kao i pri osvojanju Novoga 1539. godine. Iz unutrašnjosti Boke priključi se 360 Peraštana, pod komandom kapetana Ivana Mazarovića. Po nekim podacima oni su prvo obezbjeđivali Rose, a na raspolaganje Kornaru dali su 16 brodova. U napadu na grad učestvovali su i Prčanjani.

“NA KAMENO POLJE POUZDANO”

O učešću Crnogoraca J. Tomić je pisao uglavnom po Kontariniju.[1]

Prema ranijem obećanju vladike Visariona da će on biti na čelu vojske koja će pomoći osvajanje Novoga, pretpostavljamo da je tako i bilo. U Kutima postoji predanje da su tamo tada, u crkvi, sahranjena tri Vuka: Tomanović, Mandušić i Mićunović. No, Mićunović je poginuo 1711. u pohodu prema Trebinju, o čemu pjeva narodna pjesma. Vuk Tomanović je bio aktivan u četovanju 1717. godine. S. Nakićenović samo navodi da su to grobovi dvojice vojvoda i jednoga protopopa, a da je oko iste crkve Sv. Gospođe sahranjeno 300 boraca, poginulijeh 1687. godine.[2]

U svakome slučaju: oni koji su sahranjeni u crkvi morali su imati neku titulu.

Crnogorci su razbili vojsku Husein Topal-paše koji je sa četiri – pet hiljada vojnika iz Hercegovine hitao u pomoć opsjednutome gradu. Petnaestoga septembra mletačka vojska je, zajedno sa uskocima i Crnogorcima, dočekala tursku vojsku “na Kameno polje pouzdano”, potukla je i naćerala je na bjekstvo. Turci su imali 700 mrtvijeh, a izgubili su i 12 barjaka. T. K. Popović navodi da se to mjesto u narodu zove Tajno brdo (jer je tu napravljena zasjeda), ali i Jalovi grad (zato što je to mjesto poslije bitke ostalo prazno). Bitno je da je ta pobjeda imala dugoga odjeka u narodu. Bugarštice i deseteračke pjesme o ovome događaju pune su autentičnih podataka. Nije se smjelo ništa izmišljati onda kada su učesnici tih događaja bili živi.

Kad se saberu svi ovi izvještaji, zaključuje se da Crnogorci nijesu učestvovali samo u toj bici na Kamenome (đe ih je bilo oko 1.500), nego i dolje, u opsadi grada sa strane Tople (đe ih je bilo oko 300). Prema mletačkijem izvještajima, u Novome je bilo oko 700 turskijeh vojnika, od ukupno 2.200 ljudi, činovnika i njihovijeh porodica.

U Koronelijevom atlasu porecizno je ucrtano đe se nalazio koji odred vojske i odakle je koji top pucao, te đe su padale granate.[3]

Mletačka vojska počela se iskrcavati 3. septembra 1687. u jutro prema Zelenici, a pet dana poslije prema Igalu.

Iako je ovaj drugi i definitivni izgon Turaka iz Novoga značio zamjenu jedne okupacije drugom, to je ipak bio vašan pozitivan događaj, ne zbog vjere i zamjene džamija crkvama, nego zbog toga što je cijela Boka ostala u jednim rukama i što Novi nije smetao ni Perastu, ni Risnu, ni Kotoru. Ni u trgovini, ni u brodogradnji. A gusari su ostali jedino u Ulcinju.

“Tek od pada Herceg-Novog pod mletačku vlast, 1687. godine, počinje jedinstvena istorija Boke Kotorske”, piše G. Stanojević.[4]

U kulturnome razvoju Novi je, ipak, vidljivo zaostao. Dok su Perast i Kotor imali kontinuitet u kulturnome razvoju, iz srednjega vijeka, preko humanizma i renesanse, u školstvu, slikarstvu, književnosti, arhitekturi, Novi je ostao prazan, jer je bio bez humanističkoga kulturnoga temelja.

Tako da čak ni u XIX vijeku nije dao pisaca. Novljanin Marko Car (1859 – 1953) razvijao se u Zadru i Beogradu; Matavulj je tuda prošao i zabilježio nekoliko pripovijedaka…

NOVLJANIN POVEZUJE PETROGRAD I CETINJE

Za Savu Vladislavića, dvorskog savjetnika Petra Velikog (od 1710), ustanovljeno je da je porijeklom iz Jasenika, 20 kilometara istočno od Gacka, prema Pivi. Postoje razni podaci o mjestu njegovoga rođenja. Prema ruskim izvorima Sava je rođen u Novome i kršten u pravoslavnoj crkvi sv. Đorđa na Toploj, a prema predanju koje je zabilježio T. K. Popović, rođen je na Bajeru ispod Španjole.[5]

Dučić sumnja u Novi, uprkos ruskim izvorima, i u podatak da je Sava kršten u crkvi sv. Đorđa na Toploj, a ne pita se: zašto je baš u toj crkvi Sava postavio kamenu nadgrobnu ploču za svoju majku Simu, kaluđericu Teofanu?! Što se tiče Savinih poklona toj crkvi u knjigama i crkvenim utvarima, Dučić veli da je on darivao i druge crkve, i u Hercegovini i u Primorju. No, opet ne veli da je crkvi sv. Petra i Pavla u Risnu poslao Minej zato što je u Risnu živio njegov brat i dio ostale njegove rodbine, nego nagađa da je to učinio «za spomen na dane koje je prilikom svog boravka u Boki proveo blizu tih dveju crkava». A na Jevangeliju koje je nekoliko godina pred smrt (1738) poklonio (1732) crkvi na Toploj, Sava je napisao da je to uradio «dla vječnago pominovjenija usopših jego roditeljem», dakle: za vječnu uspomenu na pokojne svoje roditelje». A osim toga, kasnije je istoj crkvi poklonio skupocjeni putir, diskos i srebrni krst, pozlaćen i okićen biserom i dragijem kamenjem. Da li bi se sve to sleglo na Toplu samo zbog toga što je to pravoslavna crkva, ili zato što je tu, iz nekoga intimnoga razloga, mislio da sahrani svoju majku Simu (Teofanu), koja je, međutim, živjela 108 godina, pa je kao živahna starica od preko 100 godina (!) tek 1722. otputovala u Peterburg i tamo umrla 28. decembra 1725. Petar Veliki je, vele, volio da s njome ćaska, ne samo zato što je Savina majka, nego i stoga što je pamtila događaje iz starih vremena.[6]

NADGROBNA PLOČA

Comes Sabas Wladislavich Augustissimae Caesaris Maestatis Petri I Magnae Russiae Imperatoris Consiliarius Hintimus Annuente Excelso Senatu Monumentum Hoc Comitissae Theophaniae Wladislavich Parenti Soiavissimae Religioni Et Disciplinae Graecae Ortodoxae Et Posteris Posuit Anno A Cristo Nato MDCCXII Idibus Octobris

Ovo je tekst na nadgrobnoj ploči koju je Sava Vladislavić položio na Toploj za svoju majku Teofanu godine 1712. Sada u crkvi Sv. Đorđa. Kamen je crveni, iz Kamenara, kao i u spomeniku pred Ujedinjenim nacijama. Majka je, međutim, umrla u Petrogradu tek 1725. Dakle, Savina majka nije pod grobnom pločom na latinskome i ruskome jeziku na Toploj, ali samo zato što je tako dugo živjela, pa je Sava odveo u Peterburg tri godine prije nego je umrla, nakon njegovoga odlaska u Kinu, đe je postavljen za ruskoga ambasadora! No, za nas je Sava važniji po nečemu drugom. U njegovome društvu u Rusiji bilo je istaknutijeh katolika, a među njima je, pored admirala Matije Zmajevića, koji Savu naziva svojim jedinim pokroviteljem, i papin misionar Kongregacije za propagandu vjere Matija Karaman, koji veli za Savu: da je skrenuo pažnju Petru Velikom na situaciju Crne Gore, i kakva bi korist bila za Rusiju da tamo ima jednu tvrđavu![7]

Dakle, Novljanin Sava je povezao Sankt Peterburg i Cetinje! I preveo Popa Dukljanina, iz knjige Kotoranina, dubrovačkog arhimadrita Mavra Orbina.[8] Sava je 1711. godine bio napravio plan rata protiv Turaka, na osnovu čega je i uslijedila akcija Rusije na Prutu iste godine i slanje pukovnika Miloradovića na Cetinje, da animira vladiku Danila i Crnogorce za rat protiv Turske. Sava je napisao i proklamaciju Petra Velikog Crnogorcima i okolnim hrišćanima. U toj proklamaciji su nabrojana sva crnogorska i okolna plemena, o kojijema u Rusiji, sem Save, niko nije još znao ništa.[9] Time je otvorena viševjekovna saradnja Crne Gore i Rusije, a prvi neposredni efekat bio je boj na Carevu lazu

1712, nakon čega je uslijedila osvetnička Keprilijeva ofanziva 1714; put vladike Danila u Rusiju (1715) i trajna pomoć Rusije za Crnogorsku pravoslavnu crkvu i Državu.

FUSNOTE

1_Camillo Contarini, Istoria della guerra di Leopoldo primo imperatore e de principi collegatri contro il Turco, Venezia, 1710. I, 723; Jovan Tomić, Crna Gora za morejskog rata; T. K. Popović, Herceg-Novi, 82 – 97.
2_Boka, 1913. 469/470.
3_Sve se ovo dobro vidi u zborniku 12 vjekova bokeljske mornarice, Beograd, 1972. str. 72, 117, 124, 133. i 150/151.
4_«Istorijski zapisi»,1, 1965. 35.
6_Dučić, 256 – 260; T. K. Popović, 1883. 175; 1924. 115, 118. Dučić prvo veli da je u Risnu crkva sv. Petra i Pavla a onda da su to dvije crkve!
7_«Pose in vista a Pietro il Grande la situazione del Monte Negro, e di quanto vantaggio sarebe alla Moscovia avere ivi una Forteza…» (Dučić, 155)
1_Il Regno de gli Slavi, Pesaro, 1601. Od Dukljanina je Orbin uzeo naslov za cijelu knjigu. I ovaj Savin prijevod čitali su vladika Vasilije i Petar I, jer pominju kao autora Mavrourbina, a samo je u tome prijevodu spojeno ime i prezime autora.
2_I Jireček (Poselstvi Dubr. Rep), Prag, 1893. 13. izričito veli da je ovu proklamaciju pisao Sava Vladislavić. (Dučić, 201)

Novljani formirali rusku crnomorsku flotu

Isti onaj plan Save Vladislavića iz 1711. godine, o opštem ratu protiv inicirao je i nastavak, to jest osvajanje crnomorske obale u vrijeme Katarine II (1768 –74), kada je u ruskoj floti bilo šest Vojnovića iz iste kuće u Novome. Kasnije, u XIX vijeku, u ruskoj floti su se istakli Vukotići (Nikola, Petar, Stevan, Ivan i Platon).[1]
Širina ovoga plana obuhvatala je ustanke balkanskih Slovena i Grka. No, dok je Grke tek trebalo ubjeđivati, jer su oni tražili od Rusije ne samo oružje no i intervenciju 40 brodova i 50 hiljada vojnika,[2] dotle je Crnogorcima bilo smiješno što ih «car svih Rusa» Petar Veliki, a poslije i Katarina II, pozivaju na rat sa Turskom, s kojom se oni nikada nijesu ni mirili!

CRNOGORAC, RUSKI OFICIR, ŠĆEPAN MALI

O porijeklu Šćepana Malog napisane su knjige Stefana Zanovića, G. Stanojevića, D. Martinovića i R. Petrovića [3], ali ta ličnost nije smještena u istorijski kontekst, koji objašnjava: Što je Rusima smetao njihov oficir, Jovan Stefanov Balević iz Bratonožića, kad je grof Orlov, sa centrom u Italiji, preko njega sprovodio svoj plan učešća balkanskih Slovena u ratu s Turskom, koji je u najboljem slučaju mogao da dovede do oslobođenja Balkana od Turaka, a u najgorem do angažovanja dijela turskih snaga na Balkanu, čime bi slabio njihov otpor na Crnome moru!
U tome planu ključnu ulogu na Crnome moru imali su Vojnovići, koji su bili nadređeni kasnije slavnim ruskim admiralima Ušakovu i Senjavinu, a na Balkanu – Šćepan Mali.
Od Novljana tu je imao važnu ulogu i kapetan Pavković na Toploj, potomak doseljenika iz Bjelopavlića. Iz ove porodice je i gradonačelnik Novoga Aleksandar-Leso Pavković (1814–85) koji je, ne imajući potomka, ostavio novac za stipendiranje boljih đaka («Štednja Lesova»). Pavkovići, naseljeni na Podima, brzo su postali istaknuti pomorci, a u početku su se i prezivali Bjelopavlići.
Ovaj kapetan Pavković imao je brata Đikana, koji je držao «neku radnjicu» u Kotoru i održavao vezu sa Cetinjem, pa je, na osnovu špijunskih izvještaja, dat nalog da se on uhapsi. Ali i on je imao svoje obavještajce, pa je umakao i to pravo kod Šćepana Malog. Bilo je to 1768. providur je imao neki podatak da je on postao Šćepanov sekretar. Iz Rusije je zatijem došao njegov brat Vasilije, ali je i on uhapšen. Ostao je, međutim, na slobodu kapetan Pavković, kojemu ne znamo ime. U njegovoj kući na Toploj okupilo se svo pravoslavno sveštenstvo Boke i

izjavilo vjernost Šćepanu Malom !

Ruska carica Jelisaveta Petrovna imenovala je za svojega nasljednika svojega rođaka, halštajnskog hercega Petra III. Kako je ona umrla 25. decembra 1861, na prijesto je stupio izabrani nasljednik. Njega je garda, pod komandom braće Orlova, ubila 28. juna 1862. I javno mnjenje je stalo na stranu ubijenoga cara, protiv Švabice Katarine II. A upravo je Petar III bio vaтreni poklonik pruskoga kralja Fridriha II i on je odmah potpisao mirovni ugovor sa Pruskom, koja je bila pobijeđena u Sedmogodišnjem ratu, započetom 1756. Septembra 1760. Ruski odred je bio ušao u Berlin. Fridrih II je pomišljao na samoubistvo, a Petar III je tim ugovorom vratio Pruskoj ono što je ona bila izgubila!

Eto, zbog čega je skovana zavjera protiv Petra III, kao negativne ličnosti, opasne po Rusiju. A Katarina II (carica od 1762. do 1796), uz pomoć Vojnovića, pomorskih oficira iz Novoga, potukla je Turke na ukrajinskoj obali Crnoga mora i Kučuk-Kajnardžijskim mirom 1774. dobila Krim i stigla do Kavkaza.[5]

To je istorijski okvir i djelovanja Šćepana Malog.

AVANTURISTA IZ BRATONOŽIĆA

U okviru ruskih priprema za sveopšti rat protiv Turske na Crnome moru bilo je veoma važno dići protiv nje Slovene i Grke na Balkanu. A upravo o tome svjedoči dubrovački dragoman u Modonu (Grčka) Bernardi Velasti, 6. juna 1770. godine:

“Prije pet godina (1765 – p.n.) pojavila su se inkognito u Modonu tri ruska oficira i donijela strogo povjerljiva pisma od strane svoga dvora za poglavice Moreje, kojijema je preporučeno da se međusobno ujedine i podignu ustanak, ako misle da zbace turski jaram. Ruski dvor bi u tom slučaju uputio brodove i ljudstvo da im blagovremeno pruži odgovarajuću pomoć.”

Oni su tražili ono što smo već naveli i emisari su otišli. A dragoman dalje veli:

“Jedan od njih koji je govorio više jezika, otputovao je u Crnu Goru zbog istog razloga i sada se tamo nalazi pod imenom Šćepan Mali”! [6]

Čime se potvrđuje ovo svjedočanstvo?

Vremenski okvir je tačan. Onda kada se Jovanu Stefanovu Baleviću gubi trag u Rusiji, on se pojavljuje na Balkanu, kao ruski oficir, u tajnoj misiji dizanja na ustanak protiv Turaka balkanskih Slovena i Grka.

Balević je rođen u Pelevu Brijegu 1728. Kao dijete od devet godina uzeli su ga Turci, u vidu uobičajenoga «danka u krvi». Od Turaka ga je nakon nekoga vremena otkupio bosanski arhiepiskop u Sarajevu Umilinković i omogućio mu osnovno i srednje obrazovanje u Temišvaru. God. 1745. otišao je na studije u Hale, kao pitomac temišvarskog prezvitera Stratimirovića. Uspio je da se uz njegovu preporuku upiše besplatno na pravni fakultet (1750). Nakon dvije godine odbranio je disertaciju na latinskom jeziku: De Propagatione Religionis Armata (O širenju religije oružanim sredstvima). Poslije je, sedam mjeseci, radio u Ugarskoj kao advokat, pa ađutant pograničnog komandanta G. Novakovića. Zatijem je bio 21 mjesec sindikus (šef policije) u S. Karlovcima i sekretar Ugarske uprave, ali honorarno, jer nije htio da primi ugarsko državljanstvo.

PROTEST VLADIKE VASILIJA

Pošto je tada Rusija obećala vladici Vasiliju da će primiti 100 crnogorskijeh porodica, otpočeo je transfer useljenika, pa su se u te grupe obacivali, uz Balovićevu podršku, i Vojvođani i Bosanci i Hercegovci, ali ne kao Srbi, već kao Crnogorci, što je naljutilo vladiku Vasilija koji je zbog toga protestovao u svojoj knjizi o istoriji Crne Gore (1754), pišući da “svak svojim imenom treba da bude zadovoljan”.[7] Pošto su ovi falsifikati otkriveni (1757), saznalo se i to da je on u tome imao saučesnike: majora Stevana Petrovića – Šarovića iz Podgorice i nekoga Jezdimirovića, koji će se poslije (1768), kao ruski pukovnik, pojaviti kao emisar Katarine II za Šćepana Malog! A carica šalje Jezdimirovića Šćepanu – Jovanu Stefanovu Baleviću, znajući da su oni drugovi iz Rusije! Balović je morao da bježi i preko Beča i Varšave stigao je u Peterburg (u ljeto 1757). Ruski Senat mu je već u septembru dao državljanstvo. Onda je izgubio skoro dvije godine da u Rusiju dovede porodicu. Imao je sina koji je 1780. napisao da mu je otac umro mlad, 1769, ali nije znao da kaže ništa više o njemu, jer mu je izgubio trag. A, u stvari, Jovanov sin je tada imao svega šest godina i nije bio pouzdan svjedok, a njegov otac Jovan Stefanov Balević, i vjerski i vojno obrazovan, i vičan avanturama, uključio se u projekat dizanja balkanskih Slovena i Grka u ustanak, koji je trebalo da se poveže sa ruskim osvajanjima u Ukrajini.

Na Crnogorskome primorju tada je bio angažovan Rišnjanin Petar Bjeladinović, zvani Đaja, koji je bio u ruskoj službi, a ovoga Đaju znamo i po Njegošu, da je Šćepanu Malom darovao papagaja, dok iz drugih dokumenata vidimo da mu je davao novac! Đaja je između Molunta i Ulcinja regrutovao 300 mornara za rusku flotu! Prema spiskovima odsutnih vidi se da je tada bilo odsutno: iz Prčanja 145, iz Dobrote 175, iz Luštice 30 ljudi! Neki su bili na trgovačkim brodovima i po zanatu (zidari) ali je većina bila u ruskoj floti. Na jednome od tih brodova grofa Orlova komandovao je kapetan Jovan Bijelić sa 24 člana posade, a na drugome kap. Jovan Knežević sa 22 člana posade, oba iz Novoga. Oni su, naravno, znali da su kod Orlova i novski Vojnovići.

O novskim Vojnovićima pisao je posebno pop Sava Nakićenović.**8** On nije raspolagao ruskim izvorima, ali je znao lokalno predanje, a Tomo K. Popović je koristio jedno predavanje profesora Odeskog univerziteta Grigorovića koji je 1876. godine govorio o zaslugama naših ljudi za Rusiju, a imao je i podatke koje mu je dostavio dr Lujo Vojnović.**9**

Grigorovič je od Novljana pominjao zaslužne oficire i pomorske kapetane – Antonija Stratimirovića i Vojnoviće, ali i trgovce: Komnenoviće, Đurasoviće, Jakšiće, Andriće, Boškoviće, Todoroviće, Lučiće, Rizniće, Tripkoviće, Vučetiće, iz raznih mjesta u Boki.

General grof Antonije Stratimirović bio je komandant jednoga puka u Odeskoj oblasti, a njegov brat Marko bio je potpukovnik u ruskoj vojsci, i umro je u Kijevu 1789, i tu je sahranjen, pa je na toj grobnoj ploči i pomenut Herceg-Novi.

FUSNOTE

1#

P. V. Kovačević, Učešće Bokelja u razvoju ruske mornarice, u zborniku: 12 vjekova bokeljske mornarice , Beograd, 1972, 137 –155. i S. Mijušković, Učešće Bokelja u ruskoj floti na Mediteranu (1769 – 1774), isti zbornik, 156 – 164.

2#Rastislav V. Petrović, Šćepan Mali, zagonetka je rešena, Beograd, 2002, 215. To je detalj iz izjave dragomana dubrovačkog konzulata u Moidonu, Grčka, data u Dubrovniku 6. juna 1770.

3#S. Zanović, Stiepan-Mali… ou Stefano Piccolo le pseudo Pierre III, mjesto izdanja fiktivno, 1784; G. Stanojević, Šćepan Mali, Beograd, 1957; Dr Dušan Martinović, Dr Jovan Stefanov Balević (ili Šćepan Mali), Podgorica, 2002; Rastislav Petrović, Šćepan Mali zagonetka je rešena, Beograd, 2002.

4#Tako to stoji u mletačkome izvještaju (Inquisitori di Stato, f. 1220, Castel-Nuovo, li 30 maggio 1768). Stanojević, 51.

5#M. M. Vÿtikin u Kratkoé istorii SSSR, Leningrad, 1978, 194 – 201.

6#Historijski arhiv Dubrovnik, Isprave i akta XVIII vijeka, 3175, 229. U R. Petrovića, 2002, 215. sa faksimilom. («Et uno di detti che possedeva diverse lingue si portò poi in Monte Nero mper detto effetto, ove presentemente di ritrova, facendosi chiamare col nome di Steffano Piccolo»)

7#štampana u Peterburgu 1754, 12.

8#O hercegnovskim Vojnovićima, Dubrovnik, 1870. O Vojnovićima je pisao i jedan Poljak, prof dr Josip Golombek, čiji je tekst preveden u «Zapisima», 1932, sv. 4, 299.205; 5, 257-262.

9#Tomo K. Popović, Herceg-Novi, 1924, 149–153. Grigorovičevo predavanje objavljeno je u «Zapisima novorosijskoga univerziteta», tom XX.

Zagonetni Šćepan Mali

Što se tiče Vojnovića, o njima postoje obilni ruski arhivski podaci. Njihovo porijeklo je legendarno, ali se po dokumentima može pratiti od 1690. kada su se, pod Mlečićima, istakli Jovan, Vojin i pukovnik Miloš Vojnović. Od Jovana je Vasilije koji je imao sinove: Mitra, Jovana i Đura. Mitar je dobio zlatnu medalju od Marije Terezije, a Jovan i Đuro su bili pukovnici topništva u ruskoj vojsci. Od Đura je Jovan, oženjen od Gojkovića sa Mokrina i njegovi sinovi su dr Kostantin, profesor Sveučilišta u Zagrebu i Đorđe, gradonačelnik Herceg-Novoga i predsjednik Dalmatinskog sabora, poslije Ljubiše (od 1877. do 1892). O njima će biti riječi kasnije.

U FLOTI GENERALA ORLOVA

O Vojnovićima piše, pored ostaloga, i na italijanskome jeziku, u Firenci, 1774. godine:

“Jovan, grof Vojnović, **ilirski** plemić, rodom iz Boke, major prve klase u carskoj vojsci, vitez odrena sv. Georgija, kao i njegov rođak grof Marko, zapovjednik fregate «Sv. Nikola» i jedne ruske eskadre, odlikovao se u drugom pohodu na Soriju u krvavom napadu i zauzeću Bejruta. Veoma se proslavio i u drugim misijama koje mu je s uspjehom povjeravao vrhovni general knez Orlov; bio je među prvima koji su razvili carsku zastavu na turskim brodovima u Mitilenskom arsenalu prilikom teškoga juriša, a bio je glavni pokretač slavne bitke kod Patrasa… Pri krvavoj opsadi Bejruta izgubio je svoga mladoga rođaka poručnika Jova Vojnovića, od svih ožaljenog.”[1]

Petar Bjeladinović Đaja je sa još jednim Rišnjaninom bio u floti generala Orlova, s kojom je stigao u Livorno, a odatle u Boku. A ta je flota grofa Orlova brojila: sedam nava, 14 fregata i drugih manje naoružanih brodova. Livorno je bio glavna luka ruske flote, za svo vrijeme Šćepana Malog.[2]

Za Đaju, koji će biti diplomatski aktivan i u vrijeme Petra I, sa sigurnošću se tvrdi da je 10. aprila 1772. viđen u Paštrovićima i da ide u Crnu Goru s novcem! A Šćepan svojim pismom od 21. februara 1773. zahvaljuje na 1000 cekina što je primio od nekog«s¿or Vicka». G. Stanojević navodi podatak da je Bjeladinović pripremao ustanak u Hercegovini.[3] On je septembra 1769. tražio od turskog zapovjednika tvrđave nu Klobuku da mu se preda. U Hercegovini narod se brzo uzbudio. Iz Trebinja su tri predstavnika pošla na Cetinje. To je bilo u vrijeme boravka Dolgorukova tamo. Početkom jula 1771. Teodosije Mrkojević je u društvu Petra Bjeladinovića otišao na Cetinje i donio Šćepanu važna pisma. Sredinom avgusta iste godine Šćepan šalje u Dubrovnik Bjeladinovića i Marka Ivelića sa pismom u kojemu ih kori da nijesu vjerni Rusiji! Iste ove ličnosti odlaze zatijem kod Orlova u Italiju.

Jovana Stefanova Balevića i Šćepana Malog povezuje isti vjerski fanatizam, isto široko obrazovanje, poznavanje velikoga broja jezika, slična priča o Šćepanovom stradanju kod Arslanovića (Balović: «danak u krvi»), o dolasku preko Istambula (svjedočenje dubrovačkog dragomana); Arslanovići ga nazivaju Nijemcem, i sve to kod Njegoša, samo što je on napravio kontradikciju: da Šćepan sam za sebe priča da je ruski car Petar III, pa se poslije kaje. Ta kontradikcija: da se zove Šćepan Mali, a da je ruski car, da o tome priča a da to poslije negira; i da je bio kukavica u boju, a poslije ga opet priznali za gospodara, ozbiljno su oslabila logiku radnje u Njegoševoj drami.

ZAGONETNA KATARINA

Kod Jagoša Jovanovića logično stoji da se Šćepan dogovorio sa glavarima da se sakrije, a da oni kažu Turcima da je pobjegao i da im odvedu njegova konja.[4] Ostalo je nejasno: kako to da Katarina šalje Dolgorukova u Crnu Goru da likvidira Šćepana, a on mu pri odlasku iz Crne Gore daje rusku oficirsku iniformu i sav neutrošeni novac i prah?! Šćepan ga noću prati da se ukrca u lađu na Jazu, i Dolgorukov piše da bi slomio glavu te noću po bespuću, da ga Šćepan nije pridržavao! O čemu se tu radi?

Prema popu Savi Nakićenoviću, koji se posebno bavio Vojnovićima, jedan je Vojnović dolazio u Crnu Goru sa Dolgorukim.

Šćepan Mali (Jovan Stefanov Balević) je poslat u Crnu Goru u misiju dizanja naroda na ustanak. Rusija je znala ko je on, čim ga je ovamo poslala, preko Grčke, đe je, takođe, vodio pregovore o ustanku. Uzeo je ime Šćepana Malog (on sam piše: Sćepan) po ocu Stefanu, i još je patrijarh Brkić pravilno razumio da to ime na grčkome jeziku, koji je Balović (Šćepan) znao, označavalo i – krunu! Ovo je očevo ime Balović koristio i ranije kao svoje! Za Rusiju je bila sporna samo titula cara!

No, Crnu Goru nije, kao Grčku, trebalo dizati na ustanak, jer su se Crnogorci čudili i Petru Velikom, što ih zove nu boj kad se oni nijesu nikada ni mirili sa Sultanom? A bez titule se nije mogao nametnuti Crnogorcima. Zato je on tolerisao da se širi priča o njemu kao caru, ali se sam niđe javno nije u tome smislu izjasnio.**5**

NEZGODNI SAMOZVANAC

I onda je uslijedila ruska reakcija: da se Šćepan likvidira kao samozvanac, jer je priča o ubijenome Petru III bila carici nezgodna! I zato je poslat u Crnu Goru diplomata Merk, da uvjeri Crnogorce da je Šćepan samozvanac, ali mu Venecija nije dala na Cetinje. A Katarina je u međuvremenu saznala istinu o Šćepanu. I evo što je pisala pukovniku Jezdimiroviću kao podsjetnik, te iste 1768. godine:

«Po odlasku u Crnu Goru gospodin pukovnik ima da obavijesti o tome najviđenije tamošnje ljude i lično Šćepana Malog kao njihovog zajedničkog vođu da je on
upućen k njima od strane dvora Njenog Carskog Veličanstva sa zadatkom da
svoje oružje okrenu protiv Turaka kao nepomirljivih neprijatelja pravoslavne
crkve…

Šćepanu Malom treba nasamo odlučno reći da prestane sa svojom besmislenom pričom da je on imperator Petar Treći, zato što cio svijet zna da je on odavno pokojan. Ta izmišljotina ničemu drugom ne može poslužiti,osim da ga svijetu prikaže kao prevaranta, koji u toj svojoj raboti niđe neće dobiti potporu i vjeru, a najmanje u Rusiji…»**6**

Dakle, ona čuva njegov autoritet, pa mu treba nasamo reći da se ne glupira pričom da je car!

Ovaj važni istorijski dokument bio je nepoznat i ruskim autorima, koji su naslućivali da je Šćepan Crnogorac, ali su mislili da je to Stefan Šarović Petrović, Podgoričanin, inače Šćepanov drug, koji je bio nestao neko vrijeme i pravdao se da se zadržao u Trstu, zbog bolesti. To se povezivalo sa nekom bolešću koju je preležao i Šćepan, pa mu je zato bilo rošavo lice! No ovaj Šarović se pojavio u Rusiji onda kada i Šćepan u Crnoj Gori.**7**

Eto, zašto je došao drugi emisar Katarine II Dolgorukov, vjerovatno sa Jezdimirovićem, i Nikolom Vojnovićem, prvo u Italiju kod Orlova, odakle je stigao u Crnu Goru, 11. avgusta 1769. sa dva broda praha i olova i oružja, što je sve iskrcavano u uvali Čanj, uz neposredan uvid Šćepana Malog. Šćepan se, dakle, nije protivio dolasku ruskoga emisara, pa ga je, čak, pustio da ide na Cetinje prije njega!**8**

DOLGORUKOV NA MUKAMA

Dolgorukov je, naravno, zborio Crnogorcima da Šćepan Mali nije ruski car, pa se narod okrenuo k njemu protiv Šćepana, računajući da će sada on preuzeti njegovu ulogu. A Dolgoruki nije smio da kaže da je Šćepan ruski oficir, jer bi to izazvalo diplomatske sukobe. Sjutradan došao je Šćepan preko Građana na Cetinje i narod koji je juče bio protiv njega, opet je stao uz njega. Ali, Dolgoruki je morao da ga uhapsi. No, smjestio ga je pored sebe u Manastir! I pričalo se da nije ništa uradio bez dogovora sa njim! Od njega je, svakako, saznao da je titula ruskoga cara potrebna glavarima, radi održavanja jedinstva među ponosnim i borbenim plemenima. A njegova pisma sva nose titulu: Stefano Piccolo ili Sćepan Mali. Jedino se time može objasniti činjenica da je iz Crne

Gore pošao Dolgoruki, a ne Šćepan, i to tajno noću 25. oktobra 1769, na brodu Novljanina Lazara Jankovića; da je on Šćepanu ostavio rusku oficirsku uniformu, koja mu je i pripadala, i da ga je Šćepan lično noću ispratio do Jaza, u dno Grblja! Svaka druga priča je nelogična.
Godine 1770. dolazi kod Šćepana iz Rusije jedan drugi Novljanin, grof Marko Vojnović. On je upravo te godine primljen u službu u Sankt Peterburgu kao navigacioni oficir, a već 29. marta preoizveden je u lajtnanta (poručnika) i na brodu «Sv. Georgije Pobjedonosec» doplovio je u Sredozemno more. Dvije godine poslije komandovao je fregatom «Slava».

FUSNOTE
1#S. Mijušković i P. Kovačević u 12 vjekova bokeljske mornarice,137 – 164.
2#Nave i fregate bile su brodovi za plovidbu po cijelome Sredozemlju ,a izrađivane su i u Boki. Zato mislimo da je dio ovih ruskih brodova bio iz Boke, sa bokeljskim posadama. Fregata 17 vijeka, Putne dozvole, 12 vjekova, 127- 135. Nava Leon Koronato, 139.
5#Ovo ističe i Gligor Stanojević (3/1, 1975).
6#Arhiv Lenjingradskog odjeljenja Instituta istorije, f. 115, d. 617, str. 192-195.R. Petrović, 53.
7#Hitrova
8#S. Antoljak, Misija kneza Dolgorukova u Crnoj Gori, Cetinje, 1949. 12/13.

Danilo imao jurisdikciju u cijeloj Boki i Paštrovićima

O Vojnovićevom dolasku u Crnu Goru izvještava kotorski providur: "Taj oficir poslan je u Crnu Goru... da obnovi vezu s pravoslavnim stanovništvom Albanije i drugih turskih oblasti i pripremi zamišljeni sveopšti ustanak".[1]
Uz to dolazi još jedan važan detalj. Poslije svega toga Šćepan («Stefan» Balović) piše pismo grofu Orlovu. Šćepan je 1771. slao poruke Orlovu preko Teodosija Mrkojevića, a Teodosije se otud vratio sa Petrom Bjeladinovićem Đajom, koji je «nosio važna pisma za Šćepana Malog»! [2]
Uostalom, ruski istraživač Kostjašov našao je projekat koji je Katarini II podnio 15. juna 1769. general-major Ivan Podgoričanin, o stvaranju na Balkanu ustaničke vojske za borbu protiv Turaka. "Među konkretnim izvršiocima buduće zamašne akcije jedno od prvih imena bilo je ime sekund-majora Harkovskog puka Jovana Balevića."[3]

STVARANJE GVARDIJE

Iz ovoga se vidi da nije tačna informacija Jovanovoga sina da je on umro te iste 1769. godine! Kako bi se dizanje ustanka na Balkanu povjeravalo pokojniku?!
Godine 1772. stiže u Crnu Goru još jedan Crnogorac u ruskoj službi, Savić Barjanović, koji donosi instrukcije ruskoga dvora o formiranju oružanoga odreda vlasti. Tako je, prvi put, stvorena Gvardija, oružana straža, koja je formirana ponovo i u vrijeme Petra I, kada je njome faktički, мada neslužbeno (?) komandovao Stevan Perkov Vukotić i nakon povratka Njegoša iz Rusije, u neđelju 2. oktobra 1831.[4] Činjenica da je ista Gvardija formirana tri puta svjedoči o otporima centralnoj vlasti. Ali, za nas je ovđe zanimljivo samo to da ruski Dvor, krajem 1772, neposredno sarađuje sa Šćepanom, i utiče na formiranje straže od 80 ljudi, sa zadatkom da vrši pravdu.
Na ovaj način je Šćepan ojačao, pa je mogao da skrajne vladiku Savu, ali da u isto vrijeme izda ukaz o zaštiti crkvenih dobara.
A pored svega toga, i ranjavanja nakon rukovanja eksplozivom za probijenje cesta (1770), otvorio je i školu u Lastvi Paštrovskoj (danas Petrovac), koju je vodio kaluđer £elisije iz Dalmacije, predavajući vjeronauku i ruski jezik! Je li ovo mogao Šćepan Mali (Balović) da izvede sam?
Šćepan se, dakle, tako bio ugnijezdio u svojoj zemlji, da se i pretpostavljalo da je Crnogorac. Kako bi, inače, naučio jezik?[5] A to što

ga je govorio sa ruskim naglaskom, bilo je i logično nakon boravka u Rusiji, a podupiralo je i tezu o njemu kao ruskome caru. Uostalom, ni na jednom drugom jeziku svijeta ne piše se Šćepan u obliku: Sćepan, nego tamo đe se izgovaralo Šćepan, ali još nije bio usavršen pravopis.

Kad je infiltrirani grčki «ustanik» Stanko Paljikarda, koji je služio Šćepana, ugrabio priliku da ga zakolje, i tako stekne mogućnost da se vrne kući, jer ga je ucijenio skadarski paša, bila je u Crnoj Gori velika žalost. Čak se predlagalo da se o njegovoj smrti obavijesti ruski Dvor, a da se njegovo odijelo i oružje tamo pošalje. Sahranjen je pored crkve Sv. Nikole, u Brčelima. U znak poštovanja Crnogorci su mu podigli "grobnicu od zemlje visoku četiri stope, prekrivenu crvenom svilom, a iznad nje su stalno gorjele svijeće".**6**

I Njegoš, čiju je dinastičku vladavinu Šćepan bio prekinuo za nekoliko godina, veli da je "znamenitu epohu u Crnoj Gori i u okolini učinio". Čudno je, međutim, da je Njegoš u predgovoru svoje drame Šćepana diskvalifikovao kao «lažu i skitnicu», a Teodosija Mrkojevića mu stalno suprotstavljao u drami, iako je donio faksimil Teodosijevoga zapisa u kojemu se vidi da ga Mrkojević slavi, a ne kritikuje. U tom faksimilu je i važna formulacija: "Goda 1767. javi se Šćepan Mali kojega Cernogorci postaviše carem…!"

Dakle, nije se on njima nametnuo kao car, nego su ga oni proglasili carem! A svi koji su protiv njega ratovali "vratiše se sramotno i stidno" piše Teodosije!

JURISDIKCIJA CRNOGORSKIH VLADIKA U BOKI

Sada se moramo vrnuti malo unatrag, da obrazloižimo kako je vladika Danilo dobio pravo jurisdikcije na Crnogorskom primorju 1718. godine. Jer, jedino se time moža objasniti kako je Petar I mogao narediti igumanu Savine Inokentiju da kazni Mokrinjane koji su 1795. kamenovali neku siroticu, pod optužbom da je vještica.

Izboru vladike Danila 1697. za vladiku (vladara) i duhovnog pastira (mitropolita), na Opštem crnogorskome zboru, prethodile su komplikacije sa raznih strana. Sam odbjegli srpski patrijarh Arsenije III Čarnojević, koji je, u strahu od represalija, poslije rata protiv Turaka na Kosovu, odveo u Ugarsku veliki broj Srba, mislio je da bi mitropolit crnogorski mogao da bude hadži Simeon Ljubibratić, koji je, poslije poraza saveznika u Kačaniku 1690. godine napustio Beograd i sklonio se u Novi, pod zaštitu mletačkoga dužda. Pećki patrijarh tada je bio Grk Kalinik, ali njega su srpski pravoslavni oci u Bosni i Hercegovini smatrali većim Turčinom od Turaka.

U ove kombinacije uključio se i kotorski biskup Marin Drago, namjeravajući da na cetinjsku stolicu postavi jednoga katolika!**7** A to je, naravno, predstavljalo čistu besmislicu, na koju se biskup Drago ne bi usudio da nije bilo uticaja Vicka Zmajevića, nadbiskupa barskog i primasa Srbije, dakle, zaduženog za katoličku crkvu u Srbiji. Za razliku od svojega prethodnika Andrije, koji je radio na uniji pravoslavnih i katolika, Vicko je pravoslavne nazivao šizmaticima, otpadnicima od jedinstvene katoličanske (univerzalne crkve). Naravno, to je poznata činjenica, ali do toga raskola je došlo 1054. godine i nije bilo hrišćanski širiti taj jaz. Vicko je bio ogorčeni protivnik vladike i mitropolita Danila. A sve je to bilo dokaz nerazumijevanja činjenice da je, sticajem istorijskih okolnosti, a ne nečije volje za odvajanjem, Pravoslavna crkva u Crnoj Gori, koju je formirao Sava Nemanjić 1233. na Vranjini, ostala u slobodnoj Crnoj Gori, dok je Pravoslavna crkva u Srbiji potpala pod Turke i bila ukinuta, da bi je 1557. obnovio Mehmed-paša Sokolović, za svojega brata Maksima. I kad je Marijan Bolica opisivao Skadrski ssandžakat (1614), pisao je kako je u Peći zatekao patrijarha Jovana, koji živi luksuzno, a janjičari su čuvali Manastir! On, naime, veli:

"U blizini Peći… je prestono mjesto srpskog patrijarha, gdje se sada nalazi patrijarh Jovan, kojega s velikom pompom okružuju i čuvaju Turci-janjičari što ih je poslala Porta iz Konstantinopolja, a žive kod njega u raskošnoj palati…"**8**

Kako je takva crkva mogla da bude nadređena Crnogorskoj pravoslavnoj crkvi, koja predvodi borbu protiv Turske i čiji mitropoliti pašu sablju?! A to je dokumentovano u Lješkopolju 1603. i 1613. kada je mitropolit crnogorski Ruvim II predvodio Crnogorce u boj protiv Turaka, sa krstom u jednoj, a sabljom u drugoj ruci.

NEĆE HIROTONIJU OD TURKOFILA

Ne treba ići dalje od prvoga izdanja Njegoševoga Gorskoga vijenca, u kojemu nalazimo, sa Njegoševim likom, litografiju vladiku Danila sa sabljom!

Eto, zašto Danilo nije išao u Peć da ga hirotoniše od sultana postavljen Grk, nego je pošao u Pečuj, kod odbjeglog Arsenija III Čarnojevića. Ali, zato su i Mojsije Rajović Škurla, koji je bio «srpski» patrijarh do 1726. i Arsenije Jovanović IV Šakabenta koji ga je naslijedio, bili protivnici vladike Danila.

Rajović je pisao iz Sarajeva 1714: "Ko ste vi da se opirete jednome srećnome sultanu?!" A te iste godine je Ćuprilić (Keprili) krenuo na Crnu Goru u kaznenu ekspediciju.

Jovanović – Šakabenta je prijetio Podgoričanima, da će ih prokleti ako neko od njih pođe na Cetinje kod vladike Danila![9]

U sinđeliji koju je dobio 1700. Danilo je dobio u jurisdikciju ne samo slobodni dio Crne Gore i Brda nego i Grbalj, Krtole, Lušticu, Paštroviće, Bar, Podgoricu, Žabljak, Zetu, Kuče, Bjelopavliće, Pipere i Skadar. Dakle, tako je mitropolit crnogorsko-primorski i skenderijski Danilo dobio na papiru jurisdikciju u cijeloj Boki i Paštrovićima, ali je turkofil, pećki patrijarh stalno rovario protiv njega i nalazio saradnika u katoličkom nadbiskupu Vicku Zmajeviću i u pravoslavnim crkvenim poglavarima u Dalmaciji i Hercegovini.

Nevolja je bila i u tome što u mletačkome dukalu nije bilo nabrajanja naselja, a Požarevačkim mirom od 21. juna 1718. sa Turskom Venecija je u Boki dobila Grbalj, Majine, Pobore i Brajiće, koji su ranije pripadali Crnoj Gori i Krivošije, Uble i Ledenice sjeverno od Risna.

Ali, kada su u Zeti Turci uhvatili na prevaru vladiku Danila i tražili za njega otkup u zlatu, to su zlato prikupili i pravoslavni i katolici u Kotoru. A kad je Keprili (Ćuprilić) navalio na Crnu Goru 1714. godine, vladika Danilo se sklonio u Boku.

Petar Prvi osuđuje kamenovanje «vještica»

Vladike Sava i Vasilije, a zatijem Petar I, bili su u neprestanome kontaktu sa pravoslavnim življem u Boki, vršili vizitacije, pisali sinđelije, postavljali sveštenike… Petar I je rukopoložio Josifa Tropovića u čin sveštenika. Sava je čak učestvovao i na suđenju Suda dobrih ljudi u Boki… Tako se desilo da je Petar I, pri kraju Mletačke Republike, 1795, naložio igumanu Manastira Savine Inokentiju Dabroviću da kazni Mokrinjane koji su kamenovali neku nesrećnicu, pod optužbom da je vještica:

»Čestnjejšemu gospodinu ocu¸ Arhimandritu Inokentiju u manastir Savinu,

Ubistvo učinjeno ot nerazumnoga i sujevjernoga naroda ot sela Mokrina, inorije popa Jefimija Lazarevića, jest veoma nepravedno i samomu Bogu protivno, buduć vještica i vjedogonja, kako ovi nepismeni i bezumni narod drži i počituje, ne ima nigdje u svijet.

Ona hristijanica koju je rečeni puk pod kamenjem, u vrijeme svetoga i časnoga posta pogrebao, primiće ot Boga milost i vijenec mučeničeski. A koji su uzrokovali, i naredili, da ubijena bude, neće, mislim, ot kastiga i gnjeva božijega uteći. A kako to ubistvo nije jedan čoek, ili jedna žena nego cijeli narod ot svega sela, kako razumijem, učinio, po tomu dakle imate rečenomu popu Jefimiju, i pročim narediti, da svi oni, koliko muževskoga, toliko i ženskoga pola, koji su učastnici bili u ono ubistvo, budut lišeni svetoga pričešća, i ot svete cerkve odlučeni, kako samovoljni ubice.

K pročem ostajem vaš dobroželatelj Petar Petrović[1]
Na Stanjeviće, marta 16, 1795.»

NOVLJANI, RUSI, NAPOLEON I PETAR I

Kraj Mletačke Republike, koju je 1787. srušio Napoleon Bonaparta, pokazao je kako je cijeloj Evropi stalo do Boke Kotorske, kao interesne zone ne samo za prirodno etničko zaleđe nego i za Englesku, Francusku, Rusiju i Austriju.

U Boki se prvo ugnijezdila Austrija. Njen general Rukavina ušao je u Kotor 24. VIII 1798, garantujući Bokeljima, na osnovu njihovoga zahtjeva, "nepovrjedivu upotrebu svih njihovih posjeda, prava i imuniteta". Boka je tretirana kao zasebna pokrajina, odvojena od Dalmacije, pod direktnom upravom Beča. S time se, naravno, nijesu mirili ni Rusi, ni Petar I. Rusija je u Kotor slala svoje diplomatske predstavnike, prvo Rišnjanina u svojoj službi grofa Marka Ivelića, pa dvorskog savjetnika Aleksandra Mazurevskog, a poslije njega državnog savjetnika Sankovskog. U Grblju je 1802-04. trajala antiaustrijska buna, koja je završena pregovorima. A 1805. na Crnogorskom pazaru ispred kotorskih zidina došlo je do krvavoga sukoba Crnogoraca i austrijske vojske.

Nakon Austrije u Boku su došli Rusi, 28. II 1806. i ostali tu do 12. VIII 1807, svega 17 mjeseci. Austrija je, naime, bila katastrofalno poražena kod Austerlica pa je ruska flota sa Krfa, umjesto za Napulj uplovila u Jadran. Ruski je car smatrao da je Boka tačka u kojoj se može zaustaviti Napoleonov prodor na Istok. Računao je na vojnu pomoć Crnogoraca. Petar I je 15. II 1806. sazvao Zbor na Cetinju i tražio da se snage Crnogoraca i Bokelja ujedine za rat protiv Francuza. A odmah zatijem sazvao je bokeljske glavare, 27. II u Risan i obavijestio ih o zajedničkium planovima i dolasku ruske flote.

Ulazak admirala Dimitrija N. Senjavina (1763- 1831) u Boku 5. III 1806. olakšan je time što je carski savjetnik Sankovski garantovao poštovanje svih ranije stečenih privilegija, a Bokelji su već na Krfu, od 1803. uspostavili dobre kontakte sa Rusima.

Todor Ivelić, Rišnjanin ušao je sa 60 ruskih vojnika u Kotor 5. III 1806.

U Boki je za potrebe ruske mornarice angažovano 100 domaćih jedrenjaka.

Petar I je doveo 3000 boraca.

Sredinom 1806. 14 bokeljskih opština je riješilo da formira odrede narodne vojske od stotinjak vojnika i sedamdesetak rezervista.

BORBE OKO DUBROVNIKA U MAJU I JUNU 1806.

Francuzi se, naravno, nijesu mirili sa ovim stanjem! Zato je prirodno da je do sukoba sa njima dolazilo prvo oko Dubrovnika. Dubrovački Senat je 23. maja 1806. donio odluku da otvori gradske kapije i tako spriječi rušenja koja bi izazvao oružani otpor. Ako se Venecija nije mogla oduprijeti Napoleonu, kako bi u tome uspio Dubrovnik? No ulazak Francuza u Dubrovnik uzbunio je Ruse i Crnogorce, koji su opsadirali grad. Sada je Senat tražio od francuskoga generala Loristona da položi oružje, ali on se na to nije mogao odlučiti, pa je pokušao da izlaskom kroz kapiju na istoku probije blokadu. Ali je samo uspio da izgubi generala Delgota. Morao je opet zatvoriti kapiju i predao bi se da mu nije došao u pomoć kopnom general Molitor, koji je, preko teritorije koju su okupirali Turci, zašao za leđa Crnogorcima, tako da su oni morali u zadnji čas da se izvuku iz obruča, dok su se Rusi ukrcali na brodove i povukli se u Boku.

Francuskim trupama je do avgusta 1806. komandovao general Loriston, za kojega njemu nadređeni Marmon veli da je «dobričina ali veoma osrednjih sposobnosti». Od 2. avgusta komandu je preuzeo general Marmon (1774 – 1852). On u Memoarima veli da nije htio da se sukobljava s Crnogorcima a sa Senjavinom je očekivao nagodbu, da mu preda Boku.**2**

Marmon bilježi da su ruske pomorske snage bile: 22 rana broda i desetak linijskih brodova. Sa Krfa je ukupno prebačeno oko 7.000 vojnika. Crnogorske snage procjenjivao je na 4-5.000, 3.000 Bokelja i 3.000 Hercegovaca.

Za Boku Marmon veli da je to kraj sa blagim, marljivim i inteligentnim stanovništvom, i da je to ostrvo civilizacije usred mora varvarstva. Taj puk se plašio da će sukobi koji su se nazirali ugroziti blagostanje.

Za Crnu Goru toga vremena Marmon veli da je to teško pristupačan teren i da se to, pretežno pravoslavno stanovništvo, oduvijek opiralo Turcima i skadarskom paši, a da je Rusija davno uspostavila vezu sa ovom zemljom.
“Mitropolit, poglavar crkve, tu priznaje supremaciju cara svih Rusa. Ovu čast je tada vršio vladika (Petar I) Petrović, čovjek nadmoćnoga duha i izvanrednog karaktera… Vladika (Marmon je upotrijebio naš termin – p.n.) ima duhovnu vlast, dočim u svemu ostalom odlučuje Narodna skupština, kojoj je na čelu isti taj vladika. Tu imamo, dakle, u jednoj još nerazvijenoj zemlji, jedan predstavnički sistem. Može se zamisliti kakav je utisak ostavio na te ljude prelaz ruskih suvozemnih trupa u Kotorski zaliv. Stare veze su još bolje učvršćene, a ruski general je dobio čitavu armiju pod svoju komandu…
Osim toga stanovnici Kotora, čije su dvije trećine takođe pravoslavni, i skoro svi pomorci, nijesu se od naše vlasti nadali ničemu povoljnom, pa su se i oni naskoro priključili Rusima.”

ODSJEKLI GLAVU AĐUTANTU

Posljednjeg dana septembra Marmon je, sa podređenim generalom Loristonom (1768- 1828), u dvije kolone, izvodio akcije u Konavlima, do Debeloga brijega.
Toga dana Marmon je izgubio svoga ađutanta, kapetana Gajea, kome su Crnogorci odsjekli glavu. Ruske i crnogorske snage su se, poslije borbi na bajonet i gubitka 100 vojnika i 150 dobrovoljaca, povukle, po Marmonovome kazivanju, sa Debeloga brijega u dolinu Sutorine.
U Sutorini čekalo je Francuze (i Italijane u njihovoj vojsci) oko 4.000 Rusa.

Fusnote
1#Pismo je objavio pop Sava Nakićenović, Boka, 1913, 345.
2#Ove je Memoare u nas najpotpunije komentarisao i prevodio djelove Mađar Zoltan u “Boki”, 19,1987, 79 – 115.

Rat sa Francuzima za Novi

Da bi se lakše pratilo ovo izlaganje, treba reći da se pod utvrđenim gradom Novim podrazumijevao sadašnji Stari grad, sa mletačkom tvrđavom Forte mare na obali i turskom Kanli–kulom, krvavom kulom (koju narod zove Kandi-kula) u sredini, a iznad grada je bila posebna tvrđava, Španjola, koja se na crtežima obično naziva Gornjim gradom.
Marmontovo izlaganje operacije teško se prati, zato što on skoro uopšte ne navodi nazive lokacija. Jedan brijeg koji prvi pominje mogao bi biti Đurđevo brdo, a drugi Gomila. Zatijem je došlo do borbe u dolini Igala, đe je bilo četiri hiljade Rusa. Ruska flota je više pomagala prestrojavanje svojih vojnika, nego što je napadala Francuze. Djejstvovali su i ruski topovi sa Španjole.

JAK OTPOR “SELJAKA”

U toku dvodnevnih borbi Francuzi su stigli do Staroga grada i Španjole, ali nijesu mogli da ih osvoje. Marmon priznaje:
“Naredio sam da se popali više sela i sva predgrađa Novoga: to je značilo kazniti pobunu (?) u njenom samom žarištu i naređenje je izvršeno narednoga dana. Dao sam, međutim, pošteđeti kuću jednoga stanovnika, koji je nekoliko mjeseci ranije spasio život jednom Francuzu. Na kuću mu je postavljena tabla, na kojoj je ispisan razlog ovoga izuzetka. Drugoga oktobra, kada sam naredio da se popale lijepa predgrađa Kaštel Novoga – uprkos paljbi sa protivničke flote – došlo je do napada hiljadu – dvije seljaka (?),zajedno s ponekim Rusom, na pozicije našeg lijevog krila, prisilivši ga na povlačenje. Broj protivnika je rastao, pa sam morao poslati trupe onamo. Tom prilikom sam upotrijebio talijansku gardu, koja je očajavala (?), jer prethodnoga dana nije učestvovala u borbama. Poduprta jednim bataljonom 79. puka i pojedinim drugim detašmanima, odbacila je protivnika koji je ostavio

200 mrtvih, pa se opet sve umirilo…”
Don Niko Luković navodi da je tada zapaljen dvorac Burovića, današnji katolički ženski samostan.
“Gubici protivnika prilikom ova tri sukoba mogu se”, nastavlja Marmon, “ovako procijeniti: kod Rusa 350 mrtvih i 600-700 ranjenih, pored 211 zarobljenika. Seljaci (?) imahu 400 mrtvih i više od 800 ranjenih. Mi smo imali 25 mrtvih i 130 ranjenih. Beznačajnost ovih gubitaka možemo zahvaliti odlučnosti naših napada i brzini pokreta”, hvali se Marmon.
Teško je vjerovati da je on znao broj mrtvih i ranjenih na protivničkoj strani. Takođe, neukusno je dobrovoljce, koji su ratovali po svim propisima, pod komandom samoga Petra I i njegovoga brata, u saglasnosti sa Senjavinom, nazivati «seljacima»
On, dalje, kaže da je time htio da pokaže nadmoćnost nad Rusima. Ovo je, doduše, i predstavljalo poraz Rusa i Crnogoraca i Bokelja, jer su ih Francuzi sabili u Španjolu i Stari grad. Da bi umanjio neugodan efekat poraza Senjavin je priredio gozbu za oficire i domaće glavare i održao im govor:
“Ratnici! Vi ste pokazali odlično junaštvo i hrabrost; vi ste izvršili zadatke u savršenom redu… Neprijatelja ste zbunili svojim junaštvom. On je izgubio toliko ljudi da neće brzo moći na megdan izaći. Čestitam vam pobjedu, srdačno zahvaljujem za blagi postupak prema zarobljenicima i svakako želim da vaša humanost ostane trajna.”
Nije on, u stvari, rekao ništa netačno. Pred francuskom silom povlačiće se i ruska vojska sve do Moskve. A što se tiče humanosti, na to je bio prinuđen, jer je bilo i Rusa zarobljenijeh u Francuza, pa je morao da čuva zarobljene Francuze da bi zaštitio svoje.

‘KO JE JUNAK! FRANCUZI UTEKOŠE!’

Marmon se na osnovu dobijenijeh naređenja povukao 3. oktobra, po danu, zaključivši svoju petodnevnu ekspediciju opet u Cavtatu.
(Slučaj je htio da se Marmon i Senjavin sretnu i na jednoj svečanoj priredbi, prilikom krunisanja novoga cara Nikolaja I, sina preminuloga cara Aleksandra I, 1825. godine.)
Naravno, sve ovo nije stajalo baš ovako paradno. U Milakovića, koji nije bio očevidac, ali je mogao da koristi svjedočenja učesnika u borbama, jer je u Crnoj Gori bio Njegošev sekretar, u vrijeme kad je na Cetinju mogao da sretne stotine učesnika u tim događajima, sve se to dešavalo logičnije. Barem u ovoj završnoj fazi. Zato što Marmon nije dobio odobrenje za dalje napade, jer ugovor o miru nije potpisan, pa je morao da se vrati da učvršćuje odbranu Dubrovnika, pošto mu je princ Eugen javio da je ključ odbrane Dalmacije – Zadar.
Milaković nije znao za ovo naređenje, pa je pogrešno protumačio, kao i Rusi i Crnogorci, da se on povlači zbog pogibije svoje vojske, kako piše Milaković.
“Vatra prestade oko ure noći”, piše Milaković. “Po noći krenu put Cavtata. Tako zorom 3. oktobra, kad su crnogorske straže to opazile, povikaše: ‘Ko je junak! Francuzi utekoše!’ Tada se saveznici latiše oružja i poslije dvije ure hoda stigoše ih i udariše na njih sa svih strana tako da se Marmontova vojska povlačila korak po korak. Kad priđoše Rusi, prikupivši vojsku u čistu kolonu (Marmon) naredi što brže povlačenje; a saveznici, ohrabreni onom pomoći, uznemiravali su to povlačenje živom vatrom, dok se Marmont povukao u Cavtat. Zatim su Crnogorci i Bokelji dva dana plijenili i palili, a da im se niko ne protivi, pa se zajedno sa Rusima povrate u Novi.”**1**
Činjeni su, dakle, uobičajeni zločini rata, ali jedini način da se spriječi zločin u ratu jeste: izbjeći rat! Jer i Francuzi će kasnije u Kotoru pretapati srebro i zlato svetoga Tripuna, da bi finansirali svoju vojsku.

NOVLJANI KOJI SU SE ISTAKLI

Bilo je Bokelja koji su se isticali i u francuskoj službi. Marmon je i u Zadru i u Dubrovniku i u Boki formirao gardu. A za to je naveo i izjavu jednoga mladoga sveštenika iz Rovinja: “S vremenom se mijenjaju ideje.

Prije se šćelo biti pop, a sad svako želi da postane gardist."
U to vrijeme u Novome je bio gradonačelnik Nikola Živković. On je bio zagovornik francuskih reformi. Zato je pucano na njegovu kuću, i on je bio ranjen.
Većina je, ipak, bila na ovoj strani, sa Rusima i Crnogorcima.
Joko Crnogorčević iz Baošića nosio je pisma ruskoga konzula Sankovskog iz Kotora i vladike Petra I na Krf, a u povratku pilotirao je rusku flotu koja je plovila ka Boki. Poslije je plovio pod ruskom i engleskom zastavom.
Ilija Crnogorčević takođe je plovio na ruskom brodu.
Luka Crnogorčević je bio kapetan «Novske komunitadi».
Georgije Vojnović iz Novoga, koji je došao iz Rusije, postao je komandant narodne vojske. Na ruskim brodovima još su plovili: Špiro Lipovac, Simo Želalić, Marko Radimiri, Mihajlo Vučetić, Đorđe Stojković, Marko Pješivac i Božidar Cicović. U ruskom desantu na Korčulu učestvovao je Grbljanin, kapetan Jovan Vukotić, pa je odlikovan sabljom.
Sve su ovo bili kvalifikovani, vješti pomorci.

RUSIJA PREDAJE BOKU FRANCUZIMA JULA 1807.

Poslije sukoba došlo je do predaha, jer su akcije u Boki zavisile od položaja na frontovima i on sporazuma velikijeh sila. Kada je u Tilzitu potpisan mir između Rusije i Francuske princ Eugen je pravo iz Tilzita uputio Marmonu informaciju o tome, 8. jula 1807.
U informaciji je stajalo da su Rusi prepustili Boku Francuzima, i da on mora da zaposjedne Kotor.
Svako je brinuo svoju brigu. Samo smo mi brinuli tuđe brige. Tako je Ivan Crnojević 1474. pomagao mletačku posadu u Skadru protiv Turaka, uvodeći u boj i pješadiju i konjicu i artiljeriju i ratne brodove! A kad je Venecija sklopila mir sa Turskom, nije pomenula Crnu Goru. Isto je bilo i sa Rusijom koja nas je 1711. uvukla u rat sa Turskom, ali poslije Careva laza (1712) nije nas pomenula u mirovnom ugovoru.
"Crnogorce, generale, ne smijete napasti", stajalo je u poruci princa Eugena. "Naprotiv, morate pokušati postići sa njima sporazume i nagovoriti ih da se stave pod protektorat imperatora (Napoleona)"
Znači, Francuzi su shvatili da je rizično ratovati s Crnogorcima, i to demantuje onaj Marmontov termin «seljaci» kada govori o crnogorskim i bokeljskim dobrovoljcima. Osim toga, sam je Marmon zapisao da su dalmatinski pomorci «dosta osrednji» i da se «ni izbliza ne mogu uporediti sa onima iz Kotorskoga zaliva». Loriston je obavijestio Marmona da je tvrđava Španjola, koja se nalazila izvan Staroga grada, zauzeta ujutro 10. avgusta, a da će Novi, Kotor i Budva biti predati 12. avgusta, kada Rusi isprazne svoje magacine.
Španjolu su Francuzi našli u dobrom stanju, jer su je Rusi opravili, a to se nije moglo reći za Kotor.
Stanovništvo je u Boki bilo razočarano promjenom, jednako kao i Petar I, ali je data instrukcija da se postupa oprezno, jer se viđelo da su oni svi u rukama velikijeh sila. Marmon veli da ih nije optuživao ni za što, da ih ne bi iritirao, a da su oni pristali da vrate otete brodove Dubrovčanima.

Ujedinjenje Crne Gore i Boke

Napoleon je prijetio da će Crnu Goru napraviti Crvenom, ali je isto tako nastojao da sa njom uspostavi diplomatske odnose, što je Crna Gora morala odbiti, i zbog nemogućnosti da francuskome diplomati stvori na Cetinju određeni komfor, kako je i rečeno, i zbog opasnosti da se tako u srcu Crne Gore otvori francuski špijunski punkt, ali i zbog obzira prema Rusiji. Franuska je, doduše, odredila za Crnu Goru konzula Tomića, ali ga Petar I nije primio na Cetinju nego je ostao u Kotoru.

PETAR I SA MARMONOM NA TROJICI

Prvi susret Marmona i Petra I bio je hladan i protokolaran, ali se ubrzo raskravio. Mitropolit je odgovarao diplomatski i mudro. Na pitanje: zašto je ratovao protiv Francuza, vladika je odgovorio da je to bila njegova obaveza prema Rusiji, ali da se sada stanje promijenilo. Na pitanje zašto Crnogorci sijeku glave, on je odgovorio:

“Crnogorci sijeku glave neprijateljima, a vi ste svojoj carici Mariji Antoaneti odrubili glavu!”

Od francuskih oficira koji su naslonjeni na zidove pratili razgovor (prevodilac je bio Miroslav Zanović, u Petrovoj službi), čuo se žagor: “On je u pravu! On je u pravu!” Marmon je obećao Petru I da nastojati da se izbjegnu sve neprijatnosti među njima, pod uslovom reciprociteta.

Njegova ukupna ocjena Petra I glasi: “Ovaj vladika, jedan divan čovjek od 55 godina, imao je puno plemenitosti i dostojanstva u svojim manirima... Njegov upliv u zemlji je neograničen.”

Marmon je procijenio da Boka ima 45 hiljada duša i 450 brodova.

Prijedlog Pariza da se Crna Gora stavi pod francuski protektorat Petar I je, demokratski, iznio pred Opšti zbor, koji ga je jednoglasno odbio.

Francuska uprava trajala je u Boki do jeseni 1813. godine. Ali, u Kotoru je ostao general Gotje i onda kada je cijela ostala Boka bila oslobođena od Francuza. Tako je i Skupština koja je proglasila ujedinjenje Crne Gore i Boke održana u Dobroti, a ne u Kotoru.

DOGOVOR O UJEDINJENJU 1813/14.

Iako je Boka bila slobodna samo devet mjeseci, od 11. septembra 1813. do 10. juna 1814. ipak je taj period pokazao da je, i pored navijanja jedne četvrtine stanovništva za austrijsku upravu, ova narodna vlada, zvana Centralna komisija, radila na veoma vješt i moderan način.

O svemu tome sačuvana je dokumentarna građa, sabrana u dvije knjige Istorijskoga instituta Crne Gore 1998. koja sadrži skoro 800 dokumenata. Od toga broja, oko 90 dokumenata odnosi se na djelatnost u Herceg-Novome i Rosama.

Naravno, prvo moramo da damo opštu sliku zbivanja.

Napoleon je poražen, krajem 1812. godine, došao u Pariz, ali je tu pokušao da ponovo prikupi snage. U bezrazložnome strahu od te opasnosti, Rusija je pomislila da bi bilo korisno uključiti Austriju u antinapoleonovsku koaliciju. Zato je ruski car Aleksandar I predao 22. februara 1814. ličnu molbu caru Francu II da Austrija preuzme Boku. Naravno, lako je bilo dati nešto tuđe. Ali, takav preokret niko u Boki nije mogao predviđati, pa ni Petar I. Osim toga, trebalo je iskoristiti to jedinstvo stvoreno u vrijeme prisustva ruske flote. Pravoslavni su u Boki bili u većini i oni su bili uz Ruse i Crnogorce. Jedna polovina katolika cijenila je vjersku ravnopravnost koju je krasila svaku akciju Petra I. Budvanski opat Kojović naziva ga spasiteljem. On piše:

“Mitropolit nam je jamčio da će nam biti, kao što su zaista i bili, osigurani životi i imanja, zbog čega ga je Budva nazvala svojim spasiteljem, zaštitnikom i vrhovnim sudijom.” **1**

Tek je jedna polovina katolika, pod uticajem austrijskoga misonara Brunacija, naginjala Austriji. A te su dvije struje, nejednake brojnosti, dobijale na zamahu zavisno od razvoja događaja.

Petar I je već krajem 1812. stupio u pregovore sa Engleskom, koje je sa njegove strane vodio serdar Sava Plamenac, a sa britanske pukovnik Danez, pomoćnik komandanta britanske flote u Sredozemlju. Petar I je sastavio određen program zvan «Trebovanija», koji je Plamenac nazivao «Planom». Francuski general Gotje je, saznavši za ove pregovore, poručivao Petru I da mu je bolje da «stoji u miru», ali se vladika nije obazirao na te prijetnje.

U isto vrijeme u Rusiji je bio Petrov emisar, sinovac, znameniti vojvoda Stanko Stijepov Petrović. On se početkom 1813. vratio iz ruskog Glavnog stana. Tamo su ga primili i Kutuzov i Čičagov, a kasnije, u Vilni, i car Aleksandar I. Aleksandar mu nije rekao kakve planove ima s Austrijom. A nije imao ništa protiv ni nove akcije Crnogoraca protiv Francuza.

Zato je Petar I odlučio da se, poslije nešto više od sedam godina, ponovo sukobi sa Francuzima. Razaslao je 8. septembra poslanicu glavarima da se pripreme da ponovno stupe u Bokešku provinciju “pod slavodobitnim barjakom velikog Aleksandra, pokrovitelja našega.”

SKUPŠTINA U DOBROTI

Krajem septembra već je imao sedam hiljada boraca podijeljenih na dva odreda. Prvim od četiri hiljad e boraca komandovao je on, a onim od tri hiljade guvernadur Vukolaj Radonjić i Sava Markov Petrović.

Brzo je oslobodio Budvu i munjevito prodro do Herceg-Novoga. Francuski general Gotje ostao je opkoljen u Kotoru. Da bi se to «ostrvo» oslobodilo, Petar I je zatražio i dobio intervenciju engleske flote. Ali sa narodnim poslovima nije se čekalo, tako da je do ujedinjenja Crne Gore i Boke došlo dok je Gotje još bio u Kotoru.

Skupština je, uz prisustvo predstavnika svih opština Boke, održana u Dobroti 29. oktobra 1813. godine. Važno je viđeti ne samo sadržaj odluke, nego i ko ju je sve potpisao. Ugovor o ujedinjenju glasi:

“Dvije susjedne pokrajine, Crna Gora i Boka Kotorska, prožete rodoljubljem i istim osjećanjem vjere i časti, oslobodile su se Božjom pomoću, zbacivši francuski jaram svojom krvlju i žrtvama. One se jedna drugoj zaklinju Gospodom Bogom na vjernost i da će uvijek ostati sjedinjene u svakom slučaju i događaju… Potvrđujemo ovo naše ujedinjenje i našu nezavisnost i za buduća vremena, i ako to bude zatrebalo, to ćemo i krvlju našom potvrditi.”

Ko je sve potpisao ovaj istorijski dokumenat? Predstavnici svih opština Boke i Paštrovića!

Naravno, prvi je Petar I, a onda, Alvizo konte Visković, kapetan (za Perast); Todor konte Ivelić, kapetan (za Risan), Vaso Đurasović, pomorski kapetan iz Kumbora (za Novi), Todor Ivelić (za Paštroviće); pop Đuro Lazarević, za Grbalj i tri komuna (Maine, Pobori, Brajići); gubernator Vukolaj Radonić (za svu Crnu Goru i Brda); Andrija Tripković, kapetan (Dobrota); Pietro Lazari, sudija, za kapetana Josipa Lukovića (Prčanj); konte Mark’Antonio Gregorina, pukovnik (za Kotorski kraj); pop Ivo Radović (za Lušticu); pop Filip Kostić (za Krtole); kapetan Andrija Tripković (za Stoliv); pop Đuro Lazarević moljen od kapetana Škaljara Tripa Petrovića koji meće krst; Miroslav konte Zanović (za Budvu); Stefan Lazarević za opštinu Muo. I na kraju, sekretar Centralne komisije Frano Liepopili se potpisuje i potvrđuje gornje potpise.2

Kao što se vidi, dokumenat su potpisali predstavnici svih opština od Debeloga brijega do Bara. Zanimljivo je, međutim, da se predstavnik Herceg-Novoga, kapetan Đurasović, potpisuje među prvima, i to ćirilicom.

OPŠTA SAGLASNOST

Pošto Skupština u Dobroti, u kući Tripkovića, nije bila puka manifestacija nego radni sastanak, na njoj je izabran Pokrajinski savjet od 41 člana, kao šire tijelo, i Centralna komisija (Privremena vlada) od po devet članova obje pokrajine. To je sve posljedica vjerske i etničke tolerancije. Petar I nije imao ništa protiv italijanskoga jezika, na kome je veći dio dokumenata, ni protiv katolika potpredsjednika, Liepopilija.

Zanimljivo je da je ova Privremena vlada upotrebljavala pečat biskupskog kaptola u Kotoru.

FUSNOTE

1#Antun Kojović, Moje doba, priredio i preveo S. Mijušković, 1969. 38, 172 – 187.

1#Zbornik dokumnenata, knj. 1, 63-65. Vidi se da se Todor Ivelić potpisuje dva puta, kao i Andrija Tripković. Pošto je sačuvani dokument na talijanskom, posebno je naglašeno ko se potpisao ćirilicom (in serviano). Dokumenat u zborniku predstavlja prijepis za Perast i baš na tome primjerku su potpisi. Vjerovatno je to bio izvorni dokumenat na italijanskom, dok je izvorni ćirilički tekst takođe morao da sadrži potpise, ali nije sačuvan.

Nova država funkcioniše

Dokumenat o organizaciji nove vlasti ima 22 člana, a sastavljen je 1. novembra.

Prvo, Pokrajinski savjet je imao 41 člana i to: predsjednika (Petra I), potpredsjednika (Frano Liepopili), 30 izabranih izaslanika opština Boke

Kotorske i devet izabranih glavara iz slobodnoga dijela Crne Gore. Taj je Savjet mogao da odlučuje prostom većinom.

Kao uže tijelo, formira se Privremena vlada (Centralna komisija) koju čine: Petar I kao predsjednik, Liepopili kao potpredsjednik, devet članova iz Crne Gore i devet predstavnika iz šire Boke: Dobrote, Perasta, Risna, Prčanja, Herceg-Novog, Grblja, Paštrovića, Budbe i Miholjskog zbora (Prevlaka).

– Predsjednik ili potpredsjednik ne mogu sami donositi rješenja ni u kakvom javnom poslu bez Centralne komisije – stoji u čl. 8.

Postojala je Administrativno-politička i Finansijska uprava.

Formirani su savjeti, kao sadašnja ministarstva, i svaki je odjel radio isključivo u okviru svojih kompetencija. Kako je to izgledalo vidimo već iz dokumenta od 6. novembra, u kojemu su tačno navedene carinske tarife za uvezenu robu, i to za 38 artikala. Tu je italijanski oriz, albanski oriz; sapun sa Levanta (Srednji istok) i sapun iz Pulje; kafa sa Levanta i sa Martinika; likeri; duvan rezani i duvan strani nerezani…

FUNKCIJE NOVE DRŽAVE

Odmah je počeo da djeluje i Zdravstveni ured, sa Petrom Đokićem kao sekretarom, koji je strogo pazio na legla zaraze u inostranstvu. U Rosama je bio karantin za brodove koji uplovljavaju.

Novostvorena država brinula je o: narodnoj straži, zdravstvenoj kontroli, nezavisnosti sudova (!), pa kad je zatražena politička intervencija protiv odluke suda, Politička uprava je odgovorila da se to ne smije raditi! U svim opštinama formirani su zdravstveni uredi. Odobrena je prodaja boba starcima i bolesnicima; zaveden Registar o kretanju brodova; određene plate stražarima; utvrđena cijena soli; izvršeno saslušanje patruna Radovića koji je doplovio sa Bojane; rješavani su bračni sporovi, a usput nije zaboravljeno ni blagodarenje u crkvama zbog pobjeda nad Francuzima…

Razvijena je živa diplomatsva aktivnost. Od Rusije je traženo regulisanje finansijskih obaveza, o djelatnosti austrijskoga misionara, opata Brunacija, o saradnji sa Englezima…

Na žalost, kao što Rusija nije imala snage da zadrži Senjavina sa flotom u Boki u ljeto 1807, tako nije imala snage ili razumijevanja, ni za ovo i spontano i organizovano ujedinjenje dvaju udova istoga tijela 1813/14, jer je ruski car dao saglasnost da se Boka da Austriji, i ona je ovđe ostala 104. godine (1814-1918).

O toj odluci car Aleksandar I je obavijestio Petra I, na način koji je naljutio inače Crnoj Gori nenaklonjenog Vladana Đorđevića. Ruski car je, naime, 20 maja 1814. napisao:

– Mislimo da smo na Vaše zadovoljstvo utvrdili da ta zemlja uđe u sastav austrijske države, pod čijom je zaštitom cvjetala…”

Ovo, zaista, besmisleno, grubo ili neznanje ili ponašanje, izazvalo je Đorđevićev komentar:

“Kako ga nije stid potpisati da otimljući Boku Kotorsku, po drugi put, od Crnogoraca, čini zadovoljstvo crnogorskom vladici?!” **1**

No, nije sve ovo toliko čudno koliko neznanje crnogorskih rukovodilaca, koji su kroz čitav Drugi svjetski rat radili na ujedinjenju Crne Gore i Boke, ne znajući da je to ujedinjenje izvršeno 1813. i da je ponovljeno 1923, na zahtjev samih Bokelja iz 1919. godine!

Naravno, ko ne zna istoriju, prinuđen je da je ponavlja!

NOVLJANI U VRIJEME PRIVREMENE VLADE

Iz dokumenata se vidi da se iz Novoga već 10. septembra 1813. šalje Petru I, svakako iz bezbjednosnih razloga, nepotpisano pismo čiji bi autor mogao biti pomorski kapetan iz Kumbora Vaso Đurasović, koji će se kroz čitavo vrijeme prije i za vrijeme Privremene vlade javljati svojim ćiriličkim pismima iz Novoga. On je, uostalom, među prvima potpisan i na odluci o ujedinjenju! No sudeći prema obavještajnim podacima možda je to pisao Georgije Vojnović, koji će se i kasnije, 1814. javljati sa sličnm sadržajima. Donosimo to pismo u cjelini, jer je napisano kao nada u ujedinjenje Crne Gore i Boke, prije nego je ta ideja ostvarena:

"Gospodinu Mitropolitu i kavalijeru i Vladaocu cernogorskomu i primorskomu skoro akobogda, Petru Petroviću!

Ljubimo Vašu svetu desnicu, Vaše Pravosvještenstvo. Mislimo da ćete bit čuli što se približava u ove strane, kako je ćesar pokrio Rijeku i Triješće. Zadar biju Inglezi, a oni Spljet su uzeli. U Dubrovnik čine velike provižioni i zaziđivaju vrata grada. Evo, danas i ovdje u Novome zazidaše dvoja vrata i samo jedna ostaviše; i svak govori da će pokrit ćesarovci, a mi se strašimo, e Vaše Pravosvještenstvo zna što smo mi učinili ćesarovcima, a ovi su sada navalili da plaćamo. Mi nemamo nikakve uzdanice već ako u Boga i u Vaše Pravosještenstvo, koje te prosimo svakolici zaboga, ako imate ikakvu nadeždu za nas (nečitko) …

uput[2] avizate i obradujete. S ovijem ostajemo svi ljubjeći Vašu svetu desnicu i proseći Vaš sveti blagoslov".

Vasa Đurasovića pominje i Petar I u jednoj od svojih pjesama o bojevima protiv Francuza:

Kaži pravo od Lovćena vilo,
Je l' lijepo pogledati bilo:
Kad vladika Primorju iđaše,
Černogorce uza se vođaše?
Tri primorska grada opkolio,
I Francuze u nje zatvorio…
On u Kotor sobom otišao,
A u Budvu Jakova poslao,
U grad Novi Đurasović Vasu,
Koji on je od ovdaj na glasu…[3]

Kasnije će se iz Novoga javljati prije pomenuti Georgije Vojnović, koji je došao iz Rusije i neko vrijeme bio i u austrijskoj službi u Dalmaciji (!), svakako kao ruski obavještajac. On će biti komandir narodne straže. Njegov je otac Jovo bio gradonačelnik Novoga (1811) a njegov će unuk, pod istim imenom, biti ponovo gradonačelnik Novoga u vrijeme knjaza Nikole.

Iz Novoga se još zna za Stefana Župkovića i Trifuna Bronzića, kao članove Pokrajinskog savjeta; Stefana Baltića kao sekretara kod gradonačelnika Đurasovića, za pisma na italijanskom jeziku, jer Đurasović piše sam, ćirilicom; Luku Balića, Iliju Balića i Bogdana Ercegovića kao članove Zdravstvenoga ureda iz Novoga; i lokalne članove Zdravstvenoga ureda: Marka Komnenovića (Komlenovića) i Agostina Ređa; Stefana Frankovića Lukšina, kojega je Đurasović predložio za šefa lazareta u Sutorini; njegovoga zamjenika Grgura Đuraševića; stražare odnosno sanitarne inspektore Ureda: Marka Ćurića, Mata Carevića, Sima Kvekića, Bartola Kostu, Marka Velića, i Petra Ivančića; Jovana Cvjetkovića, zaduženoga za pogranične zdravstvene mjere; Petra Stevanova Svilanovića iz Kruševica, koji je tražio povraćaj ukradenoga srebrnoga noža; pekare Đovani Batiste Carevića i Tripa Tomića; mesare: Vaska Matkovića, Lesa Ljiljanića i Joka Tušupa, koji su javili o zarazi u Gackom; Đura Popovića i Mihaila Sabljića, koji su imali sudski spor; Ivana Krstitelja Carevića koji je stavljen u kućni pritvor jer nije podmirio dugovanje nekome Grku (Drakopulu); brodovlasnika Jovana Mandića, kome je dozvoljeno isplovljenje; Tripa Jovovića čiji je smrznuti leš nađen u barci; Sava i Đorđa Ozrinića, koji su u sporu; sveštenika Josifa Tropovića, koji će biti učitelj Njegošev.

RUŽAN PRIMJER

Zbirka otkriva i ružan primjer arhimandrita Savine Nikanora Bogetića, koji se jula 1814. pravda episkopu dalmatinskome Kraljeviću, da se za vrijeme Petra I držao povučeno. A za vrijeme Austrije?

"Daklen sada, blagodarenije Gospodu Bogu, pokriveni jesmo od našego milostivejšago Imperatora Franceska Pervago, jesmo mirni i spokojni, i ot velikoga strahovanija oslobođeni."

Pravoslavni arhimandrit savinski na taj način otkriva da ga ne zanima rodoljublje nego blagoutrobije! A njegovi su sišli u Boku iz Bogetića u Pješivcima, u XV vijeku!

Georgije Vojnović se prvi put javlja Petru I 8. II 1814. Iz toga pisma se vidi da je Petar I bio u kontaktu s njime; da mu je poslao pismo na koje se zahvaljuje; da je Ivu Špadijeru, Vladičinom izaslaniku, uručio dva pisma: jedno za Beč, a drugo ruskome poslaniku Čičagovu, pa će mu poslati kopije «koje če mu biti ugodne». Vojnović je dosljedno pisao č mjesto ć.

Fusnote
1#V. Đorđević, Crna Gora i Austrija 1814 – 1894, Beograd, 1924, 4 – 5.
2#Uputstvo
3#Petar I, Freske na kamenu, priredio Č. Vuković, Titograd, 1865, 391/392

Mladi Njegoš u Novome

Dok je Đurasović bio gradonačelnik, Vojnović je bio komandant narodne vojske i iz njegovih izvještaja se vidi da ima obavještajnog iskustva i razgranatu mrežu dojavljivača. On javlja vladici i o događajima u Italiji, u Dalmaciji, u Hercegovini, ali priznaje i kada nije obaviješten. Na primjer, baš u tome pismu navodi da je austrijski general Milutinović poslao u Trebinje četiri oficira. O tome se dosta priča ali «istinu među petljancima mučno uznat». Ovo «uznat» potvrđuje njegov boravak u Rusiji.
Pošto je kod Petra I bio ruski pukovnik Nikić kao posrednik, Vojnović ga pozdravlja i napominje da je njegov dom i Nikićev. Iz Vojnovićevih pisama vidimo, takođe da je on očekivao Vladiku u svojoj kući na Božić, ali pošto on nije mogao da dođe, moli ga da dođe barem na Uskrs! Ovo je dokaz duboke intimnosti i odanosti, koja će karakteristai i njegova imenjaka, unuka Đorđa Vojnovića.
Iz ovoga se vidi da su Novljani igrali veoma aktivnu ulogu u događajima 1813/14, prije i za vrijeme Privremerne vlade.

CRNOGORAC, JUNAK GRČKOG USTANKA (1821-30)

Iz poslanica Petra I se vidi da je on već 26. juna 1821. znao sve bitne podatke o grčkome ustanku za oslobođenje od Turaka. U poslanici Bjelopavlićima navodi da Grci već imaju 300 naoružanijeh brodova i suviše pet fregata i dvije velike đemije koje su oteli Kapudan-paši. I da je Ali-paša od Janjine digao krstaš barjak protiv sultana. I baš uz ovoga pašu našao se jedan od istaknutijih Crnogoraca, porijeklom iz Bjelopavlića, Vaso Brajović iz Mojdeža, čiji je predak učestvovao u otimanju Herceg-Novoga od Turaka 1687. godine. Sredinom XVIII vijeka u Mojdežu je bilo već 40 Brajovića, a 1789. knez je u selu bio Nikola Jovanov Brajović.
Vaso je rođen u Mojdežu 1795. Kao mladić (1817) otplovio je za Carigrad u potrazi za poslom, odnosno, kao tadašnji Crnogorci, da vidi ima li đe da se gine! Priključio se prvo paši od Janjine, kao turskom odmetniku, a kad je buknuo ustanak u Grčkoj, priključio se prvim grčkim ustanicima. Našavši se među stotinama stranaca prvi put u Grčkoj, on nije mogao da objašnjava đe je njegovo selo, đe je Kaštel Novi, kako je zvat za vrijeme Venecije, đe su Bjelopavlići, već je jednostavno rekao da je Crnogorac, i tako je zapamćen u grčkoj tradiciji i literaturi, enciklopedijama kao Vasos Mavrovuniotis. U nekim knjigama samo je Vasos. To je bilo dovoljno da se zna o kome je riječ. U grčkom Biografskom leksikonu (tom 6, 91/92) ima četiri stupca, sa slikom.
Istakao se prvo kao barjaktar. Naime, u napadu na Tripolicu, na Peloponezu barjaktar je bio neki Krsto iz Brajića. Kada je Krsto poginuo, i ustanici ustuknuli, videći da više nema barjaka, Vaso je posjekao Turčina koji je zgrabio barjak i digao ga uvis. Kad su ustanici viđeli da se njihov barjak ponovo vijori, učinili su novi juriš i osvojili prijestonicu Peloponeza, koju je branilo 10 hiljada Turaka. To je, vele svjedoci, bio početak Vasove slave.1
Potom je na velikom ostrvu Eubeja, istočno od Atine, zajedno sa Dijamantisom, vršio civilnu vlast. Nakon toga je učestvovao u opsadi Akropolisa i Atine, na ostrvima, u snabdijevanju vojske.
Na nekoliko mjesta se pokazalo da su strani komandanti, dobrovoljci,

vodili frontalni rat i gubili bitke, jer nijesu slušali Vasa, koji je preporučivao gerilski rat! I tek poslije smrti Meterniha došlo je do podrške velikijeh sila Grčkoj, i do značajne pobjede nad turskom flotom kod Navarina (Pylos), na jugu Peloponeza, 1827. uz učešće ruske, francuske i engleske flote, što je otvorilo vrata pregovorima sa oslabljenom Turskom, 1830. godine.
Grcima je nametnut bavarski kralj Oton I, a Vaso Brajović Crnogorac postao je njegov ađutant.
Vaso je imao svega 52. godine kad se razbolio od upale pluća i umro 9. juna 1847.
Svojim imenom i svojom hrabršću proslavio je svoju zemlju.
Na inicijativu Grka u Podgorici mu je podignuta bista.

RADE TOMOV U NOVOME

Mladi Rade Tomov, u vrijeme kad se još nije znalo hoće li biti izabran za nasljednika svojega strica Petra Prvog, jer je bio tek treći na spisku,**2** učio je čitati i pisati u Cetinjskom manastiru, đe se se o tome brinuli kaluđer Misail, Petrov sekretar Cek i iguman Josif Bućin iz Grblja. Ali, bistri Rade «znao je onoliko, koliko su znali i oni što su ga učili», pisao je Ljuba Nenadović. Tako da je tek na Toploj, kod jeromonaha Josifa Tropovića «stigao do prvog i jedinog kako tako regularnog svog učitelja», veli Isidora Sekulić. Tu je ostao od sredine 1825. do kraja 1826. godine. Tropovićevu školu pominjali su đaci onoga doba.**3** (No, na Topli je bila neka škola i 1769. jer postoji dokumentacija o sporu dvojice đaka te škole.) Kod Tropovića Rade Tomov je produbio znanje čitanja i pisanja, slušao račun i pjevanje, dok je italijanski jezik, koji je Tropović slabo znao, učio kod strica Petra i kod privatnoga učitelja u Novome. Pominjalo se da je u toj školi bilo od 20 do 60 učenika, ali školski drug, a kasnije i učitelj u istoj školi, šest godina od Rada Tomova stariji Petar Dostinić, ograničava taj broj na dvadesetak. Onaj mali prostor pored Crkve sv. Spasa na Toploj nije omogućivao da se u njemu okupi pedesetak đaka. Postavljalo se pitanje: koliko je vremena Radivoje provodio u školi? Pored svih emotivnih oduševljenja ovom školom i Njegoševim boravkom na Toploj i u Savini, Savo Vukmanović je, ipak, na kraju izveo realnije procjene. Prvije svega, mladi Rade Tomov je na Cetinju naučio i da čita i da piše. Kako bi, inače, pisao pisma svome stricu iz Novoga? I to tako šaljiva, da se i sveti Petar smijao i čitao ta pisma glavarima. A šala se ne može ispričati u dvije-tri rečenice, kao neko saopštenje tipa: »Dobro sam i zdravo! Sve vas pozdravljam!» Osim toga, pričalo se da je Radivoje pozajmljivao knjige iz novskih kuća, u kojijema je bilo velikih biblioteka, i od kojih je i formirana bogata Naučna biblioteka Arhiva Herceg-Novog. To je bilo poznato i na Cetinju, pa o tome piše Ljuba Nenadović:
«Stari vladika pošalje ga… u Manastir Savinu, kod Novog. No, i tu ne imađaše takvih učitelja koje za kratko vreme svojim čitanjem u nauci nije prevazišao. Sa žitijima svetih otaca u manastiru se nije mogao zadovoljiti. On je uzajmljivao svjetske knjige iz varoši i čitao ih… Kad se vratio na Cetinje, doneo je sobom novih različnih knjiga.»**4**

PUTOVANJA PO SELIMA

A ako je znao da čita i piše prije dolaska na Toplu, što mu je mogao pružiti Tropović koji je, sudeći, po njegovim pismima, stavljao nasumice velika slova i spajao riječi? Toga nema u prvim pismima Rada Tomova! S druge strane, nije bilo lako ni disciplinovati sinovca mitropolita Petra, iako taj sinovac nije imao no 12/13 godina. Zato je Vukmanović s pravom zaključio da se Njegošev život više odvijao van školske učionice nego u samoj školi. Kao pratilac Tropovićev i u društvu najčešće sa starijim Dostinićem, i sa crkvenjakom, on je obilazio sela Topaljske parohije za obavljanje svih poslova koji su se od crkve tražili, kao i za same njene potrebe. Učestvovao je u prikupljanju milostinje, koja se ubirala od svih domaćih proizvoda; odlazio na svadbe, sahrane, krštenja, slave i zborove. Ova njegova putovanja po selima, pješke ili na konju, kojega je vješto jahao još na Cetinju, pričinjavala su mu veliko zadovoljstvo, i ljutio se ako mu to, zbog napora, štedeći ga, uskrate. Nekada su ti izleti bili i opasni. Veljko Radojević, Novljanin, književnik (1868- 1959), koji je odselio za SAD, razgovarao je sa Petrom Dostinićem onda kada je ovaj imao već 80 godina, da su on i Rade Tomov jednom bili izloženi paljbi turske straže na Žvinjama, a to je selo u vrh Osoja. Dakle, oni nijesu jahali samo Sutorinskim poljem, koje je bilo pod Turcima. Iz straha da ne bi ponovo zapao u slični situaciju, Rade je uzeo pušku iz kuće Vuka Gudelja i naoružao se. Nije poznato da li je pušku kupio ili mu je poklonjena, odnosno pozajmljena, dok je u školi.

Radojević veli: «Jedina im je zabava bila, te su u časovima školskog odmora bacali se kamena s ramena, skakali u skoku i igrali se na plovkama.»

FUSNOTE

1#Dr Lazo Tomanović, Bokelji u ratu za oslobodjenje Grčke, 1873. Gen. Makrriyanis, The Memoirs, Toronto, 1966…,

2#Prvo je bio izabran za njegova nasljednika Đorđe Savov, koji je za to i učio u Rusiji, pa kad je on odustao od crkvene karijere i odabrao vojnu, a i nju je prokockao kao кockar, određen je Pavle, sin Pera Tomova, no kako je on umro mlad, a Pero nije imao drugoga sina, došao je red na Rada Tomova, Perova brata.

3#Savo Vukmanović, Josif Tropović i Petar II Petrović Njegoš učitelj i učenik, «Boka», 20/1,1998, 263 –279. Tropović je rođen u Presjeci (Kuti), 1775. Rukopoložio ga je u san jeromonaha Petar I u Stanjevićima 1794. Od 1808. je bio paroh na Toploj, a od 1812. je dobio dozvolu da otvori školu, koju je vodio sve do nenadne smrti od kapi 8. avgusta 1828. Sahranjen je u Crkvi sv. Gospođe na Savini.

4#Nenadović, Odabrana dela, SKZ, 1971. 376.

Budući gospodar Crne Gore

Rade Tomov je bio stalno sa šest godina starijim Dostinićem, kojega će na kraju i otpratiti do Cetinja, i za tu ukupnu brigu o Radivoju dobiti od Petra I 12 cekina (dok je Tropović dobio 50, i to mu je na povratku s Cetinja donio isti Dostinić). Iz usputne napomene da su Rade i Dostinić zajedno učili, spavali i hranili se, dolazimo do zaključka da je Rade možda i stanovao kod Dostinića, koji je mještanin! Zašto bi Petar spavao u Manastiru? A, to što je Rade zatečen za vrijeme ručka u Manastiru, i đe je jeo stojeći, to je lako razumjeti, jer su ga više puta mogli pozvati kao gosta, i zbog prijateljstva između Frušića i Petra I i zbog uobičajene ljubaznosti pravih crkvenih ljudi. Zašto bi, inače, Petar I dao Dostiniću 12 cekina, a Tropoviću, u odnosu na to, «svega» 50?

Dostinić je pričao kako su pošli zajedno u kuću kneza Đura Vojnovića, da povedu u školu i njegova sina Jova. Kad je Đuro čuo ko je s Dostinićem, viknuo je ženi: »Jadna ne pošla, ne znaš ti ko je ovo?! Bratanić mitropolita crnogorskog, budući gospodar Crne Gore.» Otvorio je vrata gostinske sobe, uhvatio Rada za ruku i posadio na divan.

A taj Đuro bio je onaj grof Georgije Vojnović, Novljanin, ruski oficir, desna ruka Petra I u vrijeme Rusa i Francuza u Boki (1806–1807) i u vrijeme ujedinjenja Crne Gore i Boke (1813/14). A taj njegov Jovo bio je otac Konstantina (1832–1903), pravnika i profesora Sveučilišta i Đorđa (1834–95) koji je nosio đedovo ime, i bio gradonačelnik Novoga i predsjednik Dalmatinskoga sabora u Zadru, a stigao je da bude i učesnik bitke na Vučjem dolu, zajedno sa protom Lombardićem.[1]

Kad je već išao do Ubala, sa parohom Mitrom Vasiljevićem, na krštenje jednoga đeteta, logično je pretpostaviti da se zaustavio na Kamenom, da vidi poprište slavne bitke Crnogoraca sa Topal-pašom 1687, koji je hitao da pomogne Turcima u opokoljenome Novome gradu. Zato je taj detalj i opisao u Gorskome vijencu. Na posjetu tome mjestu upućuju i stihovi:

Turskoj kapi tu ime poginu,/ sva utonu u jednu grobnicu;/ mož i danas viđet košturnicu.[2]

AUTOR TROPARA I KONDAKA PETRU I

Na osnovu poznanstva u Novome Njegoš je doveo na Cetinje, u prvu osnovnu školu, u Manastiru, učitelja Petra Ćirkovića 1834. godine. Tek je tada, naime, bilo moguće realizovati stari plan da se na oslobođenome dijelu Države osnuje osnovna škola, mimo manastirskijeh koje su radile povremeno i davale osnovno znanje isključivo za svešteničku službu. Tu je praksu prošao i mladi Njegoš, prije odlaska na Toplu. Za otvaranje škola zalagao se još vladika Vasilije, i tražio za to pomoć iz Rusije 1755. Mislio je na škole na Cetinju, u Mahinama i na Medunu. Ovu je molbu ponovio početkom 1758, kada je pomenuo i potrebu štamparije. On je i umro u Rusiji 1766. a u Crnu Goru je godinu dana kasnije došao Šćepan Mali, Crnogorac iz Bratonožića, ruski oficir, za tadašnje vrijeme veoma obrazovan, pa je i on pomišljao na škole i osnovao jednu u Lastvi Paštrovskoj (danas: Petrovac, po Petru I Karađorđeviću), dovodeći učitelja iz Dalmacije. Za otvaranje škola zalagao se i Petar I, koji je imao na umu «otvaranje nekih zanatskih škola, jedne manje vojničke škole, pa i za nabavku jedne štamparije sa građanskim i crkvenim slovima» (R. Dragićević).

Odmah po dolasku na vlast, 1831, Njegoš se obraćao okružnom kapetanu u Kotoru Ivačiću radi obezbjeđenja školovanja nekoliko Crnogoraca u Kotoru, a iste godine pisao je i ruskoj vladi da mu pomogne da «zavede učilište u Crnoj Gori» (P.A. Lavrov). Poslije povratka iz Rusije (1833), odakle je donio štampariju i «čitavu biblioteku knjiga, među kojima i školskih» a početak rada škole veže se za dolazak učitelja Petra Ćirkovića iz Novoga.

Za Ćirkovića Njegoš je znao preko Josifa Tropovića. Tropović je, naime, bio 1821. određen od vladike dalmatinskoga Benedikta Kraljevića da ispita svjedoke u sporu Petra Ćirkovića i nekoga «oca Nikodima». A Kraljević je znao za Ćirkovića zato što je odličan đak šibenskog sjemeništa. Godine 1926. Ćirković je «pomošćnik» osnovne škole u Podima. Nezadovoljan tim položajem, jer je imao škole više nego drugi učitelji, on se 1825. obratio molbom vikaru Savine Makariju Grušiću, čiji je unuk bio Josif Tropović, da se riješe njegovi materijalni i položajni problemi. Mislio je da bi mogao da se zaposli u Pedagogičeškom učilištu u Kotoru. Izgleda da je ova molba uspjela i da je Ćirković bio nekolike godine u Kotoru, đe su mu živjele žena Hristina i šćer Filipina, ali 1832. učitelj je u Luštici, đe je opet bio nezadovoljan, jer je odvojen od porodice. Kako je te godine u Boku dolazio novi dalmatinski episkop Rajačić, Ćirković ga je molio da mu se odobri pasoš da može da pođe na Cetinje, jer mu Crnogorsko praviteljstvo od 1831. nudi stan i veću platu.

TIJESNO MU I U MANASTIRU

Pregovori oko toga trajali tri godine, i to sve zbog pasoša, iako je oko toga Njegoš intervenisao 17. I 1832. kod okružnoga poglavara u Kotoru. Ćirković je došao sa porodicom u Cetinjski manastir aprila 1834. godine. Imao je pasoš na godinu dana. I u Manastiru mu je bilo tijesno, ali je ipak nakon godinu dana molio produženje pasoša. U to isto vrijeme došao je u Crnu Goru i Vuk Karadžić, i nastanio se u istome Manastiru. Tako su se njih dvojica sprijateljili. Ali, Vuk se plašio cetinjske zime, u stanu bez grijanja, pa mu je Ćirković ustupio za zimski boravak stan svoga oca u Kotoru. No, Vuku je i tamo bilo hladno, pa su se žalili jedan drugome. Pošto je Njegoš prešao u sobu koju je koristio Vuk, Ćirković se uzdao da će preći u sobu koju je koristio Njegoš.

Na Cetinju su bili zadovoljni Ćirkovićevim radom. On je sa sobom donio i bukvar iz Austrije i slaveno-serbske udžbenike koji su tada upotrebljavani u Vojvodini. U školi je bio 21 đak. Među ostalijema i sin Stefana Perkova Vukotića, kasniji vojvoda Petar, brat kraljice Milene. Kada je u Rusiji umro Ćirkovićev srodnik knjaz Nikolaj Černojević – Davidovič (1834), Njegoš se obratio ruskom poslaniku Gagiću da se vidi da li je iza njega ostalo kakvo imanje, jer je Petar Ćirković njegov bliži rod i jedini nasljednik. Poslije je oko ovoga Ćirković dosađivao Gagiću, bez ikakvoga uspjeha.

Tako se desilo da je Ćirković zadesio na Cetinju one godine (1834) kada je Njegoš odlučio da posveti svojega strica Petra I. Za taj važan korak Njegoš nije ni od koga tražio saglasnost, jer je bio poglavar autokefalne

Crnogorske pravoslavne crkve, i imao bijelu kamilavku, znak autokefalnosti, kao i njegov stric.

Tom prilikom Njegoš je štampao sljedeće Objavlenije:

“Na znanje vi dajemo, blagočestivi narode, kako smo osamnaestog ovoga mjeseca, na Lučindan, otvorili grob blaženo i svetopočivšega pretka mojega i arhipastira našega Petra, i pošto smo otvorili grob, našli smo cjelokupno i sveto tijelo dobroga i svetoga arhipastira našega. Zato, blagočestivi narode, Mi vama radosno i objavljamo o tome srećnome događaju, jerbo znamo da ćete blagodariti svemogućega tvorca, koji vi mje vašega dobroga oca, krepkoga pastira crkve i stada Hristova, vašega obranitelja i izbavitelja poslâ među vama u svetome tijelu, da, kako je bio u smrtnome životu gotov za vas dati dušu i tijelo, tako mu se molimo da on i sada, kako svetitelj i ugodnik božji, bude molitvenik svemogućemu Bogu za nas kako za svoje sinove. Ja mislim, blagočestivi hrišćani, da pamtite vi riječi svetoga Petra koje je vama govorio ‘da živite u slogi, miru i jedinstvu’. Ove svete i božestvene riječi ja mislim da je svaki od vas držao na srcu i doklen se nije ovi ugodnik božji bio među vama javio. A sada nadam se da ćete ih osobito držati, jerbo vidite onoga koji vi ih je govorio među vama sveta i cjelokupna…”

O ovome srećnome događaju Njegoš je samo obavijestio Ruski Sinod i konzula Gagića, navodeći da već narod dolazi da se pokloni «novome svecu».

SVETAC I ZA ŽIVOTA

Karadžić, koji je bio svjedok ovoga posvećenja, pisao je Jovanu Stejiću 28. oktobra (9. XI): “Sav narod, kako iz Crne Gore i Brda, tako i iz Avstrijskoga Primorja vrvi ovđe jednako, te cjeluje vladiku Petra (koji je i za života ovuda za sveca držat).”

Kako je pisao Rus Pavle Rovinski, to nije bio toliko akt religioznog osjećanja… koliko akt političke potrebe”.

Istina je, međutim, da je Njegoš ovim učvrstio i Crkvu i Državu. I otvorio vrata vjerskom turizmu. Jer, evo kako se okružni poglavar u Kotoru žalio 1836, dakle nakon same dvije godine:

“Na poklonjenje Svetitelju išlo je na Cetinje preko 15 hiljada duša, a milostinje je palo preko 2000 forinata!”

A dr Lazo Tomanović iz Lepetana, crnogorski predsjednik Vlade, sjećao se kako su kroz Bokokotorski zaliv “prolazile pune barke naroda koji se vraćao s Cetinja pjevajući.”

Cetinjski manastir je bio zajedničko svetilište svih pravoslavnih nad kojijema je mitropolit crnogorski, primorski i skenderijski imao jurisdikciju. Da je to tako vidi se i iz pisma Grbljana.

Krstaš barjak u Sutorini

Za novoga sveca trebalo je napisati kondak i tropar i toga se posla, samoinicijativno, prihvatio učitelj i bogoslov Petar Ćirković. To su dvije kratke prozne pohvalne crkvene pjesme, pune uzvišenog tona i patosa, koje se pjevaju na jutarnjoj liturgiji ili večernji. Sadržajno one se podudaraju sa onim što je Njegoš napisao u pomenutome Objavleniju. Čirković je umro u Kotoru 24. IV 1852.

NOVLJANI I PROGLAŠENJE CRNE GORE KNJAŽEVINOM

Trstu je u XIX vijeku bila ekonomski jaka kolonija ljudi iz raznih naših krajeva, koji su se bavili trgovinom i pomorstvom. I oni su imali uticaja na sve one viđene ljude koji su tuda prolazili bilo da su išli za Italiju, Beč i Petrograd, bilo da su se otuda vraćali. Prije dolaska u Crnu Goru kod njih je bio mjesec dana Simo Milutinović. S njima je prijateljevao Petar II Petrović Njegoš. Kod njih je odsijedao knjaz Danilo, a u tome gradu je učio srpsku školu i kralj Nikola. Sve je to imalo uticaja na događaje u Crnoj Gori.

Na primjer, kada je Njegošev nasljednik na prijestolu Danilo krenuo za Rusiju, da učvrsti svoj položaj, još se nije znalo hoće li on biti mitropolit ili knjaz! O tome je dragocjeno svjedočanstvo ostavio Rade Turov

Plamenac u Memoarima:

“Nasljednik Danilo, kako bješe bujnog duha, vatren i dosta nestašan, koja narav nije svojna duhovnom kaluđerskom dostojanstvu, pa kako je bio podstican od dobrih svojih prijatelja srpskih rodoljuba izvan naših granica da potraži u Petrogradu građansku vladu, što je on morao doma držati u tajnosti, pa kad se uputi u Rusiju početkom godina 1852. isprati ga njegova naročita pratnja do Kotora i odande odplovi morem za Trst. Kako se mnogo družio sa svojim plemenitim prijateljem Špirom Gopčevićem (1807 – 61), milionerom iz Trsta, i ovaj put svrati kod njega, đe ga kao i priđe podkrijepi svojim rodoljubivim mišljenjem, da kod silnoga cara Nikole I potraži da ga postavi knjazom Crne Gore, čime bi dobio osobiti značaj za svoju otadžbinu, govoreći: ‘Nijesu za vas mantije kaluđerske, nego mač junački, da s njim oslobodiš narod srpski ispod tuđega jarma’, i u to ime daruje mu mač Karađorđev. On je poznavao duh i namjeru mladoga nasljednika Danila, pa ga je sprema njemu i potpomagao i oduševljavao, što mu poslje knjaz Danilo javno priznavaše i bješe mu blagodaran, kao svomje najvišem iskrenom prijatelju.”

KO JE NJEGOŠEV NASLJEDNIK

– Mladi nasljednik Danilo piše dalje Rade Turov,“kako ne bješe na svoj polazak u Rusiju uzeo sa sobom molbu od naroda crnogorskog za Cara Ruskog, da podigne gospodara za Knjaza, a Crnu Goru za Knjaževinu, sad u ovoj prilici u kojoj se našâ nasljednik Danilo, oni tu molbu načine kod Gopčevića i povrate sa njom vojvodu Iva Radonjića i Petra St. Vukotića na Cetinje da je tajno povjere i podnesu Đorđiji Petroviću, da je kako treba potpiše i narodnim pečatom potvrdi, a nasljednik je izčeka do njihovoga povratka, pa produži put u Petrograd.”[1]

Istoriografija ovo prikazuje nešto drukčije. Pošto je Danilo za Njego[eva života poslat u Rusiju na školovanje u duhovno učilište (!), Njegošev brat Pero, prezident Senata, sebe je titulisao knjazom![2] On se pozivao na Njegošev testamenat u kojemu je doista riječ da on vlada dokle se Danilo ne školuje. No, Njegoš, pišući testamenat u Prčanju 1850. nije očekivao da će za godinu dana umrijeti.

Na taj način su bili obojica u pravu: Danilo da naslijedi vladiku Rada, a Pero da vlada dokle se Danilo ne vrne iz Rusije. No, Danilo se vrnuo iz Beča i odmah na Cetinju zatražio od Pera da se makne sa njegove stolice. Kako se, onda, može vjerovati da je Danilo uspio da u vrijeme svoga odsustva sa Cetinja izdejstvuje da zatraži od Rusije dostojanstvo knjaza, kada je tu titulu već prigrabio Pero? Osim toga i Đorđe Petrović, na kojega se po Radu Turovu, Danilo oslanja, smatrao je da na prijesto treba da dođe Krsto Mašanov Petrović!

Činjenica je, međutim, da je Danilo u Beču čekao dokumenat sa Cetinja. A na Cetinju je 19. marta održana istorijska skupština na kojoj je odlučeno ono što je Ivo Rakov Radonjić donio iz Trsta kao Danilovu poruku. I tu odluku, da Danilo bude “knjaz i svijetli gospodar Crne Gore” potpisali su: Pero Tomov, Đorđe Savov, devet senatora, šest arhimandrita i protopopova, 13 istaknutih plemenskih glavara i narodni sekretar Lazar Vlahović.

Ruski car je prihvatio ovaj zahtjev.

Dakle, ima neslaganja između svjedočenja Rada Turova Plamenca, o tajnoj misiji Iva Rakova Radonjića i Đorđa Petrovića i dokumenata o javnosti ovoga važnoga političkoga preokreta. Ali to ne znači da projekat nije bio zamišljen onako kako je zapisao Rade Turov, a ostvaren drukčije, jer toj ideji nije bilo očekivanoga otpora! Takođe, nema razloga da se sumnja u uticaj Spiridona Gopčevića starijeg na promociju ove ideje.

Inače, tada je knjaz Danilo doveo u Trst svojega nasljednika, Nikolu Mirkovoga, kod tršćanskoga trgovca A. Marinkovića, na prvo školovanje u crkvi Sv. Spiridona.

POBJEDA NA GRAHOVCU

U vrijeme knjaza Danila (1852-60) Sutorina je i dalje bila pod Turcima, a

ostalo Crnogorsko primorje do Spiča pod Austrijom. Danilo je nastojao da živi u miru s Austrijom. Dolazio je u kotorsko pozorište. Dolje se kupao. Januara 1855. se oženio Darinkom Kvekić iz Trsta. No, Kvekići su rodom sa Poda, pa su Novljani smatrali da im je Knjaz zet. Kum mu je bio guverner Dalmacije Lazar Mamula, po kome je ostrvo Lastavica (Rondoni) dobilo ime, jer je tada na njemu zidano utvrđenje. Vuk Popović Rišnjanin u svojim stalnim pismima Karadžiću skuplja sa Cetinja povoljne i nepovoljne vijesti, jer je Knjaz imao tamo i pristalica i protivnika, pa u jednome hvali u drugome kudi Knjaza, u zavisnosti od toga što mu je kazano o davijama u Biljardi. A kad nema jakih napada na njega, sam razmišlja ovako:
“Dosta lijepih ima namjera, i, bože daj, da mu za rukom ispanu.”**3** A dalje, istoga mjeseca veli: “On traži staru Ivanbegovinu, i bože mu daj bolje negoli se i sam nada.” Onda je nastupila prva Omer-pašina godina, napad poturčenoga Mihaila Latasa na Crnu Goru. Jedan od Latasovih komandanata, Derviš-paša pisao je Knjazu, da mu se pokori, i senatoru Stefanu Peroviću Cuci, pjesniku, da dođe kod njega, đe će biti primljen sa počastima, jer je Paša znao da je Stevan ljut na Knjaza zbog para koje je njegovoj porodici ostavio vladika Rade, a Danilo im to nije dao, jer se radilo o državnim parama a ne Vladičinim! I Knjaz i Stevan su mu odgovorili junački, i pozvali ga na dvoboj, što ovaj nije prihvatio.**4** Uslijedio je napad velike vojske sa raznih strana. Krvavi obračun i velika zima. Austrija je pomogla Knjazu sa prahom i olovom. Velike sile su se plašile i jačanja Crne Gore i uticaja Rusije i jačanja Turske na Balkanu. Intervenisale su da se odustane od napada, i Omer-paša je krenuo sa vojskom u Podgoricu, Osman-paša sa Krusa za Skadar; Selim-beg iz Crmnice u Bar; Ismail iz Podostroga u Nikšić “a na 15. istoga (februara, 1853) odmilje glibav i jadan i Derviš-paša iz Grahova”, piše Vuk Popović. Pa, veli, dalje: “Crnogorci se malo nadaju ikakvom dobru, i ako im se ne razmaknu granice da mogu živjet, oni će vazda zlo činjet...”

KNJAŽEVE DRŽAVNE REFORME

Knjaz se posvetio reformama. Odvojio je Crkvu od Države, jer je zborio: “Ako Crna Gora želi da uđe u red prosvećenijeh evropskijeh država, onda mora i sama takva postati.” Proširio je Zakonik Petra Prvog. A posebno se bavio pitanjem potpunog međunarodnog priznanja Crne Gore. Ona je, naime, postojala kao samostalna država, pa je samostalno sklapala i međunarodne ugovore. Njegoš se razgraničio s Austrijom, ne pitajući ni dozvolu od Turske ni za savjet od Rusije. To isto je želio i Danilo sa Turskom. Krimski rat (1853-56) koji je Rusija izgubila, a Tursku u tome pomagali i Englezi i Francuzi, oslabio je poziciju Rusije toliko, da je njen predstavnik na mirovnim pregovorima u Parizu izjavio da Rusija nema s Crnom Gorom ništa, sem što mitropolit dolazi tamo da se hirotoniše. To je naljutilo Crnogorce i zaoštrilo njihove odnose sa Rusijom. Knjaz je znao da na Tursku ne može uticati preko Rusije koja je izgubila rat sa njom, ali može preko njenih saveznika Francuza. A Rusija nije shvatila da je to samo Knjaževa diplomatska strategija, a ne napuštanje «majke Rusije», iako im je on to zaludu objašnjavao. Nijesu to shvatali ni rusofili na Cetinju: Đorđe Petrović, Medaković, Pero Tomov, a Stefan Perović Cuca se pridružio ovoj opoziciji zbog novaca koje nije dobio iz Vladičine ostavštine.

FUSNOTE
1#Memoari, 337/338.
2#Branko Pavićević, Knjaz Danilo, Beograd, 1990,37. i dalje.
3#Vuk Popović, Kotorska pisma, Beograd, 1964, 65. Pismo od 1.XI 1852. Dalje, 68,
4#Vuk Popović, 74. Pisma Omer-paše Stevanu Peroviću i njegove odgovore objavio je Vuksan

»Nemoj ne puštat da ne ko počeplje. Mi smo tvoji!»

U nastojanju da obezbijedi formalno potpuno priznanje Crne Gore, knjaz je angažovao Čeha Jana Vaclika da o tome napiše knjigu na francuskom jeziku, koja se i pojavila u Lajpcigu 1858.**1** Osim toga, on je direktno pregovarao i sa Turskom o sizerenstvu pod njenim pokroviteljstvom, ne za to da bi na to pristao, nego da bi samim tim naveo i Tursku da o tome razmišlja, i da tim činom, ipso facto demonstrira da je nazavisan. Jer, kako bi Turska mogla da pregovara o suverenitetu sa nekim svojim sandžakatom? Zar sama činjenica da Crna Gora pregovara o tome sa Turskom ne dokazuje da je ona suverena?

PISMO KNJAZU IZ BARA

Da bi još jasnije pokazao Evropi svoju samostalnost, knjaz je podupirao oslobodilački pokret u Hercegovini. Tamošnji glavari su mu se obraćali kao svome gošpodaru. Na drugoj strani, ribari iz Paštrovića su skidali olovo sa svojih mreža i slali ga njemu, kako bi se pravili meci! Iz Bara su pisali: »Nemoj ne puštat da ne ko počeplje. Mi smo tvoji!»
A onda je, početkom maja 1858. po starom kalendaru (11,13 po novome) došlo do velike bitke na Grahovcu u kojoj je veliki vojvoda Mirko tako porazio tursku vojsku Husein-paše Čerkeza, da je mogao da napiše bratu: “Bojno ti je polje, gošpodaru, kao posječena šuma.”**2**
I Francuzima je postalo jasno da su svi diplomatski problemi o samostalnosti Crne Gore riješeni ovom pobjedom Crnogoraca. Turska više ne može da priča kako Crna Gora ne postoji.
“Od ove pobede”, pisao je V. Ćorović, “počinje pravi kult crnogorstva u omladinskom društvu i ondašnjoj književnosti.”**3**

CRNOGORSKI KRSTAŠ NA TURSKOJ KULI

Ova je pobjeda, naravno, ojačala poziciju Crne Gore u Hercegovini. Nada u konačno oslobođenje od turskog jarma postala je vjerovatnijom. Sutorina je, međutim, i prije te bitke bila baza poznatog ustaničkog vođe Luke Vukalovića, koji je tu pripremao hercegovačku bunu «sve do 1857..., u dogovoru sa Novljanima, a uz saglasnost i pomoć knjaza Danila... Uz pomoć Bogdana Zimonjića i crnogorskih glavara (‘harambaša’), Luka je te godine počeo ustanak sa zapaženim uspesima. Osim toga, uz pomoć 600 Bokelja i 8 Hercegovaca (ostali su vodili borbe oko Zubaca...), koje su predvodili sutorinjski glavari Nikola Derić i Špiro Lučić, Luka je osvojio tursku kulu u Sutorini, zadobivši veliki plijen, pri čemu su se Turci razbježali... No, kad je Luka morao da pritekne u pomoć borcima oko Zubaca, austrijski general (Srbin) Gavril Rodić podmuklo je udario na Lukina nebranjena utvrđenja, razorio kulu u Sutorini, a plen odneo, kao i dva gvozdena topa, nabavljena iz Dobrote«.**4**
Sutorina je, naime, još od 1699. bila u turskim rukama, jer su je oni dobili Karlovačkim mirom, kao i izlaz na more u Kleku, danas u Pločama! Sutorinjani su sa svoga zbora molili knjaza Danila da im postavi za kneza Špira Lučića, što je on i uradio!**5** I evo što je bilo posljedica te veze, poslije Grahovca:
“Na opaljenoj turskoj kuli u Sutorini”, piše Vuk Popović Karadžiću, “vije još barjak krstač, i sa strane, iz jedne pudarice, poviče čovjek neviđen:’Odalje ga!’ na svakoga koji se uputi put kule. Po ovome glasu i ne ide niko onamo od našijeh, a od Turaka nema nikoga ni u pleće! Svak viče da je crnogorski, i da su ga Crnogorci poperili, a Knjaz je na zvanično pitanje odgovorio da njegov nije. Ma, evo čuda što ga niko ne smije dignut, nego osta neprikosnoven pod imenom da je slavjanski. Iz Sutorine Crnogorci su žito pobrali i grožđe otrgali i ovako su isto opravili i u puste Korjeniće. U Zupce, Kruševice i u Banjane sud je crnog - orski...”**6**
Godinu dana poslije knez Kruševica Spasoje Pavlović piše knjazu Danilu: “Od kada j e sveti Petar amo prolazio, ja sam s e uvijek uzdao u sveto Cetinje.”
Spasoje je tada imao 80 godina, tako da je pamtio Petra I.[b]7

«OD SVIJEH KRUŠEVIČANA»

Pošto je ovaj Spasoje poslao sina Krsta na školovanje na Cetinje, moglo bi se pomisliti da on to piše bez ičijega znanja, sasvim privatno, sa određenom računicom. No, u «Zapisima» 1932. nalazimo i druga njegova pisma, među kojijema je jedno «Od svijeh Kruševičana» 1858. koje on nije pisao. Pismo glasi:

“Od svijeh Kruševičana mila i draga pozdrav svijetlomu knjazu našemu gospodaru i svemu sudu cetinjskomu.

Mili gospodare, mi smo se vladali dosad tvojom naredbom sa svakim i s Turcima, a sad kako nama ti narediš tako ćemo raditi sve u zdravlje tvoje, gospodare, mi se uzdamo u Boga i u tvoje gospostvo, da nas vlada tvoja svijetla ruka.

Spasoje Pavlović i sve Kruševice; pisa Lako Milošević s dogovorom svijeh Kruševica. I da ste zdravo.”

Dakle, nije ono pisao sami Spasoje no «sve Kruševice». Oni ga sasvijem jasno nazivaju svojim gospodarem. Evo, uostalom, još jednoga pisma, bez datuma.

“Visokopresvijetlomu gospodaru i knjazu Danilu Petroviću s čestiju pokloniteljno ruku vam ljubeći.

Javljamo Vašem veličestvu, vladamo se po Vašoj zapovijedi: selo Kruševice, Jošica, Pavlović i ostali glavari što su š njim milu i dragu pozdrav. Šiljemo ova dva čojeka k Vašoj svjetlosti- za razumjeti,kako ćemo postupati i vašu zapovijed ispunjavati. Ako pitate, što se čuje, (ov)amo čujemo da je došao paša od Meduna u Dubrovnik, zove glavare turske od Ercegovine k sebi; i prošo je Dedaga Čengić, idu mu ostali glavari. Taj paša poslao je knjigu po granici carevoj, da ne pušta narod naš, da bi im bila potreba našemu narodu, a vi to ljepše znate. Ako je potrebito, (ov)amo se ne može naći pra(h), ako zapovidite da dođemo privatiti pra(h).

I ostajemo pozdravljajući puno i molimo Boga za Vaše zdravlje. Bože vas poživi.”

Ovđe izgleda čudno da se pominju Jošice koje su pod Austrijom, ali mislimo da se na to odnosi ono ranije «sve Kruševice», to jest i Kruševice pod Orjenom i Bijelske Kruševice!

“TI NAS NAUČI...”

A evo i pisma koje bolje objašnjava odnose između Špira Lučića i knjaza. On piše: Spiro, pa mislimo da mu je puno ime bilo: Spiridom. Evo cijeloga pisma:

“Presvijetlome gospodinu Danilu Petroviću, Knjazu crnogorskomu, brdskom, albanskom (Kuči) i ercegovačkomu od mene vašega namjesnika a kapetan Spira Lučića čas(t) nam i poklon, ljubim vi ruke!

A po tome činim vi znati, kako Tomo Beko iz Prijevora bio je ufaćen u ćesarovu stranu ima 22 godine i bili su ga poveli tamo u Gradičku (Gradišku?) i tamo je u pržun (zatvor) stajao i odslužio je njegovu kondunu (kaznu). I eto, pošto je odslužio spremili su ga od Troiješća krajem (obalom), a od Triješća u vaporu do Dubrovnika. U Dubrovnik kako je došao nijesu ga spremili domas, već su ga predali Turcima u ruke, jaramazima trebinjskijem. Zlo veliko uradili. Ovo je danas dvanaes dana, da su ga poveli Turci i stavili ga uput u apsanu trebinjsku. Mi bismo ti, gospodare, prije za ovo pisali, ali baš čisto znali nijesmo do jučer, i jučer su nam kazali čisti isti Trebinjci čisto, risćani naša braća, ako što možete izbavite ga, da ne propane u peksijanskim rukama u apsani, kako Bog i Vaša svjetlos znade, a na pravdi božjoj. Ako je što bio kriv prije, on je ono odslužio 22 godine i platio. I mi ti ljubimo ruku svi i molimo te, ti nas nauči, kako se imamo mi za njega branit.

Da ste zdravo i veselo, u zdravlju, da vam dobrom dođe Roždestvo Hristovo.

Pisaj Vaš sluga Spiro Lučić, kapetan.”

I ovo se nalazi u «Zapisima», 1932, sv. 5,226.

Dakle, Špiro piše svojom rukom, ali u ime «svih», i traži savjet kako da se izvuče iz tamnice Tomo Beko iz Prijevora, pored Develoga brijega, koji je odležao u austrijskome zatvoru 22 godine, a Austrija ga nije pustila kući, nego predala u ruke Turcima.

Dalje, Špiro jasno kaže da je knjažev namjesnik i kapetan! U Sutorini koju Turci drže od 1699. godine. Koju je Amfilohije u novo doba ponovo vratio Hercegovini, odlomivši od Cetinjske mitropolije sedam sela u opštini Hercegnovi, da bi ih dao hercegovačkom mitropolitu!

Fusnote
1#La suoveraineté du Monténénegro et le droit des gens moderne de l' Europe, F. A. Brockhaus, Leipzig, 1858.
2#A. Lainović, Pobjeda na Grahovcu 1858. u spisima savremenika, Cetinje, 1958. 68/69.
3#Vladimir Ćorović, Luka Vukalović i hercegovački ustanci 1852 –1862. Beograd, 1923, 47.
4#L.I. o «Elnidčno Ernčol nđdnêl», 1874.
5#O ovome Špiru piše i Petko Luković u komentarima uz Grujićev dnevnik iz hercegovačkog ustanka (Beograd, 1956. 61). Grujić veli da je Špiro bio u ustanku 1875. kao prosti vojnik.
6#Kotorska pisma, pismo od 30. oktobra 1858. str. 5. 183/184. Špacionirali smo mi.
7#Pismo je objavio Vuksan u «Zapisima», 1937.2, 126.

Crnogorski krstaš na sat – kuli u Novome

Zanimljiv je slučaj i sa jednim kandidatom za kneza na tromeđi sa Dalmacijom (tada, takođe, pod Austrijom), Hercegovinom (tada pod Turcima) i crnogorskom Bokom Kotorskom (tada pod Austrijom).

«NEMOJ NI, GOŠPODARU, TOGA...»

Knjazu Nikoli se činilo da bi na takvome mjestu dobro došao kao knez neko ko nije previše vaтreni rodoljub, jer takav će odmah doći u sukob bilo sa Turcima bilo sa Austrijom, pa je pitao te seljane da li bi im valjao kao knez jedan trgovac ,koji je, baš tim poslom, dolazio i na Cetinje. A oni su mu otpisali:
"Nemoj ni, gošpodaru, toga. Taj od svake tice ima po jedno pero, a od svake zvjerke po jednu dlaku!"
Ovo je dragocjeno svjedočanstvo i o tome kako su u kraju oko Kruševice i Zubaca smatrali knjaza Nikolu gošpodarom; i o tome kako su oni procjenjivali kandidata za kneza na isti način kao što bi to uradio i Marko Miljanov; a za pamćenje je i ovaj metaforički način narodnoga kazivanja.

KRSTAŠ NA KULI

Deset godina prije Hercegovačkoga ustanka (1875) Opštinsko vijeće u Novome donijelo je (1865) odluku da onakav isti crnogorski krstaš-barjak iz Sutorine poperi na Sat-kulu u gradu. Gradonačelnik je od 1863. do 1873. bio Đorđe Vojnović (1834-95), unuk onoga Georgija, čije je ime nosio, koji je bio ruski oficir i saradnik Petra I u vrijeme ujedinjenja 1813/14.
Sada je prilika da kažemo još nešto o ovim Vojnovićima.
"Konte Đuro Vojnović, javni bilježnik (notar), načelnik općinski i predsjednik srbinskog odbora (odbora škole u Srbini – p.n.), kao kućić, a i inače kao čovjek, bio je najugledniji građanin. On je bio neumoran radiša, ljubazan prema svakom, a, što je glavno, jedini od Novljana kod Vlade malo bolje zabilježen. Već zbog toga bez njega se nije moglo, ali se vrčalo na njega, kao na oportunistu, kome je samo pred očima lična korist", piše Matavulj. On je dobro razumio odakle ovaj otpor.
"Vojnovići su (kao i Stratimirovići) stara novska kuća. Otac Đurov (Jovo – p.n.) umrije mlad; udovica mu se preuda za nekog sudiju katolika, koja uze muževljevu vjeru i oba sina od prvog muža Kostu i Đura, prevede u nju. Kad braća svršiše nauke, Kosta se nastani u Spljetu kao advokat, gdje se odmah odlikova kao vrstan pravnik i revan katolik, docnije i kao Hrvat; Đuro se vrati na starinu i oženi katolkinjom, ali uopće za crkvu nije mario, a priznavao da je Srbin. Kao takav sjedio je i u saboru dalmatinskom, ali onda još ne buknu razmirica sa Hrvatima, pa se srbovanje smatralo kao platonička stvar. U to je vrijeme Kosta bio profesor zagrebačkog univerziteta i čuven patriota hrvatski. Usred

meteža koji nastade zbog Ljubiše, u jeku svesrpske težnje, težak je bio položaj kontov u Novome; umjerenost i obazrivost njegova bješe po volji katolicima i starijim pravoslavnijem, ali manjina, omladina, potkopavaše mu ugled.”**1**

Eto, kako se tada miješala religija sa narodnošću, da su dva brata, pravoslavna, jednoga jutra, kao mladi Srpčići popili bijelu kafu, a već za ručak bili su katolici, to jest, po tadašnjem računanju – Hrvati. Da to nije bio nikakav usamljen slučaj, pokazuje M. Ležajić, istoričar dalmatinskoga školstva:

“U Dalmaciji je bilo čistih Slovena, koji su se nazivali i Italijani, u smislu pripadnosti talijanskoj (autonomaškoj) stranci, i obratno, Italijana, koji nisu ni reči znali iz srpskohrvatskog jezika, pa se ipak nazivali Srbima ili Hrvatima. Čak i u porodicama bilo je mnogo slučajeva, da se jedan brat nazivao Hrvatom, drugi Srbinom, treći Italijanom, dok je otac Dalmatinac ili Dubrovčanin kukao i proklinjao te vražije stranke, što mu sinove posvadiše i narod dalmatinski uzmutiše! Najzad, bilo je i takovih slučajeva, da je jedan te isti čovjek bio neko vreme Italijan, pa Hrvat, pa Srbin ili obratno.”**2**

NACIONALNOST – PO RELIGIJI

To je bilo vrijeme početnoga sazrijevanja nacionalne svijesti. Onaj narod koji nije vjekovima imao svoju državu, u kojoj se stvarala posebna, državna i etnička svijest – a takav je bio narod u Bosni i Hercegovini, Dalmaciji i Boki – pojedinci su se nacionalno opredjeljivali po religiji, pa su, prelazeći iz jedne vjere u drugu, kao Vojnovići, mijenjali i «narodnost»! A Đuro (Đorđe) Vojnović, vrativši se u pravoslavlje, a oženivši se katoilkinjom, bio je u tome pogledu umjeren, i to mu je zamijerala Ujedinjena omladina srpska, koja je okupljala pravoslavne fanatike.

Inače, Đorđe Vojnović, njegov ujak Jevto Gojković («Ješo» u Matavuljevoj priči «Đuro Kokot»), proto Lombardić “dobar besjednik i jedan od najličnijih ljudi u Boci”, dr Lazo Tomanović, predstavljali su u Novome crnogorsku struju. Kad je Jevto Gojković, dugogodišnji gradonačelnik Novoga (od 1877. do 1881. i ponovo od 1905. do januara 1917. i poslije rata) umro, 1922. godine, T. K. Popović se čudio kako mu nije došao na sprovod niko sa Cetinja, “jer je pokojnik bio sav Crnogorac i Nikolovac i poslije sloma”, iako je tada Crna Gora bila obezglavljena, a niko ni na Cetinju ni u Podgorici nije ni bio obaviješten da je Jefro umro.**3**

Nasuprot crnogorskoj struji u Novome je postojala i srpska, koju su vodili Komnenovići. Mirko Komnenović bio je srpski radikal.**4** Ali je napustio Stojadinovića (1935) u znak protesta zbog logora i kršenja ljudskih prava.

Đorđe Vojnović je svoju privrženost slobodarskoj Crnoj Gori dokazao i time što je, uz podršku Opštinskoga vijeća, promijenio opštinski pečat. Ranije je Opštestvo upotrebljavlo pečat Crkve sv. Spasa na Toploj, ako je gradonačelnik bio pravoslavne vjere, odnosno sv. Antuna, ako je bio katolik. A novi «stari» pečat bio je sa gravurom koja se sastojala: “od kule na čijem je vrhu
crvena zastava sa bijelim krstom posrijedi i dva čempresa sa strane”!**5** Jasno je da je to bio crnogorski krstaš-barjak.

«OPĆINSKI BARJAK»

Da Okružno poglavarstvo u Kotoru ne bi insistiralo da se Opštinsko vijeće drži starih pečata, oni su obrazložili da je ovaj novi pečat u stvari «od davnina», što nije bilo tačno, i da je od više vlasti dobijena dozvola za upotrebu novoga grba, za što, takođe, nije bilo dokaza! Austrija je, naime, imala posebni ured u Beču koji je odobravao grbove na cijeloj teritoriji države. Oni su, vjerovatno, uputili dopis tome uredu za odobrenje pečata, ali na pogrešnu adresu. Zato odgovor nije dolazio. Ove neistine su, ipak, poslužile za 15 godina prepiske sa Okružnim poglavarstvom, sve dokle nije Vijeće javilo da ne može da nađe taj stari zapisnik iz 1865. i da stoga obnavlja isti zaključak. Na pečatu, naravno, nije bilo boje ali jeste na Sat-kuli, đe je ovaj barjak istican o svečanostima.

Zanimljivo je da Marko Car, u putopisu «Herceg-Novi», 1910. samo pominje «općinski barjak», ali to je dokaz da je i tada postojao.

Krst nije smetao ni katolicima ni pravoslavnima, iako je on za jedne bio krst, a za druge križ, a za Austro-Ugarsku Kreuz.

Tada je mogao da se vijori, a sada, eto – ne može!

FUSNOTE

1#Bilješke, 69/70.
2#Prošlost i sadašnjost osnovne nastave u Dalmaciji, Split, 1922. 49.
3#Marija Crnić – Pejović, Herceg-Novi poslije prvog svjetskog rata po zapisima Toma K. Popovića, »Boka« 15/16, 1984.153.
4#O Komnenoviću I. Zloković u «Boki» 13/14, 1982.
5#Marija Crnić – Pejović, Prilozi borbi za nacionalnu slobodu krajem 19. vijeka u Hercegnovskoj opštini, «Boka», 9, 1977. 19 – 38.

Posjeta Franja Josifa Boki

Nakon toga došlo je do bokeljskoga ustanka (1869) protiv služenja vojske izvan Boke, jer je to privilegija koju su Bokelji imali pod Venecijom, a Austrija je, preuzimajući – voljom velikijeh sila – Boku 1814. obećala, da će poštovati stare povlastice. Narodu se bilo lako dići, jer je svako kome prijeti opasnost, zajedno sa porodicom, mogao da pređe preko granice, u tadašnju Crnu Goru. Knjaz Nikola je glumio neutralnost, i nije se, zaista, miješao u vojni okršaj.

Poslije više poraza vojska je morala da popusti. Car je smijenio arogantnog guvernera Dalmacije Vagnera i izabrao za novoga guvernera jednoga Srbina, Gavrila Rodića. A taj Rodić je januara 1870. došao na Krivošije, u Knež(ev) Laz, u austrijskom izgovoru Knežlac, nagovorio ustanike da formalno spuste «puške k nozi», u znak predaje, a da ih zatijem dignu «o desno rame», u znak da su slobodni da drže oružje. Bečke novine su to logično protumačile, kao poraz Monarhije.

ĆESAR SE ISKRCA

Zato je i kajzer Franc Jozef smatrao da bi bilo dobro, u cilju smirivanja duhova u Dalmaciji i Boki, da 1875. obiđe te dvije okupirane pokrajine.

– U maju 1875 piše Matavulj – ćesar se iskrca pod Novi, pregleda sve ustanove, pa i naš (školski) zavod, primaše svakoga ma i najskromnijega. Iz Novoga otide u Risan, a odande, s malom pratnjom, većinom pješke, na lomne Krivošije, gdje, prostotom i viteštvom u ponašanju starinskih vladara – kakvi se u bajkama nahode – sasvijem zadobi one gvozdene brđane. S brda siđe u Kotor, gdje siđe na poklon i knez crnogorski. Trebalo je vidjeti graju i metež u narodu, trebalo je razumjeti značenje prostijeh uzvika: 'Živio car, živio knjaz!' Trebalo je brojiti kojih je više, pa da se ne zaborave ti prizori i da se dobro shvati duh Bokelja…"

– Ćesar se ne bješe još ni odmorio u Beču – piše dalje Matavulj a planu nevesinjska puška… Po svim mjestima, duž cijele Dalmacije, ustanoviše se odbori koji javno kupiše priloge za ustanike. U Novome, pored odbora, dr Milan (Jovanović) otvori bolnicu za ranjenike… Ustanici, pa crnogorski i talijanski dobrovoljci, bijahu po gradu i zagrađu kao u svojoj kući. Najposlije, na Preobraženje, i mi građani pomogosmo im da zapale kasabu u Sutorini. Nekoliko dana poslije toga događaja dođoše dva đaka dobrovoljca, jedan iz Srijema, drugi iz Srbije, te ja u njihovu društvu otidoh u ustanak, u četu Mića Ljubibratića."[1]

Taj Mićo bio je poslat iz Srbije da vodi nevesinjski ustanak, pa je o tome njegovome vođstvu stvorena i istoriografska i filmska priča koja nema osnove. Iz dokumentarne knjige Milana Radoičića Hercegovina i Crna Gora 1875 – 1878,[2] na kojoj je autor radio decenijama, vidi se da je Mićo stigao onda kada je ustanak već bio uzeo maha i kada su sva plemena izabrala komandijere (komandante) svojijeh bataljona, koje je Čevljanin Peko Pavlović, u ime Crne Gore, organizovao po crnogorskome sistemu, da se lakše uključe naredne godine u zajedničku Knjaževu vojsku u Hercegovini. Taj «sistem» je, u stvari predviđao samo to: da svi imaju svoje komandante, a ne neke ljude sa strane i da sve čete budu iz istoga mjesta, da se borci poznaju, što je i držalo crnogorsku vojsku vjekovima, jer je svako znao da ga neće ostaviti ranjena na bojištu, ali mu neće ni oprostiti ako se ne pokaže kao junak!

Pošto u Hercegovini Ljubibratić nije imao svoju vojsku, no se prsio praznom titulom vojvode, on je više sjedio po kafanama u Dubrovniku i Novome i davao intervjue novinarima, nego što se borio. To se vidi i iz Matavuljeve priče.

– Ljubibratića bjeh upoznao u Novom kad se, tobož prerušen, krišom bješe iskrcao. Bješe čovjek naočit, pitom, oružan gotovijem frazama, koje silno utiču na Srbe građane… Mića se zavojvodi, stade organizovati ratnike i zavoditi vojno-birokratske forme, pismene naredbe, raporte, itd.; obrazova štab oko sebe, poznate junake kao što su pop Bogdan Zimonjić, Lazar Sočica, Tripko Vukalović, Luka Petković i ostali, koji predvođahu svoja plemena; on ih nazivaše prosto oficirima. Za njegovo vrijeme to njegovo postupanje davalo je povoda šalama, a svrši se tijem, što oficiri, po migu ozgo, izbiše i otjeraše vojvodu. Onda on stade na čelo svjetskoj skupljačini, dobrovoljcima iz Italije, Rusije, Dalmacije, Hrvatske itd. Za tu njegovu šarenu vojsku zaista se zgodno moglo reći: »Ne čudim se što nas je Bog stvorio, nego kako nas je sastavio»… Mene je vojvoda poznavao, te me pridruži svome birou dopisnika i pisara, ali, nakon dana provedena u lomu praznijeh prepiraka, vratih se u Novi, da budem predmet podsmijeha…”

Odvojivši se od Ljubibratića Matavulj je u toku ljetnih mjeseci otišao u Nikšić, đe je radio u ruskoj bolnici.

A Ljubibratić se iz Novoga preselio prvo u Dubrovnik, a onda u Gabelu, kod Neretve. Tu su ga Austrijanci uhvatili i internirali.

SPEKTAKULARNA SAHRANA BAĆOVIĆA

U Odboru za stradajuće Hercegovce bili su u Novome: Đorđe Vojnović, dr Milan Jovanović, Jovan Nakićenović i Jefto Gojković. Austro-Ugarska, koja je vrebala priliku da uđe u Bosnu i Hercegovinu, nije mogla da sprječava djelatnost ovijeh odbora, pa nije imala ništa ni protiv toga da se, nakon pogibije vojvode Maksima Baćovića južno od Trebinja početkom 1876. Peko Pavlović je nastojao da spriječi tursko snabdijevanje Trebinja, pa je započeo s njima borbu sa 250 boraca u Radovanovome ždrijelu, na putu Dubrovnik – Trebinje. U toku borbe pristiglo je još oko 500 Pekovih saboraca. Turci su, prema engleskom dopisniku Stilmanu, imali 400 mrtvih i 300 ranjenih, dok je Pekova vojska imala 100 mrtvijeh i ranjenijeh.**3** A jedan od tih mrtvih bio je mladi i omiljeni vojvoda Maksim Baćović. Umro je od prostrijelne rane, a bio je i isječen sabljom, pa ipak je umirao sa osmjehom držeći nos koji je odsjekao neprijatelju. To je za Engleza Stilmana bio neobičan doživljaj. A vidio je još nešto prvi put, kako Crnogorci nariču za mrtvim Maksimom.

– Hiljadu mrtvih Turaka neće nam platiti Maksima – zborio je Peko Pavlović.

Posmrtni ostaci Maksima Baćovića preneseni su u Dubrovnik, đe su 24. januara opojani u pravoslavnoj crkvi. zatijem je krenula pogrebna povorka kakva se ni prije ni poslije nije viđela na Stradunu.

– Kovčeg sa mrtvim vojvodinim tijelom pratilo je pravoslavno i katoličko sveštenstvo, učenici svih škola i građanstvo Dubrovnika i okoline. Pjesnik, grof Medo Pucić, išao je u sprovodu gologlav za kovčegom, vodeći jedno bosonogo bosansko dijete – bjegunicu iz Hercegovine, što je značilo da hercegovačka nejač za čiju je slobodu poginuo mladi vojvoda, učestvuje u ispraćaju do vječne kuće svoga zatočnika. Šest stotina ustaša (ustanika) bilo je u sprovodu. Sprovod je išao preko Konavala, sutorinske doline, Herceg-Novoga i Risna na Grahovac, gdje je vojvodino tijelo sahranjeno pred crkvom Sv. Spasa, uz grob njegovoga oca vojvode Jovana, koji je imao istu sudbinu.”**4**

Tuda je ponovo prolazila crnogorska vojska ka Vučjem dolu 1876. Prolazeći, vojska je osjetila da je postala brojnija, da su uz nju i svi oni mrtvi, koji su ginuli za slobodu na istim tim prostorima – vjekovima.

KATOLIK SA CRNOGORSKOM KAPOM NA GLAVI

Marko Car (1859 – 1953), poznati književnik – poslije školovanja u Kotoru, koje je prekinuo zbog smrti oca, do 1919. živio je u Zadru, a tada je prešao u Beograd – pisao je, povodom Matavulja, o toj atmosferi u Novome koju su podgrijavale crnogorske pobjede, a hladili srpski porazi.

– Što se tiče nas nekolicine žutokljunih sanjala, koje tek što beše ogarila nausnica, to smo mi – piše Car – ne mogavši drukčije dati oduška svome patriotskome žaru – bili redom povrgli šešire zapadnog oblika, te dogovorno usvojili narodnu kapu. Tom prilikom je takozvana ‘crnogorska’ kapa prvi put opažena na glavi dvojice, trojice mladića katoličke veroispovesti, a prvi primer tog, za ono doba nečuvenog skandala, bejaše dao onda još vrlo mladi pisac ovih uspomena.5

Dakle, nije slučajno Marko Car uzimao pseudonim Maksim Balšić, priređivao, i to dva puta, Matavuljeve “Biješke jednog pisca”, koje se bave prvenstveno Herceg-Novim i Cetinjem i priredio Njegošev “Gorski vijenac” za Knjižaru Sekulović u Novome.

FUSNOTE

1#Bilješke jednog pisca, 71/72.
2#Beograd, 1966.
3#Stilman, Hercegovina i posljednji ustanak, prijevod njegovoga pratioca Anta Gvozdenovića, Beograd, 1932, 87-93.
4#Almanah Zetske banovine 1931, 223.
5#M.Car, Mladi Matavulj, «Vardar», 1938, XXVII, 101-107.

“Od sokolova pileta opet samo soko mora da bude”

O Novome Marko Car je pisao povodom Matavulja, ali i u knjizi “Naše primorje” (Dubrovnik, 1910). To je jedan od njegovih najinspirativnijih tekstova. Prvo navodi da je centar grada trg koji se službeno naziva «pijacom», ali narod obično kaže «Ispod murava», kao što se u Berlinu kaže «Unter den Linden» (Pod lipama). Pošto je propalo bokeško pomorstvo na jedra, a Austrija nije htjela da pomaže njihove parobrode, da bi forsirala svoj «Lojd» (ovo Car nije mogao da napiše), omladina je ostala besposlena i ispod murava «broji zvijezde na nebu i – harči djedovinu».

Jedan od najboljih putopisaca, Džekson veli da, po njemu, ovaj kraj “nudi toliko građe slikaru”, ali nema starina koje bi se pokazivale putnicima, sem posrnulijeh Tvrtkovijeh zidina. Pored Ljube Nenadovića, koji se, kao i drugi naši pisci oduševljavao Bokom, Car navodi Maksimilijana Austrijskog, potonjeg meksičkog cara (1864 – 67), kojega su strijeljali republikanci. Od njega je ostala posmrtno objavljena knjiga “Mein erster Ausflug” (Moj prvi izlet), objavljena u Lajpcigu, 1868. Maksimilijan je opisao istočnu jadransku obalu, pa o Novome kaže:

“Prvi utisak što ga na me učini Herceg-Novi bijaše čuđenje što se u našem zavičaju (Austriji – p. n.) bolje i izbliže ne poznaje ova čarobna pitomina. Svak u zanosu nekom trči u Nicu, Florenciju i u druge krajeve Evrope, a niko živ i ne sanja da u istoj nam ćesarovini ima predjelâ, gdje izdašno raste pod vedrijem nebom svako milje i bilje i gdje je ljepota izdašno rasturena koliko igdje na kugli zemaljskoj… Bogat i svjestan čovjek, kad bi se nastanio ovdje i za svoju udobnost postarao, jamačno bi s ponosom nekim nazivao svojim ovaj raj, u kojemu palma i dubovina rastu naporedo.”

Veoma je svjež i njegov opis parka oko Manastira Savine i ribanja sa lađarom Tripkom, ali mi se ovđe bavimo temama važnijim od prirodnih ljepota.

CAR: BOKA PRIRODNO PRIPADA CRNOJ GORI

Marko Car, kao katolik i Srbin, nije bio zagrižen ni kao vjernik, niti kao nacionalista, pa su ga Srbi kritikovali što nije Srbenda, a Hrvati što se, kao katolik, ipak deklariše kao Srbin. Zato je o njemu najobjektivnije pisao Antun Gustav Matoš, takođe, poklonik umjerenosti. U pomenutome putopisu iz avgusta 1910. dakle, iz vremena kada Skerlić

piše o Srbima i Hrvatima kao jednom narodu, koji će uskoro postati jedinstven narod (Sabrana dela, 1964. II, 24), a Matavulj, kojega Car dvaput priređuje, piše da je srpstvo i na Primorju i u Beogradu krajem XIX vijeka isto što i pravoslavlje (Car na to ne stavlja nikakvu primjedbu), on razmišlja o uticaju prirode na ljude, a zapostavlja državnost i uopšte istoriju. Ali, ipak, dolazi do zanimljivih zaključaka.
"Mnogo više nego li se uopće misli, čovjek naliči zemlji u kojoj živi i koja ga svojim hljebom hrani... Ko u tome sumnja, nek uporedi samo Ljubišine i Matavuljeve primorce sa Lazarevićevim šumadincima i Adamovljijem srijemcima (mala početna slova u M.C.- p.n.), pa će odmah uvidjeti razliku u temperamentu i pogledima. Ali, razlika nije samo u ćudi i karakteru, nego se ona još većma očituje u sastavu tjelesnom. Ovi moji suhi, oko nausnice i po bradi izbrijani i tamnoliki zemljaci, prava su slika i prilika kršnih litica svoje postojbine, pod kojima je samo gdje-gdje tek na izbrežini pukla livadica ili se rasturila zelena šumarica, dok se ostalo sve golo i isprženo suncem. A u dubokom, inkvizitorskom pogledu njihovu, ogleda se, rekao bih, jedna čestica bezdna morskog. Mnogo se govori o utjecaju planinskih predjela na obrazovanje karaktera odnosnih stanovnika; i, u istini, čovjek se na bregovima osjeća nekud bliži nebu i u svemu slobodniji, pa nije čudo što na primjer Švajcarci i Crnogorci tako silno ljube svoj zavičaj i njegovu slobodu."

Dalje on razvija misao o uticaju mora na pomorce:

"I tako biva te se u bokeljskog Srbina, pokraj svih plemenskih osobina koje su našem narodu već u krvi, obrazuje i neka druga narav, neko osobito psihičko i fizičko obličje s kojega se on od ostale svoje braće izdvaja, i koje mora da u toj braći izazivlje čuđenje.
Kakav je to Srbin? – pitaju Srbi sa strane. To nije Srbin, to je nekakav talijanski južnjak koji je dugo tumarao s Englezima, pak se najzad nastanio među Srbe i stao slaviti svetoga Nikolu putnika, domaću slavu primorčevu. Ali, to iščuđavanje ne traje dugo, jer se u dužem općenju iz svakog bokelja (malo slovo u Cara – p-n.) iščauri 'kičeljivi' starosjedilac, koji svoje rodoslovje dovodi od Kosova i u svoje pređe ubraja (sasvim ozbiljno) Strahinj-bana i Marka Kraljevića. To je onaj isti naivni ponos, s kojega se svaki pravi Espanjolac smatra potomkom vojvode Konsalva i Kampeadorskog Sida. Uostalom, ne valja zabora viti da je Boka starinom pr ipadala banovini zetskoj, pa nije nikakvo čudo što se u njoj i danas misli, e od sokolova pileta mora opet samo soko da bude".

Evo, dokle nas dovede Marko Car, najavljujući odluku bokokotorskih opština iz 1919. da se Boka vrati Crnoj Gori, na osnovu čega je i vraćena Zetskoj oblasti 1923. godine!
No, nama se čini da je ovđe Marko Car uvio u bio-geografiju, upravo, političko pitanje, jer pod Austrijom, nakon četiri bokeške bune protiv Austrije, pred balkanske ratove, nije moglo da se kaže direktno sve što se misli, ali je, svakako, naslućivao kraj Dvojne Monarhije. Tako je i Ljubiša, koji je u Zagrebu (1967) zborio da su za njega "Srb i Hrvat sinonimi kao kruh i hljeb", prenosio u mletačko vrijeme svađe Srba i Hrvata oko Vukovih pjesama, objavljenih u XIX vijeka! A upravo je Ljubiša stalno insistirao na Primorju zeckome, koje je Venecija otela Banovini zeckoj!

VELJI RAT I BOKELJSKI DOBROVOLJCI

U to vrijeme, piše dalje Matavulj, dr Milan Jovanović se preselio na Cetinje, za učitelja prijestolonasljedniku Danilu, s kojijem je putovao u Napulj i o tome ostavio putopis. Dr Lazo Tomanović takođe je prešao na Cetinje, đe je zamijenio Vojvođanina Sima Popovića u uredništvu «Glasa Crnogorca». Ne prođe mnogo i 1876. Srbija i Crna Gora objaviše rat Turskoj.
«Konte Vojnović, proto Lombardić i još nekoliko viđenijih građana, kao i mnoštvo Bokelja, prijeđoše granicu i stigoše na Crni Kuk u Hercegovini. Knez uredi bokeljski puk ... ali na protest Austrije, Bokelji se moradoše vratiti kućama ne dočekavši ni prve bitke. Tako se ne mogaše ostvariti ni moj namišljaj, da sa družinom mladih ljudi odem za stopama

Kontovijem...»**1**

Ovo što Matavulj piše približno je tačno. U Boki je bilo popisano dvije hiljade dobrovoljaca za crnogorsku vojsku! No, Austrija, koja nije dozvoljavala Crnoj Gori da ide dalje od ceste Dubrovnik – Bileća – Foča, jer je Hercegovinu smatrala svojom interesnom sferom, a nije šćela ni da se zamijera Turskoj, pa je iz demagogije dozvoljavala humanitarnu aktivnost u korist ustanika, kako bi se dodvoravala budućijem podanicima, oštro se suprotstavljala učešću 'svojijeh' podanika u crnogorskoj vojsci.

Ne ulovi dva zeca odjednom

Spiridon Gopčević stariji, o kome je već bilo riječi, bio je znameniti brodovlasnik. Imao je 22 jedrenjaka i dva mala parobroda. U zajednici sa drugim Bokeljima imao je još devet jedrenjaka. Nosivost Gopčevićevih brodova bila je od 350, do 750 tona. Deseti dio brodova registrovanih u Trstu bio je njegovo vlasništvo.**1**

Spiridon otac je 1842/43. sagradio u riječkom brodogradilištu dva brigantina, koje je poslije nekoliko godina, u veoma oštroj konkurenciji, prodao u Buenos Airesu za potrebe argentinske ratne mornarice. Godine 1852. imao je 11 brodova duge plovidbe, sagrađena u Rijeci. S istim brodogradilištem su sarađivali i drugi Novljani, kao braća Crnogorčevići, Pavkovići, Kvekići i Matkovići.

POZNATI RODOLJUB

Gopčević je bio poznat po svom rodoljublju. Pomagao je slovenska društva i ustanove u Trstu. Pomagao je Crnogorce oružjem i municijom za borbu protiv Turaka; izdržavao škole po Hercegovini.

Gopčević otac je stradao kad i ostalo bokeljsko pomorstvo na jedra, jer je Austrija forsirala svoj Lojd sa brodovima na paru, pa su brodovi na jedra ostali bez posla. Statistika pokazuje da je u Boki 1852. bilo 110 jedrenjaka sa 31. 958 tona, 1875. 50 brodova, sa svega 18.190. a 1901. dva jedrenjaka sa 1.452 tone.**2**

Gopčević sin (1855 – 1936) bio je svakako jedan od najsposobnijih Bokelja. Poslije očeve smrti (bilo mu je svega šest godina) preselio se sa majkom, Austrijankom, u Beč. Završio je gimnaziju, a zatijem nastavio da izučava istoriju, zemljopis, vojne i pomorske nauke. Poseban je talenat ispoljavao za jezike. Zborio je i pisao na 13 jezika! Ove njegove sposobnosti, na žalost, nijesu korišćene. On je, kao poliglota i školovan oficir, bio veoma potreban Crnoj Gori. Dolazio je na Cetinje u vrijeme hercegovačkoga ustanka, i iz toga vremena (1875) sačuvan je njegov situacioni plan Cetinja. Pričao je da je neki rod knjeginje Darinke, jer su njihovi roditelji iz istoga sela, Podi, kod Novoga. Želio je da bude komandant bokeljskih dobrovoljaca ili barem jednoga bataljona u ratu 1876-78. Ali, nije razumio poziciju Crne Gore, koja nije mogla u isto vrijeme da ratuje i protiv Austrije i protiv Turske, pogotovo što se Rusija još nije bila uključila u rat. A, učinila je to tek 1877, nakon što je ruski car, tajnim ugovorom u Budimpešti, 15. I 1877, obećao Bosnu i Hercegovinu Austriji!**3** A uradio je to zato da se obezbijedi od austro-ugarske agresije s leđa, ako zarati s Turskom.

Dakle, ako Rusija nije mogla da u isto vrijeme lovi dva zeca, kako bi to mogla Crna Gora? Pogotovo što je Srbija te prve godine rata, i pored prisustva ruskoga korpusa sa generalom Černjajevim i 700 oficira, gubila sve bitke!

Hercegovački glavari bili su proglasili knjaza Nikolu za svojega gospodara, ali ih je on molio da to ne objavljuju, dok se ne uđe u Mostar. Naslućivao je otpor sa te strane.

Zato je Knjaz morao da objasni dobrovoljcima iz Boke, da moraju da se vrnu domâ kao bataljon, a da onda dolaze natrag po grupama, a novinari, prijatelji, su zamoljeni da o ovijem dobrovoljcima ne pišu ništa, jer to ne odgovara ni njima, niti Knjazu! Tako se – sem ove Matavuljeve vijesti o prisustvu konta Vojnovića, prota Lombardića i drugijeh viđenijeh građana u Knjaževome štabu, a Matavulj je ovo pisao 1898 – nije moglo naći ništa, sve do Stanojevićeve Narodne enciklopedije SHS , IV,1929, 1133. Josip Golombek piše da je Vojnović na zahtjev Austrije morao da se vrne iz Knjaževoga štaba. Vjerovatno ga je tamo primijetio Gustav fon Temel, austrijhski vojni ataše.

NAORUŽANI KRIVOŠIJANI IDU ZA HERCEGOVINU

Još u vrijeme ustanka austrijski poručnik Meler javljao je iz Dragalja: "Noćas je mnogo Krivošijana pod oružjem krenulo za Hercegovinu». Sresko načelstvo u Kotoru je naredilo opštinama 8. avgusta 1875. da se "proglasi obćinarima da je zabranjeno da prelaze u Ercegovinu i miješaju u onoj buni…"

U Novome bilo je tada 90 porodica izbjeglica, sa 512 članova. U gradu je bio formiran «Odbor gospođa», koji je jedno vrijeme pripremao tople obroke za izbjeglice.

Matavulj opisuje novsku atmosferu u vrijeme ustanka i «veljeg rata» do kojega je došlo 1876. Glavno sastajalište rodoljuba u Novome bilo je u kafani «Belavista» u Starome Gradu, na trgu đe je bila Opštinska zgrada, odakle je bio lijep pogled na ulaz u Boku, po čemu je kafana i dobila ime.

Čeh Holeček je, kao i Vojvođanin Arso Pajević, dopisnik «Zastave», sišao sa Cetinja u Boku da nabavi konja, jer jedino tako će moći da stiže ovu vojsku koja »leti» preko kamenja. U Risnu je bila kafana «Kod knjaza crnogorskoga Nikole I»

– Risan je plivao od radosti, da je već jedared rat nastupio -piše Holeček. – U Boci se organizovalo veliko dobrovoljno izaslanstvo za pomoć Crnogorcima i Hercegovcima. Podsjećajući se na ustanak 1869. protiv služenja austro-ugarske vojske, Bokelji su zborili: "Oni su pomagali nama – dužnost je naša da im vratimo." Na popisnoj listi bješe preko 2000 dobrovoljaca zapisano. Ko se osjećao silnim, a bješe slobodan, hitao je u pomoć. Jedan starac od 70 godina, s dugim čibukom u ustima, koja ni zuba ne imahu, žalio je da nije 10 godina mlađi – i on bi išao. Dva mlada crnogorska učitelja, koji za vrijeme rata kao nadzornici nad transportom u Risnu bjehu, oduševljenje i priprava tako ih je bila dirnula, da su glasno plakali, zavideći drugima na sreći da u bojište polećeti mogu. Jedan mi stište ruku i reče žalosno: "I vi ste sretniji!", a drugi pokri oči rukama: "Ja ovđe ne ostajem, ja ću pobjeći u vojsku, sve da me Knjaz mušketa!"**4**

I ruski konzul Jonin pominje broj od 2000 upisanijeh dobrovoljaca. U pismu Gorčakovu 9. jula on veli:

"Dobrovoljci iz Boke dolaze slobodno i u masama u Knjažev logor. Uskoro će ih biti do 2000. Samo što su slabo naoružani a Crna Gora nema više oružja da prebrodi ovu nevolju."**5**

KNJAŽEVA POTVRDA

Sva se vojska iskupila na Crnome kuku, zato što tamo ima dosta vode za 30 bataljona. Hercegovaca je bilo 14 bataljona. Neko je bio među njima prosuo vijest da će Knjaz da im postavi svoje komandante, kao što i Matavulj nelogično prvo veli da je Knjaz Bokeljima postavio za komandanta jednog Petrovića, a zatijem da ih je vratio kući. To su bile pretpostavke koje ne odgovaraju crnogorskome ustrojstvu vojske. I kad je Knjaz na zboru vojske potvrdio već izabrane hercegovačke komandante, bilo je veliko veselje među njima.

Ta je vojska odatle krenula 7. jula po n.k. prema Gatačkome polju. Izgledalo je da u Hercegovini nema Turaka. Prva žrtva je pala u gužvi oko vode! Knjaževa vojska je paradno prošla Gatačkim poljem.

Sa većim dijelom vojske Knjaz je 14. jula krenuo ka Nevesinju i Mostaru. Muhamedancima je rečeno: da se pridruže vojsci ako hoće, a ako neće da budu mirni, i niko im ništa neće učiniti, a ako iz neke kuće bude pucano, biće zapaljena! Narod je ovo cijenio i izlazio pred vojsku.

Ali, 16. jula vratio se iz Beča Gustav fon Temel, austrijski vojni ataše, i donio austro-ugarski ultimatum, koji je izmijenio tok rata. Ćesar nije zabranjivao borbe sa turskom vojskom, koju je predvodio Muhtar-paša, ali je sasvijem jasno kazao da je Hercegovina njegova interesna sfera i da se Crnoj Gori ne dozvoljava da razmišlja o teritoriji preko ceste

Dubrovnik – Bileća – Foča. A Knjaz se nalazio kod Nevesinja! Nekoliko bataljona pošlo je naprijed i nalazilo se na tri sata hoda od Mostara! Novine su, naravno, pisale ono što je ko priželjkivao. Rodoljubi su već viđeli ulazak knjaza Nikole u Mostar, za što je on bio pripremio i onijeh šest bataljona koje je poslao za Klek, radi blokade turskoga iskrcavanja. U povoljnijem okolnostima, ovi bi bataljoni udarili ka Mostaru sa juga. Knjaz je to dobro rasporedio, ali nije mogao da se suprotstavi Dvojnoj Monarhiji, u vrijeme kada ratuje protiv Otomanske imperije!

Fusnote
1# O Spiridonu Gopčeviću ocu I. Zloković u GPMK XV/1967, 147-164. a o njegovome sinu isti u GPMK XXII, 1974, 57-69. Tri knjige Gopčevića sina: Crnogorsko-turski rat 1876-78, prevedene su i objavljene u jednoj knjizi, sa predgovorom B. Pavićevića i T. Nikčevića, u Beogradu, 1963.
2# Jovan J. Martinović, Nestajanje bokeljskih jedrenjaka,u zborniku 12 vjekova bokeljske mornarice, Beograd, 1972, 196–199; I. Zloković, Pomorstvo manjih naselja Boke kotorske, isti zbornik, 104 –112.
3# Luka Vukčević, Crna Gora u bosansko-hercdegovačkoj krizi 1908-1909, Titograd, 1985, 21.
4# Prijevod Holečekove knjige Za slobodu, Novi Sad, 1880, 141. Mi smo korigovali prijevod.
5# B. Pavićević, Rusija i bosansko-hercegovačlki ustanak, knj. 2, 1986, 404.

Pobjeda na Vučjem dolu

Ipak je izdejstvovao da Austrija blokira iskrcavanje turske vojske u Kleku. To je omogućilo da se od onijeh šest bataljona odaberu četiri bataljona «lakaca i brzaka» i vrate mimo puteva i naselja, a da dva bataljona staraca i ranjenika idu polako putem, kako bi Turci mislili da je to ta vojska koja je bila detaširana za Klek! I ta je varka uspjela! Takođe je sa onom vojskom koja se vraćala sa Veleža i Nevesinja jednoga dana napravio marš dug 60 kilometara, i sa južne strane planine Baba prešao na sjevernu, i došao do Vrbice, neopažen od Turaka u Bileći, tako da je Muhtar-paša, koji je išao za njim izgubio s njome kontakt, pa je i ta varka uspjela! I kad je Muhtar sa umornom vojskom, koja je od Višegrada preko Sarajeva i Mostara stalno maršovala, stigao u Bileću, tu je saznao od lokalnijeh prvaka da je Knjaževa vojska u rasulu, tako da je i priča o rasulu predstavljala varku!

NAVIKLI NA POBJEDE

Siguran da je tu samo dio Knjaževijeh bataljona, i da treba napasti prije nego se sva ta vojska okupi, Muhtar je donio odluku da sa svojom umornom vojskom odmah ujutro 28. jula krene u napad u pravcu Vrbice i Vučjega dola. A Knjaz je prvo sa svom vojskom prvo razbio dvije njegove divizije na Vučjem dolu, kojima su komandovali Selim-paša i Osman-paša. Selim je ubijen, a Osman zarobljen. A onda je, opet sa svom vojskom, stao da goni preostale dvije Muhtareve divizije, tako da se i sam Muhtar jedva spasio utekavši u Bileću, ranjen u uho. I sve je to trajalo sat i po.
Za ovu pobjedu, u kojoj je palo oko 1500 Turaka, a u Knjaževoj vojsci toga dana svega 48 boraca, saznao je cijeli svijet! A u «Glasu Crnogorca» o tome je objavljeno svega 12 redaka! Navikli su bili na pobjede…
Pošto, dakle, nije bio poznat pravi razlog povlačenja sa Veleža i Nevesinja, Gopčević je u svojim dopisima, koji su poslije ušli u prvu knjigu, osuo paljbu na Knjaževu nesposobnost da vodi vojsku. Bilo je i među komandantima nesuglasica. Čak je i ruski sanitet na Grahovu pakovao kofere, jer se zborilo o rasulu. I Gopčević je sišao u Dubrovnik da se kupa, i tamo je saznao za slavnu bitku na Vučjemu dolu, 28. jula. Šta da radi? Uzeo je za svoju knjigu opis bitke koji je objavio češki dopisnik «Neue Wiener Tagblatta» Jan Lukeš. Ali, dok je Lukeš pošteno priznao da je to napisao po podacima koje je dobio u okolini Muhtar-paše, Gopčević je izostavio tu završnu rečenicu, pa se vjerovalo da je on bio svjedok bitke. Mi smo tu Lukešovu (Muhtarevu) verziju našli u

prijevodu u novosadskoj «Zastavi» i primijetili da ju je Gopčević izostavio, ali to nije primijetio lijeni Lala, vojvoda Simo Popović, koji je pisao Knjaževe memoare, pa je ta Muhtareva verzija, preko Gopčevića, i Sima Popovića ušla u Memoare knjaza Nikole!

Gopčević nije znao vojnu tajnu, ali je kao oficir mogao da shvati da nije logična Muhtareva priča da je 18 hiljada njegovijeh vojnika stalo u kolonu dugu šest km, jer bi u tome slučaju tri vojnika u maršu, sa rancima i drugom vojnom opremom, moralo da stane na jedan metar! Ipak, Gopčević je svojim knjigama popularizovao «velji rat», jer je poslije opisivao i borbe na istoku i na jugu, i oslobođenje Bara.

DRUGI BOKELJSKI USTANAK I ULOGA GOPČEVIĆA

Kada je buknuo drugi Bokeljski ustanak 1882. protiv novoga pokušaja nametanja vojne obaveze, Gopčević je došao kao dopisnik vojnog lista «Deutsche Heereszeitung». Pisao je da Bokelji nijesu buntovnici nego borci za prava koja su im garantovana 1814. godine, kada je Austrija, voljom velikijeh sila, dobila Boku. A to nije bilo lako plasirati u novinama na njemačkome jeziku! General Jovanović, kojega je Gopčević optuživao za kršenje zakona rata, posebno u napadu na Orahovac, tužio je Gopčevića, koji je uhvaćen u Dubrovniku 1882. i predat vojnom sudu. No, Gopčević je uspio da preko advokata preinači tu odluku, da ga predaju u nadležnost građanskog suda. Bio je u zatvoru 55 dana. A za njegovo oslobođenje intervenisao je veliki prijatelj Crne Gore, engleski ministar Gledston, s kojijem se Gopčević dopisivao.

Gopčević je bio veoma plodan kao pisac različitih vojnih i istoriografskih djela. Po nekim podacima objavio je čak 77 knjiga i 836 rasprava u 775 svjetskih novina, i oko 1500 većih i manjih priloga u 11 vojnih i pomorskih listova…

CRNOGORSKA DRAMA «ČEŽNJA ZA OTADŽBINOM»

Iako Toko K. Popović, hroničar Novoga nije bio među onijema koji su batili za Cetinje, i više je bio sklon srpskoj strani, koju je vodio Komnenović, ipak je i on napisao jednu dramu iz crnogorskoga života, i unio u nju nešto od suštinskoga shvatanja crnogorstva, prije nego je to crnogorstvo bilo naglašeno kao nacionalni ideal u početku 1884. u "Glasu Crnogorca".**1**

Radnja drame "Ćežnja za otadžbinom" odvija se u Crnoj Gori (Njeguši) i Rusiji (Petrograd). Lica: grof Petar, ruski pukovnik; Marko, stari Crnogorac sa Njeguša; njegova žena Gorde; poćerka Vukosava (donesena u "povitku"); Milan, sin; ljekar koji je donio Vukosavu; barun Nikolaje(v); Natalija, grofova sestra; sluga. Autor napominje da je tom "prečinio s talijanskog", što možemo shvatiti da je neku sličnu strukturu drame upotrijebio, jer da se radi o prijevodu, onda bi se znao i talijanski autor. No, ne vjerujemo da je neki Italijan obradio na ovakav način našu priču.

Tema i struktura drame je jednostavna. Crnogorka nalazi svoju prvu ljubav u svome selu, ali se s njom fizički rastaje, jer odlazi u Rusiju, na školovanje. Nakon dvije godine u školi Vukosava se udaje za grofa Petra. Ali je nešto vuče u otadžbinu. Ona je u stvari čitavo vrijeme zaljubljena u svoga polubrata Milana, kao i on u nju. Milan dolazi u Petrograd. Priča kako se istakao u bojevima i postao oficir. Saznajemo da je onaj isti ljekar koji je "pronašao" Vukosavu, u stvari, njen otac! Milan priznaje Vukosavi da je voli odavno. I ona to priznaje njemu, ali ostaje vjerna mužu.

– Zar si mogao i pomisliti da će Crnogorka prevjeriti i obeščastiti muža svoga? – pita ona Milana.

Milan je htio da izazove na dvoboj svojega suparnika, ali je to prepriječeno.

Nas ovđe zanimaju stavovi dviju žena o zavičaju. Vukosava veli svome polubratu Milanu:

"Ovđen sunce uvijek grane prije a zađe kasnije nego tamo doljen u tim gradovima, te mi, dakle, i živimo više nego oni."

A Gorde ljekaru koji je "pronašao" Vukosavu:

“Nama, gospodine, Crnogorcima, duboko su uvriježene žile u ovim našim krševima, pa smo mi i suviše privrženi; mi smo ti, osim krsta, nalik ovdašnjih drvećâ.”
Dakle, ni Tomo Krstov Popović nije mogao da odoli toj čari slobodarstva i crnogorske etike.

NOVLJANIN – ČLAN ODBORA NA CETINJU

Veljko Radojević (Herceg-Novi, 1868 – San Francisko, 1959), bio je trgovac, ali i književnik i folklorista i veći dio života proveo je u SAD. Rođen na Čelima, kod Španjole, išao je u privatnu osnovnu školu tri godine a onda je završio oba razreda u Pomorskoj školi u Srbini, koja je, zbog nemogućnosti da se finansira onako kako je bila počela, pretvorena u nižu gimnaziju. Tu su Radojeviću predavali Simo Matavulj i Tomo K. Popović. Od dvanaeste godine morao je da pomaže majci u trgovini, a već u svojoj sedamnaestoj počeo je skupljanje narodnih umotvorina. On sam piše:
“1888. godine izašao sam najprije na javnost, ako se ne varam, jednom narodnom pjesmom u ‘Glasu Crnogorca’ pod uredništvom pok. Laze Kostića. Od tada radio sam skoro po svim najboljim književnim i političkim listovima. Pisao sam pjesme, pripovijetke, ocjene na narodne umotvorine, o jeziku, ali najmilije mi zanimanje bijaše folklor.”**2**
Godine 1889. Radojević sarađuje pored “Glasa Crnogorca” i u “Novoj Zeti” i u “Bosanskoj vili”, šaljući im narodne pjesme a 1892. štampa prvu pripovijetku, koju je posvetio svome učitelju Matavulju. Matavulj ga je savjetovao da se mane knjiških izraza i uzima narodne riječi.

Fusnote
1# Tomo Krstov Popović, Čežnja za otadžbinom, drama u tri razdjela. U Dubrovniku, 1883, 7,17. Preštampano iz «Slovinca».
2# Maksim Zloković, Veljko Radojević, književnik i folklorist. «Boka», 11, 1979, 301 – 322.

Crnogorska nošnja na obali

Radojević je širio krug časopisa u kojijema je sarađivao (objavio je više priloga u “Javoru”, pa zatijem u “Stražilovu” i “Dubrovniku), a širio je i dijapazon svojih interesovanja. Prikupljao i štampao poslovice, zagonetke. Od 1891. počinje da se bavi i pitanjima jezika (u cetinjskoj “Luči” i novosadskom “Javoru”). Polemiše i sa Karadžićem.
“Ogledao se sa dosta vještine u putopisu” – piše Maksim Zloković, “pa nam u ‘Putopisnoj crtici’ govori o svom viđenju slobodne Crne Gore. ‘Na Grahovo’ je ne samo putopis, nego poema u kojoj se veliča hrabrost i snaga crnogorskog oružja.”
“Društvo za književnost pri Cetinjskoj čitaonici pokrenulo je 1895. godine časopis ‘Luča’. Ovo Književno društvo zvalo se ‘Gorski vijenac’ i imalo je u svojoj mnogostrukoj djelatnosti (pozorišnoj, muzičkoj, prosvjetnoj i dr.) i Književni odbor. Ovaj Književni odbor bio je sastavljen od članova sa Cetinja, zatim od članova iz Crne Gore i članova iz inostranstva. U članove Književnog odbora iz inostranstva bili su uvršteni mnogi poznati književni i naučni radnici, kao dr A. I. Aleksandrov, profesor Kazanskog univerziteta, zatim pjesnici Aleksa Šantić, Jovan Dučić i Svetozar Ćorović iz Mostara. Među ovim tada poznatim književnim imenima, nalazilo se i ime Veljka Radojevića. Za čitavo vrijeme izlaženja ‘Luče’ (1895-90) Radojević je bio njen saradnik i predstavnik za Herceg-Novi i okolinu.”

SARADNJA SA CETINJEM

Ni kad je otišao u Ameriku (1900) Radojević nije prekidao saradnju sa Cetinjem. Godine 1893. na Cetinju je, vjerovatno o državnom trošku, objavljena njegova veća pripovijetka iz drugog bokeljskog ustanka, pod pseudonimom Milan Pravdinović. Ova je pripovijetka zabranjena od austrijske cenzure, a autoru je suđeno u odsustvu. U SAD Radojević je ponovio izdanje svoje pripovijetke pod naslovom “Teško tome koga kunzu" pod svojim imenom, 1905. Pokretao je listove, a priredio je za pozornicu guslarsku pjesmu Lazara Simova Ćurića sa Igala o teškome životu u rudnicima ("Bokeljev san u Americi"), koja se i u Novome pjevala uz gusle. U Freznu je Radojević (1912) izdao zbirku narodnih pjesama. Muške je zabilježio od Novljana Ilije Bronzića i Ilije Tošića, a ženske od Ljube A. Vidaković, Soke Stijepčić, Savete M. Gleđ, Strane I. Kukavičić, Jovane Vučetić, Stevana Milovića i Vuka Kujačića, a neke je dobio u rukopisu od prijatelja Miloša A. Popovića, Boža Radovića i Jovana L. Perovića Dubrovčanina. Svatovske pjesme je sam pobilježio i popamtio kao učesniki na svadbama.

Kako je Austrija bila precizna i zlopamtljiva, ona je Radojevića uhapsila zbog one pripovijetke kad je došao u rodni kraj 1908. godine. No, tada su se pobunili svi istaknuti Novljani: Mirko Kommnenović, dr Sardelić, dr F. Lazarević, dr B. Vukotić, Jefto Gojković, pa je optužnica povučena kao zastarjela.

Jedan od njegovijeh sinova javio se u SAD odmah poslije objave rata Crne Gore Austriji (1914) u dobrovoljce i poginuo je pod Medovom krajem 1915. godine. Drugi njegov sin poginuo je kao američki dobrovoljac u Njemačkoj. Ostao je sa sinom Markom i maloljetnom ćerkom Anom, koju je odgojila Veljkova sestra.

Godine 1933. Radojević je ponovo posjetio rodni kraj i vidio se sa prijateljima.Godine 1949. počeo je da objavljuje svoja sabrana dj-ela u San Francisku. Izašle su dvije knjige.

Umro je u istome gradu 23. maja 1959. u 91. godini života, iste godine kada i takođe dugovječni Novljanin Marko Car.

KO JE BOKELJ NA CRTEŽU FRANCUZA AVELOA 1895?

Putopisci koji su u XIX vijeku dolazili u Crnu Goru, bilo kao turisti, istraživači, obavještajci ili diplomate, obično su ili dobro crtali ili vodili sa sobom crtače ili slikare. Saksonski kralj Fridrih August vodio je 1838. na Cetinje komandanta kotorske tvrđave Karačaja, koji je ,ujedno, bio i slikar – akvarelista. Nas ovđe zanima jedna od tih brojnih knjiga o Crnoj Gori koja sadrži četiri akvarela i 200 neobjavljenih crteža! To je knjiga Aveloa i Nezijera "Crna Gora i Hercegovina", objavljena 1895. u Parizu, a u nas prevedena tek zaslugom CID-a 1996. Na knjizi piše da su je ilustrovali autori koji su, začudo, imali isti stil, pa se njihovi crteži ne bi razlikovali da nijesu potpisani.

Ovi crteži, a krajem vijeka i fotografije, otkrivaju i pojedine objekte: crkve, tvrđave, ulice, pejsaže, instrumente, namještaj, kočije, zemljoradnju, ženske i muške likove i – narodne nošnje.

Matavulj, koji je bio u Novome od kraja 1874. do početka 1881. piše da je po selima u to vrijeme nošnja u Boki već bila crnogorska, a po gradovima evropska, koja u nas nazivana uskom robom, lacmanskom robom (Lats man). A ovo se najbolje viđelo na pazaru. Čak i oni "koji po odijelu napominju staru špansku nošnju, po govoru se primiču Crnogorcima".

Izgleda da je slava crnogorskoga oružja, od 1858. (Grahovac) i 1876-78. (Vučji do, Fundina) uticala na opštu crnogorizaciju nošnje i u Boki i u Hercegovini. Uz politički uticaj ide svaki drugi. Tako je i crnogorska nošnja sišla na samu obalu. A evo dokaza.

Za nas su, u knjizi Aveloa i Nezijera, ovom prilikom, zanimljivi crtež hercegnovske luke, zatijem praznika Sv. Tripuna, đe se vide i vojna, austrijska lica i Crnogorci u narodnoj nošnji, i pravoslavni pop, sve znak vjerske tolerancije… Pored ostalih ilustracija, nalazimo i jedan simpatičan crtež anonimnog Bokelja u crnogorskoj narodnoj nošnji, koji je, za naše prilike, malo poširok. I ta bi osoba, čiji crtež ovđe reprodukujemo, ostala anonimna da nam Boško M. Ćuković, Rišnjanin (rođen u istoj kući i istome krevetu kao i poznati dobrotvor Vaso), nije stavio na raspolaganje stotinjak risanskih fotografija iz raznih vremena. No, ovđe nas zanima i razglednica s kraja XIX vijeka u boji na kojoj piše: Skup Rižnjana u narodnom odjelu – Leute von Risan in ihrem Nationalkostüm.

Ako sada pogledamo crtež Aveloa i ovu fotografiju, viđećemo da je Avelo, u stvari, precrtao sa nje drugoga u gornjem redu: Mitra Matova

Drobnjakovića (1847-1914). Na isti način mu je glava nagnuta naprijed, isti je položaj desne ruke, jednako isturena desna noga naprijed… O njemu nalazimo dosta podataka u veoma vrijednoj knjizi moga ratnoga komesara Lazara J. Drobnjakovića ("Drobnjakovići u Risnu", Beograd, 2004).
Ovaj snimak otkriva, prvi put, da je Avelo precrtavao i sa fotografija. A isto je, vjerovatno, radio i Ž. de la Nezijer.

CRNOGORSKE NOŠNJE U ATELJEU LAFOREST

U samom centru grada, na stepeništu koje vodi od početka ulice Cala longa ka sadašnjoj Autobuskoj stanici, bio je i za vrijeme Austrije fotografski studio Laforest, u kojemu su se fotografisali svi Novljani, pa i mnogi gosti, među kojima su bili i mitroplit Visarion Ljubiša i kralj Nikola i kraljica Milena. Laforest je imao i mušku i žensku crnogorsku nošnju, za đecu i odrasle, zato što je ta, dekorativna nošnja, uvijek bila skupa i nije je mogao svako nabaviti, ali je mogao doći kod njega i slikati se, i tako sačuvati uspomenu na nju i ispuniti svoju želju. Laforest je imao studio i u Kotoru. U Kotoru su bili i Foto Gruić i Atelier Smodlaka, Radimir i Bjeladinović. Osim Laforesta u Novome je postojao i atelje Josipa Jelaske. U Risnu je bio Atelier O. Weber, a na Cetinju Fotografski Atelje "Vujović"… Ovu su samo podaci koje smo prenijeli sa raspoloživih fotografija.

Crnogorska nošnja jedna od legitimacija

Sredinom XX vijeka foto-studio u Novome vodio je Feliks Laforest i iz toga studija su izašli filmski snimatelji (Stevo Lepetić, Aleksandar Sekulović, Slavko Vukčević, Stevo Radović), jer im je fotografija bila osnova.
Da to nije bilo slučajno, dokazuje činjenica da je Laforest imao ili pozajmljivao filmsku kameru, jer on je 1934. snimio sačuvanu filmsku storiju o šetnji kralja Aleksandara i njegovoga kuma, gradonačelnika Novoga Mirka Komnenovića u parku hotela "Boka", neposredno pred ukrcavanje na razarač "Dubrovnik" za Marselj.**1**
Tu crveno-bijelo-zlatnu i modru nošnju naši su pomorci donijeli sa Krita, koji je u srednjem vijeku bio u mletačkome posjedu, pa su tako naši mornari i brodovlasnici bili u neposrednom trgovačkom kontaktu sa Kritom, odnosno mletačkom Kandijom. Zapazili su tu nošnju, nabavljali je i tako se ovamo, od Novoga do Lastve paštrovske (danas: Petrovac) saznavalo za nju. Pošto je ta nošnja bila mnogo sjajnija i dekorativnija od obične suknene robe, prvo su je na primorju, posebno u Kotoru, nabavljali oni koji su imali više para, ili više potreba za isticanjem, kao glavari. To nadgornjavanje glavara putem nošnje došlo je krajem XIX vijeka dotle, da je knjaz Nikola bio prinuđen da zabrani nošenje luksuzne varijante te nošnje (koja je imala i skromniju varijantu), jer su mnoge porodice spale na prosjački štap samo zato da domaćin može da nabavi takvu robu, da se njome podiči na svadbama, slavama, paradama pred Dvorom.

"KAPA KOTORSKA CRNOGORSKA"

Da je ta nošnja sa obale ušla u unutrašnjost, imamo jedan od dokaza u memoarima Rada Turova Plamenca. Kada opisuje put knjaza Danila u Crmnicu, on veli, da kapetan perjanika, pop Nikola Kaluđerović ima na glavi "kapu kotorsku crnogorsku".**2** "Kotorsku" zato što je u Kotoru izrađivana, budući da su na Cetinju omalovažavali sve zanatlije, pa je i popravljač oružja bio stranac.
U novskome kraju ni danas nema gologlavih svatova. Svi nose crnogorske kape, samo što oni te se deklarišu kao Srbi nose srpsku zastavu i uzimaju kape sa četiri slova S, kojih do 1918. nije bilo niđe, jer su i u ustavima Srbije u XIX vijeku i u grbovima Srbije to bila ognjila! Između dva rata i mi smo se, kao đeca, sprdali sa tim slovima i čitali ih ovako: Simo Sušić Suši Smokve. Crnogorski svatovi nose crnogorsku zastavu i tradicionalne kape.

Narodna nošnja jedna je od legitimacija ličnosti i društva. Norveški putopisac i pripovjedač, pukovnil Angel, koji je u Crnu Goru donio prve skije (nazvane “liže” zato što klize po snijegu) pisao je da Crnogorci u američkim rudnicima skidaju robu, zbog vrućine, ali ne i kapu, jer ona je znak raspoznavanja.

Prava crnogorska kapa likovno je prikazana već 1782. godine na akvarelu, i prema tome nije tačna priča da ju je formirao Njegoš u znak tuge za Kosovom. Na akvarelu je i crna boja okolo i crveno tjeme. Ta je prava kapa, koja je imala na tjemenu polukružne zlatne zrake jutarnjeg sunca, i inicijale nosioca ili gošpodara, bila zabranjena od 1918. do 1934. O tome je pisala podgorička “Zeta” 1939. godine:

“Naša crnogorska narodna kapa, koja se jedno vrijeme poslije oslobođenja nije smjela nositi, u posljednje vrijeme nalazi dobru prođu… To je još jedina naša dozvoljena zastava!”

POSRBLJIVANJE CRNE GORE

Izrada kape sa četiri slova S naređena je jednome podgoričkome terziji 1918. godine, a u narudžbi, i to 10 hiljada komada, pomenut je direktno regent Aleksandar!Tako se vršilo posrbljivanje Crne Gore koje traje sve do danas. Pravo je čudo zašto se insistiralo na slovima (Samo Sloga Srbina Spasava, ili Sveti Sava Srpska Slava) kada tih slova nije bilo u Srbiji ni na jednom heraldičkom prikazu! Moglo se, jednostavno, ići na ognjila kako su definisana u srpskome grbu još od Žefarovića. Ognjilo je znak paljenja vatre, olimpijski simbol! Ali, nije se htjelo ići direktno na posrbljivanje putem prenošenja simbola iz Srbije, pa otuda niđe u Boki nema šajkače. Tako je i Pašićeva Narodna Radikalna stranka Srbije postala u Crnoj Gori 1906. Narodna stranka, da se ne bi primijetilo da je to filijala Pašićeve stranke, kao što je i danas! Ali, prepisan je skoro doslovno Program radikala, što priznaje jedan od vođa tzv. Narodne stranke Janko Tošković u “Memoarima”. On veli da je “uzet program Radikalne stranke… pa je kao takav, sa neznatnim izmjenama unesenim prema našim prilikama, jednoglasno prihvaćen predloženi tekst programa sa nazivom: Program Narodne stranke u Crnoj Gori”.[3] Eto, zašto se nije išlo ni sa šajkačom nego je posbrbljivana stara crnogorska kapa.

A da je narodna nošnja u Boki za vrijeme Austrije ukazivala na privrženost okupirane Boke slobodnoj Crnoj Gori, dokazuje ne samo ujedinjenje 1813/14. i učešće Bokelja u crnogorskoj vojsci 1876-78, i veliki broj dobrovoljaca koji su se upisali, ali nijesu mogli da odu, nego i ono što su Bokelji, pa i Novljani, uradili nakon prvog svjetskog rata, kada su bili, po inerciji, priključeni Dalmaciji i Pokrajinskoj vladi u Splitu.

ZAHTJEVI DA SE BOKA VRATI CRNOJ GORI

Tomo K. Popović je pred kraj života (od 1. XI 1918. do decembra 1923) upisivao u dvije sveske dnevne zapise i tako ostavio rijetko svjedočanstvo o stotinama zanimljivih, hronološki poređanih detalja, od kraja prvog svjetskog rata do kraja nadležnosti Pokrajinske vlade u Splitu na Boku Kotorsku. Ove zapise je Marija Crnić-Pejović obradila u “Boki” 15-16, 1984. Ali s time treba povezati njen drugi rad o opštinskoj upravi u Hercegnovom, u “Boki” 17/1985, 127 – 145.

Tomo K. Popović je zabilježio da je 20. januara 1919. stigao u Novi glas da je general Milovan Vasić imenovan za delegata za Dalmaciju i Boku, sa sjedištem u Splitu i da je tamo već od 7. decembra 1918. Računalo se da je Boka bila uz Dalmaciju i pod Venecijom i pod Austrijom. A pošto je tada bilo većih briga sa Italijom, povodom njenih revendikacija u Dalmaciji i Rijeci i Istri, možda se mislilo da je, barem privremeno, potrebna neka bliža vlast, da se ne ide za svaku stvarčicu u Beograd. Bokelji, koji su još 1848. odgovorili Hrvatskome saboru sa skupštine u Prčanju da oni Dalmatinci nijesu (a u jednoj varijanti odgovora to se čak definisalo uvredom!), nijesu se ni 1918. mirili s tim da budu uz Dalmaciju, umjesto uz svoje prirodno zaleđe. Nije, naime, postojala nikakva razlika između privrženosti Hrvatskoga primorja – Hrvatskoj i Crnogorskoga primorja – Crnoj Gori. Za propagandu te ideje privrženosti nijesu potrebne partije.

FUSNOTE

1#U knjizi Sima Čolovića, Herceg Novi u kinematografiji Crne Gore, 2005. Tekst je Ratka Đurovića, na str. 155.
2#R. T. Plamenac, Memoari, Podgorica, 1997. 40.
3#Memoari, Cetinje, 1974. 39.

Istorijska država Crna Gora nastala je iz Duklje i Zete

Iz zaleđa su na more silazili i potoci, i vuci i hajduci, otkad postoji mora i planina. Sa Njeguša siđu u Kotor pravoslavni Zmajevići i postanu katolički nadbiskupi. Pravoslavna pastirica iz Releze Jovana Đujović postaje u Kotoru prvo Katarina (Kotoranka), a onda svetica, blažena Ozana († 1565). Iz Bijelskih Kruševica kod Novoga pobjegnu pred Turcima roditelji “pape Renesanse” Siksta V (1585-90). On je rođen u Moltaltu kod Ankone od roditelja koji su naziv svojega sela preveli u prezime Pereti (pera = kruška), a njemu su dali ime Srećko (Felice). A kotorski pjesnici – humanisti, Ljudevit Pasković († 1551) i Ivan Bona-Boliris († 1572) u pjesmama na latinskome jeziku redovno pominju Lovćen (Leftenus mons). Kao i Aleksa Šantić u sonetu “Boka” iz 1909, koji se citira isključivo kao pjesma od dvije strofe, jer se u trećoj pominje Lovćen!

I da s tobom gledam na tvoj Lovćen plavi…

Tomo K. Popović piše da su Novljani, decembra 1919, na inicijativu dr Rudija Sardelića, advokata i višeg činovnika ministarstva u Beogradu, pokrenuli inicijativu da se Boka odvoji od Dalmacije. No, taj je projekat bio promašen zato što je on tražio da se Boka, proširena Vitaljinom i Konavlima, proglasi posebnom provincijom. Drugu ideju lansirali su neki studenti u Beogradu koji su išli zajedno sa Kotoraninom Ljubom Jovanovićem Crnorukcem u Ministarski savet sa zahtjevom da se Boka ne odvaja od Dalmacije.

Opština Herceg-Novi postupila je drukčije. Ona je formirala delegaciju u kojoj su bili Nikola Perov Doklestić, sekretar opštine i Krsto Porobić, vijećnik iz Mojdeža, i Tomo K. Popović piše da nije bio zadovoljan tim izborom, jer su oni nosili prijedlog koji se njemu, možda, nije sviđao. No, on je udarao na njihovu nesposobnost da se nose sa tako važnim pitanjem.

Proučavajući ovaj period rada Opštinske uprave u Novome Marija Crnić – Pejović je našla dokumentaciju iz toga vremena koja pokazuje kako je glasio autentični zahtjev bokeljskih opština (a ne samo Novoga): “Delegacija bokeljskih opština 1919. g. podnosi u Beogradu predstavku zahtijev ajući prisajedinjenje Boke Crnoj Gori”.1

Nezavisno od ove inicijative socijalisti Boke, u pripremama za Vukovarski kongres SRPJk (1919) tražili su da budu povezani sa Crnom Gorom, a ne sa Splitom, što je Kongres (1920) i prihvatio.2

Ovo je pitanje konačno riješeno tek 1923. godine kada je službeni “Dalmatinski glasnik” od 4. jula donio odluku Ministarskog saveta da se Boka pridodade Zetskoj oblasti.

No, ko ne poznaje istoriju, mora da je ponavlja. Pa su komunisti kroz čitav Drugi svjetski rat ujedinjavali Crnu Goru i Boku Kotorsku, ne znajući da su one već bile ujedinjene 1813. godine! A sada neki rade da ih opet razjedine, kao što su to radili stari okupatori, Venecija i Austrija!

STARA DRŽAVA, NASTALA IZ ANTIČKE DUKLJE

Samo četiri odsto zemalja svijeta etnički je kompaktno, da ne kažemo “čisto”, jer sama ta riječ je prljava. Ni jedan kraj nije naseljen odjednom i zauvijek, nego je naseljavanje i raseljavanje stalan proces. Malo je zemalja koje su stalno imale isto ime. Galija je postala Francuska, a to je njemačko ime (Frankreich); Grčka nije Grčka nego Elas, a stotinama godina se nazivala Romanijom; iz Raške je nastala Srbija; iz kantona Švajc, Uri i Untervalden nastala je Švajcarska koja je i Helvecija; Malorusija je postala Ukrajina, pa je i Crna Gora prvo bila “Dioklitija, veliko kraljevstvo otprva”, kako piše Savin učenik i biograf Domentijan;

pa Zeta, pa Crna Gora (već 1296), službeno od 1492, kada se Đurđe Crnojević bilježi kao "Crnojzi Gori gospodar". I još je Šafarik (1837) pitao: "Zar ne bi bilo smiješno da neko kaže da Suomi nije Finska i da Francuska nije Galija?" Ako je, naravno, riječ o istoj teritoriji i državi na njoj. Eto, zašto je čak i Vaso Čubrilović, kome se ne može prišiti nikakvo crnogorstvovanje, na svečanoj sjednici Društva za nauku i umjetnost Crne Gore (1973) izjavio da je "Crna Gora stara istorijska zemlja, izrasla iz antičke Duklje i srednjovjekovne Zete". A srpskom univerzitetskom udžbeniku "Istorija država i prava naroda Jugoslavije" dr D. Jankovića (Beograd, 1981) stoji da se iz "Ljetopisa popa Dukljanina", istorijskog izvora iz XII vijeka, može "doznati dosta o društvenom i državnom uređenju najstarije crnogorske države Duklje".

Dakle, prvo, taj kontinuitet u nauci nije sporan. Drugo, na toj teritoriji su se smjenjivali razni zavojevači. Treće, taj kompaktni katolički prostor, jer do 1054. nije bilo druge hrišćanske religije, počeo je u XIII vijeku da se dijeli između rimokatoličke i grčko-katoličke (ortodoksne, pravoslavne) crkve, a od kraja početka XVI vijeka pojavljuje se i muhamedanstvo. Kako se u tim uslovima mijenja i shvatanje o etničkoj pripadnosti, neka nam posluže popisi stanovništva u Crnoj Gori (i Hercegnovome posebno) u XX vijeku.

ĐE JE NESTALO 48 ODSTO CRNOGORACA?

Godine 1961. u Crnoj Gori je, prema popisu, bilo 383.988 Crnogoraca, 14.087 Srba, 10.664 Hrvata… Dakle, tada je Srba bilo malo više nego Hrvata. Godine 1991. bilo je: 615.267 Crnogoraca, ili 61,84 odsto, 57.176 Srba, ili 9,40 odsto, dok su Hrvati svrstani među "ostale". 2003. bilo je 43 odsto Crnogoraca, 32 odsto Srba, 11,7 odsto Bošnjaka i Muslimana, pet odsto Albanaca, 1,1 odsto Hrvata.

U Herceg-Novom je 2003. bilo 28,60 odsto Crnogoraca, a 1991. bilo ih je 42 odsto 52,88 odsto Srba, 2,42 odsto Hrvata. Dakle, u kratkom vremenu, od 1948. do 2003. u Crnoj Gori nestalo iz popisa 48 odsto Crnogoraca. A stalno se piše i priča o tome da su u Crnoj Gori ugroženi Srbi! A samo u Herceg-Novom između 1991. i 2003. "nestalo" je 13,40 odsto Crnogoraca.

Naravno, to je posljedica bratoubilačkog rata, jer je jedan od ciljeva toga rata bio da se, iseljavanjem Srba iz Hrvatske, ojača srpski elemenat u Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori i Vojvodini, s tim da se jedan dio tih izbjeglica i iz Hrvatske i iz BiH preseli na Kosovo, na napuštena srpska imanja. Jedino ovaj dio cilja nije ostvaren, jer su same izbjeglice to odbile. U Herceg-Novom nije došlo do političke, nego do etničke promjene. Promijenjen je sastav stanovništva; izbjeglice su kupovale lične karte, na brzinu ubacivane u biračke spiskove i promijenile vlast. I u Skupštini opštine izglasale odluku da Opština dobije krsnu slavu Sv. Stefana, kao da u Opštini žive sve sami pravoslavci i kao da je Opština nadležna za ustanovljenje crkvenijeh praznika. Ustavni sud je, naravno, poništio tu odluku, ali mu je za to jednostavno pitanje bilo potrebno nekoliko mjeseci.

ZBOG VJERE ODBACUJU I SVOJE

A kada je trebalo da se donese odluka o postavljanju spomen-ploče na kući u Novome, kojoj se rodio sveti Leopold Mandić (Herceg-Novi, 1866 – Padova, 1942), dokazani rodoljub koji nije htio da primi italijansko državljanstvo, koji je posvećen prije isteka kanonskoga roka od 50 godina od smrti, većina u Skupšini opštine to nije prihvatila, мada su se za to zalagali i gradonačelnik Mandić i potpredsjednik Ćorović.

Mandići su došli iz Morače sa vladikom Visarionom Bajicom 1687, zajedno sa drugim Crnogorcima:

Pavkovićima, Bjelopavlićima, Brajovićima, Crnogorčevićima, Lučićima, Seferovićima (koji su se naselili prvo u Morinju), Radonićima, Perovićima, Drobnjakovićima, Vojvodićima, Kovačevićima, Popovićima, Krivokapićima, Subotićima, Lazovićima, Odalovićima, Ćetkovićima, Pješivcima, Obradovićima, Vukovićima, Ćeklićima, Senićima, Čeprnićima i drugijema.

(Pop Sava Nakićenović, “Boka”, 1913, 290).
I preci poslanika i gradonačelnika Mirka Komnenovića došli su sa Pilatovaca u Banjanima.

Fusnote
1#Navedeni rad, 39. AH OH ZOV, 5. V 1919.
2#Milica Vuković u radu Zahtjev organizacija KPJ u Boki 1919-20. godine za ujedinjenje s partijskim organizacijama u Crnoj Gori, zbornik radova o ujedinjenju Crne Gore i Boke, Titograd, 1991, 385-388.

”Kâ i mi od Boga stvoreni – kâ i ostali narodi”

Neki od Mandića iz Gornje Morače sišli su sa Kamenog u Novi i primili katoličku vjeru i od njih je sv. Leopold. I kao što smo prvo (do 1054) svi bili katolici, od XIII vijeka prelazili u pravoslavlje, a od početka XVI vijeka u muhamedanstvo, svi smo, ipak, jedan rod. I još je Petar I pisao 1818. godine: *“Iako Turci nijesu kršteni, ali su to ljudi od Adama i Eve, kâ i mi od Boga stvoreni, ka i ostali narodi.”*
Ali, neki hoće da budu veći sveci i od svetoga Petra Cetinjskoga. I od religije stvaraju narodnost. Pa, onda, posrbljuju ne samo Crnogorce nego i Ilire. Evo, dr Jovan I. Deretić u knjizi “Srbi narod i rasa” (drugo izdanje, Banja Luka, 1998) piše da je Aleksandar Veliki, u stvari, Serbo (str. 48.), a da je Herkul – Serbon, i da je dobio nadimak Davlija (50)!
I tako nas dave budalaštinama koje, ponekad, vode i u rat!

RIJEČ NA KRAJU

Mi smo se u ovome radu bavili vezama Herceg-Novoga i Cetinja. Od značaja za Herceg-Novi su i veze sa Dubrovnikom, Trebinjem i Beogradom, ali te veze niko ne negira. I o tim vezama već postoji obilna literatura. Ovo je samo popunjavanje praznine. Dakle, za ukupnu sliku treba uzeti u obzir sve. Ali, jedan ljekar, istoričar – amater piše o “fundiranju kneževske samouprave starobalkanskog iliro-srpskog društva južne Hercegovine i Dračevice”, da su i Iliri, dakle, bili Srbi i da je sve što je slovensko – srpsko. A da bi Franji Račkome pripisao izmišljanje bogumila, veli: ”Ako se izuzmu žitija Nemanjina, nema vijesti o jeresi u Bosni, ili drugdje u srpskim zemljama” . (G. Komar, “Planinska sela Dračevice…”, Herceg-Novi, 1997. 9, 115).
A mi se pitamo: zašto bismo izostavljali bilo šta, a pogotovo – zašto bismo, u ime srpstva, izostavljali baš Nemanjiće? Isti je autor, međutim, dokazao ono što nije htio, da je priliv naroda iz Hercegovine u novski kraj bio manji nego što se pisalo, jer je izostavljan najstariji, Kornerov katastar iz 1690. (str. 84. i dalje), koji pokazuje da su u novskome kraju već postojale porodice, koje su, navodno, naseljene kasnije iz Hercegovine. Popis je napravljen odmah poslije izgona Turaka (1687), i u njemu nije moglo biti mnogo novih doseljenika. Zato dr Komar veli: ”Nema ni jednog dokumenta koji svjedoči o krpunijem prelasku u Dračevicu iz neke druge oblasti” (str. 253).
A na ovo nas je i bez ikakve građe morala navesti logika. Zašto bi neki krševiti kraj bio gušće naseljen nego pitoma župa Dračevica, na zapadnome dijelu Boke?
I u ovom oduvijek pitomom kraju, kojemu se divio i Žil Vern, jer je nazvao Boku “najoriginalnijom tačkom svega Staroga Kontinenta”, dakle – Evrope**1** (Žil Vernovu jahtu “Sibila” kupio je kralj Nikola) trebalo bi nastojati da se živi pitomo, i da se svakome pusti da misli što hoće, sve dokle ne ugrozi druge, ali da niko nikome ne može da propisuje što treba da misli.

PRIMJER NOVSKOG GRADONAČELNIKA

Kao primjer nekadašnje, istorijske pitomine ovoga kraja, možemo navesti djelatnost jednoga od najviđenijih Novljana XX vijeka, Mirka Komnenovića (1870-1941), gradonačelnika, poslanika i ministra. Komnenović je kao rodoljub zatvaran za vrijeme Austrije, a u prvom svjetskom ratu poslat je u Rusiju da skuplja dobrovoljce za srpsku vojsku. Po povratku iz Kijeva 1919. godine, bio je primljen kod regenta Aleksandra i odlikovan “Ordenom Belog orla”. Godina 1923. i 1925. biran je za poslanika na listi Kotoranina Ljuba Jovanovića, Crnorukca, u čijoj je grupi bio i Marko Daković, glavni protivnik kralja Nikole. I onda dolazi godina 1930. kada je Mirko postavljen za gradonačelnika Novoga. I svoju godišnju paušalnu nagradu od 12 hiljada dinara (koju je dobijao umjesto plate) daje za gradsko električno osvjetljenje.Po treći put biran je za poslanika 1935. kada je ušao u Stojadinovićevu Vladu kao ministar za socijalnu politiku i narodno zdravlje. Uz to, bio je lični prijatelj Nikole Pašića i vjenčani kum kralja Aleksandra. Ali, kroz sav taj radikalski oklop probijala je stalno novska pitomina.

Ko su njegovi prijatelji, osim Pašića, Jovanovića i kralja? Hrvati: dr Rudolf Sardelić, ekonomista i preduzetnik, urednik lista «Boka» koji je izlazio ćirilicom i latinicom; Braća Mardešići iz Komiže, koji su u Bijeloj otvorili fabriku ribe; don Frano Ortolani u Testu; dr Gusti Mišetić u Trstu, čiji je otac bio lični ljekar kralja Nikole; Frano Supilo i dr Ante Trumbić, glavni hrvatski političari početkom XX vijeka… U junu 1909. uredništvo «Boke» piše:

«Nećemo se baviti politikom višeg stila, jer je u velikim pitanjima naš glas odveć slab. Davati ćemo samo mišljenja i oduška našim osjećanjima u nacionalnim pitanjima, prema potrebi ustajati na odbranu narodnih interesa i zagovarati načelo jedinstva Srba i Hrvata.»

To se vidjelo i u organizaciji «Sokola». Taj je pokret na našoj obali krenuo iz Dubrovnika (1908), a 1910. u Novome i 1911. u Kotoru osnivaju se srpski i hrvatski «Soko»

O vjerskoj toleranciji u Boki govorio je Mirko Komnenović u diskusiji o Konkordatu sa Vatikanom 1937. godine. Komnenović nije bio protiv Konkordata već protiv vremena kada je to pitanje postavljeno.

“Možemo se u Boki Kotorskoj ponositi, da nema kraja u državi gdje rimokatolički i pravoslavni živalj složnije živi. U Boki su srpsko-pravoslavni manastiri ustupali besplatno zemljište za izgradnju rimokatoličkih crkava; u Boki je rimokatolički sveštenik, po pravoslavnom obredu, krstio djecu u odsutnosti pravoslavnog sveštenika i obratno.”

Povodom napada policije na narod pred Sabornom crkvom u Beogradu Mirko je kazao:

“Ono što se danas dogodilo pred Sabornom crkvom, to se nije dogodilo nikada i nigdje u bivšoj Austriji.”

Najjači argumenat protiv izglasavanja Konkordata našao je u činjenici što ga ”izglasava Skupština, koja nije izabrana slobodnom voljom naroda i predstavnici rimokatoličkog dijela našeg naroda nedostaju u ovom domu”.

A kao ministar u radikalskoj Stojadinovićevoj vladi podnio je 1935. ostavku, uputivši predsjedniku vlade “ogorčeno protestno pismo, kojim ustaje protiv policijskog terora sopstvene Vlade, protiv progona naprednih elemenata, protiv stvaranja zloglasnog logora kod Višegrada…”

ŠTO TO BI SA TOLERANCIJOM?

Đe je sada ta tolerancija, u Opštini koja je čl. 10. Statuta pokušala da svim svojim građanima nametne pravoslavnoga sveca, iako je Država, još od knjaza Danila, odvojena od Crkve. Đe je sada ta tolerancija kada se odbija da se postavi spomen ploča na kući u kojoj se rodio sveti Leopold Mandić?

A što se tiče istorije, treba se držati Aristotela, koji je napisao da: ni Bog ne može da je promijeni.

Radi se samo o tome da se ona pravilno protumači, a to se ne može uraditi ako se izostavlja bilo što. Kao što se ni šahovska partija ne može početi ako sve figure nijesu na tabli. Doduše, može se unaprijed pokloniti top, lovac ili konj ,ali to je, onda – kafanski šah. Nije ništa ozbiljno.

FUSNOTE

1#Marko Car, Pod Visom, kalendar «Vardar» 1899. 63.

(Kraj)

CETINJE HERCEG NOVI ISTORIJA RADOSLAV ROTKOVIĆ RAZNA DOKUMENTA

"Do dubokog znanja treba se uzdići"
S.J.Lec
www.montenegrina.net

« PREVIOUS
Izbor aforizama – Vladimir Mićković

NEXT »
Šavničke 143 godine duge – G. Knežević

RELATED ARTICLES

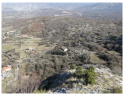

Saga o Kučima – Miodrag Mališa Marović

ПОСЈЕТА ЦРНОЈ ГОРИ

Crnogorci vole Pruse – Petar II Petrović Njegoš

ИЗДАВАЧИ ШТАМПАРИ ПРЕПИСИВАЧИ

Zapis iz Ilovačkog prepisa Zakonika svetog Save

BE THE FIRST TO COMMENT

Leave a Reply

Your email address will not be published.

Comment

Name *

Email *

Website

☐ Save my name, email, and website in this browser for the next time I comment.

Please enter an answer in digits:

2 × five =

POST COMMENT

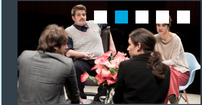

Kraljevsko pozorište „Zetski dom“ – Učestvuje na V festivalu „Dani Jurislava Korenića“ u Sarajevu

BIBLIOTEKA

KCCG: Crnogorska porodica iz Berlina treći put donirala Institutu za bolesti djece

PJESME

PATRICK O'LEARY: MONTENEGRO JAZZ SUITE
LOVE SONG - Šetajući pored Ljubovića

“Šetajući pored Ljubovića” (“Love Song”) – Montenegro Jazz Svita (orkestar i hor)

PORTAL BUTUA.COM
KULTURA I KULTURNI TURIZAM BUDVE

DECEMBER 2021

M	T	W	T	F	S	S
		1	**2**	**3**	**4**	**5**
6	**7**	**8**	**9**	**10**	**11**	**12**
13	**14**	**15**	16	17	18	19
20	21	22	23	24	25	26
27	28	29	30	31		
« Nov						

Copyright © 2021 | MH Magazine WordPress Theme by MH Themes